

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
KONSTITUCINĖS TEISĖS KATEDRA

Gytė Petronienė

Neakivaizdinio skyriaus Teisės ir valdymo studijų programos 4-04 gr. studentė

ŽMOGAUS TEISIŲ IR LAISVIŲ KATALOGO PROBLEMA

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
doc. dr. E.Žiobienė

Katedros vedėjas –
prof. dr. E. Jarašiūnas

Vilnius 2006

TURINYS

Įvadas.....	3
1. PAGRINDINĖS ŽMOGAUS TEISĖS IR LAISVĖS	5
1.1. Žmogaus teisių ir laisvių samprata.....	5
1.2. Žmogaus teisių istorinė raida.....	9
1.3. Žmogaus teisių ir laisvių klasifikacija.....	12
2. NACIONALINIS ŽMOGAUS TEISIŲ IR LAISVIŲ KATALOGAS.....	16
2.1. Žmogaus teisių ir laisvių formavimasis Lietuvoje.....	16
2.2. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintos žmogaus teisės ir laisvės.....	30
3. KONSTITUCINIS TEISMAS – ŽMOGAUS TEISIŲ TURINIO IR ESMĖS SAMPRATOS INDIKATORIUS.....	50
Išvados.....	60
Šaltiniai ir literatūra.....	62
Santrauka lietuvių kalba.....	67
Summary.....	68

IVADAS

Žmogaus teisės ir laisvės – tai neatsiejamos, principinės šiuolaikinės demokratinės valstybės vertybės. Žmogaus teisių atsiradimo bei raidos istorija siekia seniausius laikus, kova tarp žmogaus teisių pripažinimo ir garantavimo bei valstybės savivalės ir kišimosi į privačią žmogaus sferą buvo varomoji visuomenės jėga, sudariusi sąlygas atsirasti pirmiesiems žmogaus teisių apsaugos dokumentams.

Idėja, jog visi žmonės gimdami jau turi tam tikras laisves ir teises, buvo pirmųjų XVII - XVIII a. Anglijos, JAV, Prancūzijos konstitucinių aktų pagrindu. Moderni žmogaus teisių samprata įtvirtinta 1789 m. Prancūzijos žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje. Tai dokumentas, kuriame įtvirtintos esminės prigimtinės žmogaus teisės – laisvė, lygybė, nuosavybės neliečiamybė ir kt. Šios deklaracijos nuostatos atsispindėjo daugelyje vėliau priimtų Europos valstybių konstitucijų. Vėliau nė viena valstybė, pretenduojanti vadintis demokratiška, negalėjo į savo konstitucijas neįtraukti žmogaus teisių ir laisvių instituto. [41]

Pagrindinių žmogaus teisių pripažinimas atvertė naują tobulesnės, demokratinės visuomenės puslapį, visuomenės, kurioje žmogus, būdamas teisiškai lygus su kitais, gali laisvai veikti, laisvai rinktis ir laisvai reikšti savo mintis bei įsitikinimus.

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, kurioje buvo pirmą kartą paskelbtas tarptautinis žmogaus teisių katalogas, apimantis pilietines, politines, socialines, ekonomines ir kultūrines teises sąlygojo Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau Konvencija) atsiradimą.

Konvencija turi ypatingą reikšmę, kadangi tai pirmoji tarptautinė sutartis, kurioje buvo kodifikuotos žmogaus teisės ir iš abstrakčių principų paverstos konkrečiais teisiniais įsipareigojimais, kurių vykdymo kontrolė pavesta specialiai sukurtoms tarptautinėms institucijoms. Konvencijos pagalba sukurta pirmoji tarptautinių peticijų prieš žmogaus teisių pažeidimus sistema ir pirmasis žmogaus teisių apsaugos teismas. [69, 247 p.] Konvencija yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis.

Lietuvių tauta, jau viduramžiais teisinius pamatus grindė Lietuvos Statutais, vėliau Lietuvos Konstitucijomis, šimtmečiais atkakliai gynė savo laisvę, nepriklausomybę, išsaugojo savo dvasią, gimtąją kalbą ir papročius, įkūnijo prigimtą žmogaus ir tautos teisę laisvai gyventi ir kurti savo tėvų ir protėvių žemėje – nepriklausomoje Lietuvos valstybėje, puoselėjo tautinę santarvę ir siekdama atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės, 1992 m. Lietuvos piliečių valia priėmė ir paskelbė Lietuvos Respublikos Konstituciją.

Lietuvos Respublikos Konstitucija – aukščiausią galią turintis šalies įstatymas, darantis įtaką visoms teisinės sistemos sritims. Konstitucijoje įtvirtintas ir saugomas platus žmogaus teisių ir

laisvių katalogas. Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas bylas, ne tik užtikrina Konstitucijoje įtvirtintų pagrindinių teisių apsaugą, ne tik saugo valstybės institucijų nustatytas galios ribas, bet ir daro įtaką teisės normų kūrimui bei teisės praktikai.

Žmogaus teisių ir laisvių sąrašo, įtvirtinto valstybės teisės aktuose (Statutuose, 1920 m., 1922 m., 1928 m., 1938 m. ir 1992 m. konstitucijose), išsamus ir visapusiškas problematikos atskleidimas, ir yra šio darbo pagrindinis tikslas.

Siekiant nurodyto tikslo buvo iškelti šie uždaviniai:

1. atskleisti ir pagrįsti žmogaus teisių ir laisvių sampratą;
2. ištirti jų evoliuciją nacionaliniu mastu nuo viduramžių iki šių laikų;
3. atlikti išsamią žmogaus teisių ir laisvių turinio, suformuluoto Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, analizę, remiantis mokslininkų darbais, tarptautinės teisės ir LR teisės aktais, bandant identifikuoti egzistuojančias katalogo problemas;
4. atlikti žmogaus teisių ir laisvių aiškinimo plėtotės LR Konstitucinio teismo praktikoje analizę.

Šie uždaviniai nulėmė ir darbo struktūrą.

Šį teorinio analitinio pobūdžio darbą sudaro 3 skyriai bei išvados. Darbas suskirstytas į skyrius pagal nagrinėjamų klausimų ir problemų pobūdį.

Svarbiausias akcentas skiriamas nacionaliniam žmogaus teisių ir laisvių katalogui analizuoti.

Pirmame skyriuje pateikiama žmogaus teisių ir laisvių samprata, istorinė raida, tyrinėjamos žmogaus teisių ir laisvių klasifikacijos, sudarytos remiantis įvairiais kriterijais ir vadovaujantis skirtingu požiūriu į pačią žmogaus teisių sampratą.

Antras skyrius skiriamas žmogaus teisių ir laisvių formavimosi atskleidimui Lietuvoje, Lietuvos Respublikos Konstitucijos turinio ir sąsajų su tarptautiniais dokumentais ištyrimui. Žmogaus teisės ir laisvės analizuojamos ne tik jų turinio, bet ir Konstitucijos normų formulavimo požiūriu.

Trečiame skyriuje atskleidžiama žmogaus teisių ir laisvių aiškinimo problematika Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje.

Darbo pabaigoje pateikiamos išvados.

Darbe, analizuojant šią plačią ir įvairiapusę temą, naudojami dokumentų bei literatūros analizės, lyginamosios, vertinamosios, istorinės, probleminės, sisteminės, loginės, apibendrinimo analizės ir kt. metodai, kurie leidžia sukonkretinti problemą, išsiaiškinti mūsų vartojamus terminus.

Pagrindiniai tyrimo šaltiniai – Lietuvos Statutai, Lietuvos 1920 m., 1922 m., 1928 m., 1938 m. ir 1992 m. konstitucijos, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos Konvencija, kiti tarptautiniai teisės aktai, publikuoti mokslininkų darbai.

1. PAGRINDINĖS ŽMOGAUS TEISĖS IR LAISVĖS

1.1. Žmogaus teisių ir laisvių samprata

Nors žmogaus teisės turi plačią politinę, filosofinę, moralinę bei teisinę prasmę, tačiau jų sąvokos apibrėžimas yra visiškai įmanomas.

Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 1 straipsnis skelbia:

„Visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis. Jiems suteiktas protas ir sąžinė ir jie turi elgtis vienas kito atžvilgiu kaip broliai“. [89, p. 235]

Žmogaus teisės yra visuomeninės vertybės – laisvės, imunitetai ir privilegijos, kurių gali reikalauti žmogus „kaip savo teisės“ kiekvienoje visuomenėje, kurioje jis gyvena. [89, p. 886]

Žmogaus teisės gali būti suprantamos kaip asmens laisvės visuomenėje ir galimybės jas realizuoti. Žmogaus teisės reglamentuoja teisę ir kitos socialinės normos. Vienas pagrindinių žmogaus teisių bruožų – jų visuotinumai, universalumas, nedalumas, jos viena kitą sąlygoja, yra pagrįstos žmonių lygybės prieš įstatymus, lygiateisiškumo ir kitais principais. Žmogaus teisės pripažįstamos visiems asmenims nepriklausomai nuo jų individualių savybių. [12, p.5]

Teisiniu požiūriu sąvokos „teisės“ ir „laisvės“ iš esmės yra tapačios. Tai – asmens subjektinės teisės, jo galimo elgesio matas [39 p.117] Tačiau, literatūroje kartais bandoma gana sąlygiškai apibūdinti minėtų sąvokų skirtumus. Teigiama, kad vartojant sąvoką „teisė“ paprastai numatomas ir konkretus subjektas, turintis pareigą ją užtikrinti, o sąvoka „laisvė“ reiškia galimybę laisvai ką nors daryti ar nedaryti.

Šiuolaikinė žmogaus teisių ir laisvių samprata susiklostė filosofijos ir dviejų teisės doktrinų - prigimtinių ir pozityviosios - raidos įtakoje. Prigimtinė teisės doktrina žvelgia į žmogaus teises kaip į neatskiriamas nuo individo teises, kurių ištakos - protas, Dievo valia, žmogaus prigimtis. [4, p. 275] Šiuo atveju žmogaus teisės suprantamos kaip prigimtinių žmogaus savybės, egzistuojančios anksčiau valstybės ir nepriklausomai nuo valstybės. Valstybė ir visuomenė privalančios tik jas saugoti ir rūpintis, kad jos būtų įgyvendintos. Šis požiūris būdingas demokratinėms visuomenėms ir valstybėms.

Naujausių laikų humanistinės teorijos paprastai remiasi tuo, kad žmogus nuo gimimo turi nuo jo asmens neatskiriamas pamatines ir nekintamas teises bei laisves. Žmogaus prigimtis yra pirminis prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių šaltinis. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „Prigimtinės žmogaus teisės – tai individo prigimtinės galimybės, kurios užtikrina jo žmogiškąjį orumą socialinio gyvenimo srityse. Jos sudaro tą minimumą, atskaitos tašką, nuo kurio plėtojamos

ir papildomos visos kitos teisės ir kurios sudaro tarptautinės bendruomenės neginčijamai pripažintas vertybes”.

Taigi prigimtinių žmogaus teisių doktrina teigia, kad žmogaus teisės ir laisvės atsiranda ne valstybės valia, bet žmogus jas įgyja gimdamas, jos yra neatskiriamos nuo asmens ir nesieja jo nei su teritorija, nei su tauta. „Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtinus žmogaus teisių ir laisvių prigimtinę esmę, bet koks žmogaus teisių ir laisvių aiškinimas galimas tik pripažįstant jų prigimtinių pobūdį, t. y. prigimtine teisė tapo pozityviosios dalimi. Tai yra konstitucinis pagrindas žmogaus teises ir laisves traktuoti kaip pirminį ir svarbiausią pradą, teisinių vertybių skalėje užimančią aukščiausią vietą” [18, p.26].

Pozityvizmas žvelgia į žmogaus teises kaip į valstybės duotas, nustatytas įstatymų ar kitų teisės aktų, o panorėjusi gali jas savo nuožiūra siaurinti ar kai kurias ir visiškai likviduoti. Čia teigiama, kad žmogus iš prigimties neturi jokių teisių, kad jos atsiranda tik iš tos organizuotos bendrijos, kurioje asmuo gyvena, veikia ir kuri gali laisvai manipuliuoti jo teisėmis. Šis požiūris paprastai būdingas autoritarinėms arba totalitarinėms valstybėms. [70, p.17]

Paprastai pozityvizmas laikomas vienpusišku ir nepakankamu, jis atsiranda dėl to, jog teigia valstybės pirmenybę prieš asmenį ir neieško objektyvių kriterijų, kurie apribotų valstybės savivalę teisėkūroje. Pozityvizmo doktrina abejinga tam, ar konkrečiuose įstatymuose įkūnijama valstybinės valdžios pagarba žmogaus teisėms, ar savivalė tų teisių atžvilgiu. Jai svarbu ne įstatymo turinys, o tik jo formuluojama elgesio taisyklė. Propaguodama subjektyvistinę žmogaus teisių sampratą, ji gali pagrįsti visišką asmens beteisiskumą ir valstybės viešpatavimą asmens atžvilgiu. [71]

Šiuo metu retai sutinkama grynųjų prigimtinių teisės ar pozityviosios teisės teorijų. Dominuoja prigimtine žmogaus teisių samprata. Ji įtvirtinta visose pokario tarptautinėse deklaracijose, konvencijose, paktuose, daugelio šalių konstitucijose, taip pat ir Lietuvos Konstitucijoje (18 str.).

Taip pat buvo bandymų kildinti teisę ne iš visuomenės, o iš gamtos. Traktuoti ją ne kaip socialinę, o kaip biologinę. Tačiau tai yra klaida, kuri vadinama teisės ontologizavimu - tai reiškia sutapatinti teisės objektą (gyvybę, sveikatą) su pačia asmens teise į tas vertybes ir taip supainioti du semantinius teisės lygmenis – vertybinį (tai asmens interesai - vertybės, kurias jis nori apsaugoti, susikurti ar įsigyti norminant savo ir kitų asmenų ar institucijų elgesį) su valiniu (norminiu) (tai subjektyvus asmens reikalavimas pagarbos savo vertybėms (teisės objektui)), gamtinį su visuomeniniu, natūrą su kultūra, daiktą su veiksmiais dėl to daikto. Šitaip ontologizavus teisę, gyvybė tada turi nebesiskirti nuo teisės į gyvybę, turtas nuo nuosavybės teisės į tą turtą, mokslas nuo teisės į mokslą ir t.t. [71, 115 p.]

Teisės ontologizmą kaip gamtinio prado absoliutinimą teisėje kritikavo jau Epikūras (341-270 pr. m. e.), teigęs, jog teisė nesukuriama gamtos, o žmonių nustatoma. Prigimtine teisė Epikūrai - tai žmonių susitarimas dėl bendros naudos. Jis teigė, kad „teisingumas nėra kažkas pats iš savęs, bet

žmonių santykiuose jis visada yra tam tikras suinteresuotas susitarimas nekenkti kitam ir nepatirti skriaudos." [71, 102 p.]. Tačiau teisės ontologizmas turėjo ir teigiamos reikšmės, nes rodė teisę neesant savavališkam susitarimui, bet kad joje slypi objektyvus, gamtinis pradas (asmens vertybės - interesai), dėl kurio apsaugojimo, įgyvendinimo ar išsigijimo ir daromi susitarimai. Atskirti teisės objektą nuo pačios teisės kaip socialinio santykio reiškia įveikti teisės ontologizmą. Tai padaroma tuose teisės apibrėžimuose, kur teigiama, jog "teisė yra tai, kas yra šalia visuomenės, bet pasireiškia per visuomenę". Tas "šalia visuomenės" - tai teisės objektas (gyvybė, sveikata), o "pasireiškia per visuomenę" - tai subjektinė teisė (pvz., teisė gyventi) - asmens santykis su kitais žmonėmis dėl tam tikros vertybės apsaugojimo. Tai abipusio išipareigojimo santykis, kai žmonės, norėdami apsaugoti savo vertybes, pasižada neliesti vienas kito vertybių arba netrukdyti kokią nors vertybę išgyti, plėtoti, naudotis ja. Todėl subjektinė teisė visada yra ne asmens savybė, o žmonių abipusio išipareigojimo santykis dėl tam tikrų vertybių apsaugos, kuris galiausiai yra garantuojamas valstybės prievarta. [70, 20 p.] Iš čia išplaukia, kad teisė yra žmonių tarpusavio pagarbos santykis, kuris nėra prigimtinis, nes santykiai ne atsinešami, o atsiranda visuomenėje dėl turimų vertybių įgyvendinimo. Žmogaus prigimtyje kildinamoje iš gamtos yra tik kai kurios vertybės - gyvybė, sveikata, kurias saugoti pašaukta teisė. Ji atsiranda kaip žmonių susitarimo santykis, kurio pagrindu žmonės susitaria gerbti vienas kito vertybes: kiekvienas turi teisę į savo vertybę tik tiek, kiek jis pripažįsta ir gerbia kito asmens vertybę. Šis susitarimas kyla ne iš valdžios, o iš pačių žmonių lygiateisiškumo, iš mainų lygiareikšmiškumo. Valstybė tik išipareigoja saugoti šią sutartį ir atitinkamai riboti teises kiekvieno asmens, kuris naudojasi teisėmis, nevykdydamas pareigų, būtinų jo teisėms legalizuoti. Teisių prigimtiškumas čia reiškia tik tai, kad šias teises ne valstybė suteikia, o asmuo pats jas susikuria vykdydamas artimo atžvilgiu atitinkamas pareigas.

Čia yra svarbus teisės skirstymas į objektyviają ir subjektinę, nes visada reikia žinoti, ar kalbama apie teisės normų prasmę ir esmę ar apie visuomeninių santykių dalyvių turimų subjektyvių teisių prasmę. Objektyvioji teisė nuo žmonių nepriklauso tik santykiškai, kadangi žmogus tiesiogiai ar netiesiogiai dalyvauja kuriant teisę. Tuo tarpu subjektinė teisė priklauso ją turinčiajam, tačiau ji taip pat priklauso santykiškai, nes bet kurioje valstybėje žmonės gali naudotis savo teisėmis ne neribotai, o taip, kad nepadarytų žalos kitiems, visuomenei ir valstybei. [77, p.107]

Objektyvioji teisė yra paprastai apibrėžiama kaip sistema elgesio taisyklių, t.y. teisės normų, kurios reguliuoja santykius, galinčius išsiskirti daugiau ar mažiau organizuotoje visuomenėje. Subjektinė teisė yra teisės subjektų (piliečių ir organizacijų) turimų teisių sistema. Tai reiškia, kad teisės normos atitinkamu būdu objektyviai išreikštos teisės šaltiniuose ir nepriklauso nuo kiekvieno individo atskirai. Subjektų turimos teisės priklauso kiekvienam subjektui. Pats subjektas sprendžia, pasinaudoti savo teise ar ne. Subjektinė teisė užtikrina asmens laisvę, galimybę

veikti savo labui, gauti materialiujų ir dvasinių gėrybių, imtis iniciatyvos. Kitaip sakant, subjekcinė teisė yra įtvirtinta teisės normose, t.y. objektyviojoje teisėje.

Pavyzdžiui, Konstitucijos normos formuluoja ne teisę į asmens laisvės ar privataus gyvenimo neliečiamumą, bet tos teisės objektą, t.y. laisvė, privatus gyvenimas, nuosavybė ir kt. [4, 291 p.]

Žmogus gimsta ne su subjekcinė teise, o tik su tam tikromis vertybėmis ir į jas nukreiptu teišnumu, t.y. su išankstiniu visuomenės duotu asmeniui leidimu įsigyti subjekcinę teisę atitinkamų pareigų vykdymu, nes Konstitucijoje yra įtvirtintos ne pačios subjekcinės teisės, o tik asmens teišnumas, t. y. jam iš anksto visuomenės ar valstybės suteiktas leidimas įgyti konstitucijoje nurodytą teisę ir kartu valstybės įsipareigojimas, kad asmens pareigų vykdymu įgyta subjekcinė teisė bus pripažįstama valstybės ir ginama įstatymo. Konstitucija gali suteikti tik teišnumą ir privilegiją, bet ji niekada negali teisėtai suteikti subjekcinės teisės, nes ši yra tik paties subjekto, vykdančio pareigas, kūrinys. [71]

Su šiuo leidimu (teišnumu) teisės "prigimtiškumas" prasideda ir baigiasi. Kad toks leidimas įsigyti subjekcinę teisę virstų pačia subjekcinė teise, jis turi persikelti į pareigų vykdymo sferą. Pavyzdžiui, kad asmuo įsigytų subjekcinę nuosavybės teisę į tam tikrą turtą, jis pirmiau turi teisėtai susikurti tą turtą, teikdamas paslaugų kitiems asmenims, kurių grįžtamosios paslaugos lygiareikšmių mainų pagrindu ir sukuria jo turtą. Pareiga - tai ta gyvybinė jėga, kuri subjekcinės teisės galimybę (teišnumą) paverčia realybe - subjektų abipusės pagarbos santykiu.

Teišnumas čia nieko kito nereiškia, kaip visuomenės leidimą konkrečiam asmeniui teisėtai įsigyti turtą, o tuo pagrindu ir subjekcinę teisę į tą turtą. Kadangi subjekcinės teisės priklauso nuo pareigų vykdymo, o teišnumas - ne, tai subjekcinė teisė prarandama, o teišnumas neprarandamas, nes jis - ne pati teisė, o tik leidimas ją įsigyti, ja naudotis [70, p. 20].

Galioja toks principas: asmens subjekcinės teisės ne atimamoms, o tik prarandamos. Tai reiškia, kad jei asmuo pareigų vykdymu susikuria kurią nors subjekcinę teisę, tai ta teisė negali būti iš jo atimama, kol jis vykdo tas teises legalizuojančias pareigas. Valstybė, tų teišių nesuteikdama, negali jų savavališkai atimti, priešingai - ji egzistuoja tik tam, kad tas teises saugotų nuo neteisėto kėsinosi ir kartu visada jas susiaurintų, kai tos teisės negarantuojamos atitinkamų pareigų vykdymu.

Tai vadinasi, subjekcinė teisė nėra duota asmeniui iš karto paruoštu pavidalu, kad ji iš esmės yra ne gaunama, o susikuriama, kad kai kurios pradinės, būtinos asmens teisės (vadinamos prigimtinėmis) tėra tik visuomenės laikinai teikiamas asmeniui "kreditas", kad asmuo galėtų pasiruošti tapti kultūros, o jos pagrindu - ir savo teišiu įgyvendinimo bei gausinimo subjektu (pvz.: vaikai).

T.Birmontienė teigia, jog žmogaus teisės gali būti suprantamos kaip asmens laisvės visuomenėje ir galimybės jas realizuoti. Žmogaus teisės reglamentuoja teisės ir kitos socialinės normos. Vienas pagrindinių žmogaus teisių bruožų jų visuotinumas, universalumas, nedalumas. Žmogaus teisės pripažįstamos visiems asmenims nepriklausomai nuo jų individualių savybių. Kai kurios teisės gali būti skirtos ir tik tam tikrai asmenų grupei, pvz.; vaikams, neigaliems asmenims ir pan. [4, p. 279]

Plėtodama mintį T.Birmontienė pažymi, kad žmogaus teisės – sudetinga teisinė kategorija. Kiekviena teisė turi tam tikrą norminį turinį ir suponuoja teisinį santykį tarp asmens ir viešosios valdžios institucijų tikslu apsaugoti esmines žmogiškąsias vertybes ir poreikius nuo nepagrįsto viešosios valdžios institucijų įsikišimo (tai vadinamasis vertikalus ryšys). Todėl teisiniai santykiai tarp privačių subjektų nepatenka į klasikinę žmogaus teisių sampratą, nors žmogaus teisių doktrinos vystymasis šiuo metu apima ir kai kuriuos šio horizontalaus ryšio aspektus. Tipiška norminė žmogaus teisės struktūra apima subjektą, objektą ir teisinio santykio turinį. Kiekviena žmogaus teisė sukuria ir reguliuoja dvišalį neindividualizuotą viešosios teisės santykį, kuris formuoja teises ir pareigas. Vienos pusės teisė suponuoja kitai pusei pareigą. Teisės objektas ar turinys atsispindi teisiniame santykyje ir kartais įvardijamas tokiomis abstrakčiomis kategorijomis, kaip „laisvė“, „gyvybė“, „privatus gyvenimas“ ir k.t. [4, p. 280]

Taigi žmogaus teisės – tai tokios įgimtos ar įgytos, plačiai paplitusios, giliai išsisknijusios žmogaus sąmonėje teisės, sąlygojančios normalų žmogaus kaip individualios asmenybės egzistavimą ir gali būti vadinamos prigimtinėmis ar dieviškosiomis teisėmis. Šios teisės taip pat gali būti suprantamos ir kaip pagrindinės piliečių pareigos, įtvirtintos tiek tarptautiniuose, tiek nacionaliniuose teisės aktuose. Žmogaus teisės nustato ribas, kurių niekam nevalia peržengti.

1.2. Žmogaus teisių istorinė raida

Žmogaus teisių atsiradimo bei raidos istorija siekia seniausius laikus. Kova tarp žmogaus teisių pripažinimo ir garantavimo bei valstybės savivalės ir kišimosi į privačią žmogaus sferą buvo varomoji visuomenės jėga, sudariusi sąlygas atsirasti pirmiesiems žmogaus teisių apsaugos dokumentams. [8, p.11] Tai laike trunkanti kova dėl žmogaus orumo, dėl žmogiškai vertingo gyvenimo, dėl galimybės gyventi visuomenėje ir saugiai joje jaustis. Žmogaus teisių pagrindu formavosi vaizdiniai apie „tikrąjį“ žmogų, apie laimingą žmonių gyvenimą, žmogaus vertą teisinę tvarką, nustatomą atsižvelgiant į asmens laisvo plėtojimosi interesus. [16, p.95]

Žmogaus teisių sistema atspindi kelerių šimtmečių filosofines ir teisines idėjas. Visą žmogaus teisių evoliucijos laikotarpį buvo vystomi trys svarbiausi žmogaus teisių aspektai - žmogaus integralumas (integrity), laisvė ir lygybė, taip pat ir pagarba kiekvieno žmogaus orumui. Šio proceso metu idealistiniai siekiai tapo ne tik kai kurių teisės aktų dalimi, atskirų valstybių teisinės sistemos komponentu, bet ir virto tarptautine žmogaus teisių apsaugos sistema. [4, p. 275]

Pirmiausia žmogaus teisės formavosi kaip humanistinė idėja. Žmogaus teisių atsiradimo istorija siekia seniausius laikus - senovės graikų ir romėnų humanizmo idėjas, judėjų, krikščionių etiką. Renesanso laikotarpis praturtino žmogaus teises nauju turiniu. Žmogaus suverenumo suvokimas, jo nepriklausymas nuo monarcho valios tapo žmogaus teisių idėjų ištakomis. John Locke (Džonas Lokas) buvo vienas pirmųjų filosofų ir politikų kuris formulavo žmogaus teises kaip politinės sistemos koncepcijos integralų elementą. Tarp jo pasekėjų buvo daug žymių mokslininkų, o Jean-Jacques Rousseau (Žanas – Žakas Ruso) buvo vienas žymiausių.

Siekiant šias idėjas paversti akcija, iškilo reikalas jas įtvirtinti teisės aktuose, organizuotai versti praktiniu valstybinių institucijų ir piliečių elgesiu. Todėl daugelis autorių žmogaus teisių istorijos pradžią sieja su įstatymų ir kodeksų priėmimu. Jiems antikoje priskiriami Babilonijos Hamurapio įstatymai, Graikijos Solono įstatymai, vadinti "teisingais", taip pat Romos teisė ir joje plėtotą teisingumo koncepcija, kuri vėliau tapo Europos įstatymų metodologiniu pagrindu. [70, p.5]

Žmogaus teisių kodifikacijos pirmtake paprastai laikoma anglų Didžioji laisvės chartija (Magna charta libertatum, 1215), kurioje buvo suformuluoti teisėto valstybės įsikišimo į asmens gyvenimą principai. Chartijos reikšmė buvo ta, kad ji įtvirtino įstatymo viršenybę ne tik piliečių, bet ir paties karaliaus atžvilgiu. Ir ta viršenybė buvo įprasminama kaip pradinė žmogaus teisių ginties priemonė.

Chartijoje įtvirtintos žmogaus teisių idėjos vėliau buvo plėtojamos daugelyje kitų tos šalies teisinių dokumentų, kurie šiandien sudaro Anglijos Konstituciją. Tarp tokių dokumentų minėtina Subjektinių teisių peticija (Petition of Rights, 1627), kuri toliau konkretino teisėto valstybės įsikišimo į asmens gyvenimą sąlygas, tarp jų ir kaltinamojo teisę į teisingą nuosprendį.

Taip pat reikšmingas dokumentas buvo ir Anglijos parlamento priimtas Geresnio valdinių teisių užtikrinimo ir nuo įkalinimo už jūrų apsaugojimo aktas (Habeas Corpus Actus, 1679), kuris nustatė teismo tyrimo principus. Vadovaujantis Glorious Revolution (1689), Anglijoje buvo ne tik apribota karaliaus valdžia, bet ir sukurta pirmoji žmogaus teisių deklaracija, suteikusi piliečiams teisę laisvai rinkti šalies parlamentą ir uždraudusi karaliui be parlamento pritarimo priimti ar keisti įstatymus, taip pat draudusi žiaurias bausmes. [69]

Ši moderni žmogaus teisių samprata įtvirtinta 1789 m. Prancūzijos žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje. Tai dokumentas, kuriame įtvirtintos esminės prigimtinės žmogaus teisės - laisvė, lygybė, nuosavybės neliečiamybė ir kt. Ji yra vienas iš svarbiausių žmogaus teises skelbiančių aktų, nes joje suformuluotas svarbus žmogaus teisių katalogas. Deklaracija skelbė žmogaus teisių neatimamumą,

visų politinių susivienijimų tikslu paskelbė žmogaus teises ir jų įgyvendinimą. Šios deklaracijos nuostatos atsispindėjo daugelyje vėliau priimtų Europos valstybių konstitucijų.

XVII a. plačiai buvo propaguojama prigimtinių teisių teorija, grindusi, pagrindinių žmogaus teisių į gyvybę, saugumą, laisvę, nuosavybę neatimamumą ir šventumą. Šios teisės buvo paskelbtos prigimtinėmis, egzistuojančiomis anksčiau negu valstybė ir nepriklausomai nuo jos. Valstybė esanti pašaukta tik saugoti šias teises. Prigimtinių teisių teorija apėmė ir piliečių teisę priešintis priespaudai, sukilti. Ši teisė vėliau buvo įtraukta į JAV nepriklausomybės deklaraciją.

XIX a. žmogaus teisės buvo pavadintos "pagrindinėmis teisėmis" ir įtrauktos į visų civilizuotų šalių konstitucijas. Šiame amžiuje toliau ne tik buvo įgyvendinama žmogaus teisių idėja nacionalinės teisės lygmeniu, bet ir imta derinti tarptautines pastangas žmogaus teisėms ginti. [89]

Tarptautinė teisėkūra žmogaus teisių srityje raidą įgijo tik XX a. antroje pusėje. 1948 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos paskelbta Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracija, kuri padėjo pagrindus tikėjimui žmogaus teisėmis, jų tolimesniam įtvirtinimui teisės aktuose, internacionalizacijai ir įgyvendinimui. Buvo visuotinai suvokta, jog negerbiant žmogaus teisių neįmanoma taika žemėje, laisvė ir teisingumas, normali asmenybės raida. Pagal 1949 m. gegužės 5 d. Europos Tarybos statuto 3 straipsnį pripažinta, kad kiekviena valstybė narė pripažįsta teisės viršenybę, vienodai taiko žmogaus teisių nuostatas visų asmenų atžvilgiu, taip pat įsipareigoja ginti ir plėtoti žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių koncepciją bendradarbiaujant su kitomis valstybėmis - sutarties dalyvėmis. 1950 m. lapkričio 4 d. pasirašyta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. 1952 m. kovo 20 d. buvo priimtas papildomas jos protokolas. [70, p. 9]

Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje pirmą kartą buvo paskelbtas tarptautinis žmogaus teisių katalogas, apimantis pilietines, politines ir socialines, ekonomines, kultūrines teises. Joje įvardijamos pagrindinės kiekvieno asmens teisės, tokios kaip: teisė į gyvybę; į asmens laisvės apsaugą ir asmens neliečiamybę; į lygybę prieš įstatymą, į teisminę teisių apsaugą; kai asmens pagrindinės teisės, pripažįstamos jam konstitucijos ar įstatymų, buvo pažeistos, į viešą ir teisingą bylos nagrinėjimą; teisė į nuosavybę; teisė į minties, sąžinės ir religijos laisvę; teisė ieškoti, gauti ir skleisti informaciją ir idėjas ir kt.

Taip pat tokias teises kaip: dalyvauti valstybės valdyme tiesiogiai ar per išrinktus atstovus; taip pat ir kai kurias ekonomines socialines teises: teisę į socialinį aprūpinimą, darbą, į laisvą darbo pasirinkimą, į teisingas ir tinkamas darbo sąlygas ir į apsaugą nuo nedarbo, teisę į poilsį, teisę į apmokamas atostogas, pakankamą gyvenimo lygį, mokslą.

Deklaracija nenustato jokios teisių viršenybės, joje nekalbama ir apie konkrečius teisių ribojimus, tačiau Deklaracijos 29 str. numatoma, kad kiekvienas žmogus turi pareigas visuomenei; įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, kiekvienas žmogus negali patirti kitokių apribojimų kaip įstatymo numatytų vien tik tam, kad garantuotų kitų žmonių teisių ir laisvių deramą

pripažinimą ir gerbimą siekiant patenkinti teisingus moralės, viešosios tvarkos ir visuotinės gerovės reikalavimus demokratinėje visuomenėje. [4, p. 279]

T.Birmontienė pažymi, kad Lietuvoje žmogaus teisės klostėsi kartu su Europos žmogaus teisių kultūros dalimi. Europoje žmogaus teisių istorijoje svarbiais laikytini trys Lietuvos Statutai (1529, 1566, 1588). Pirmojo Lietuvos Statuto (1529 m.) preambulėje nurodoma, kad Statutas skirtas visiems pavaldiniams, kokio luomo jie bebūtų. Statuto 9 str. buvo įtvirtinta, kad visi turi būti teisiami pagal vieną rašytinę teisę. Taigi nors nebuvo ir negalėjo būti visų lygybės prieš įstatymą, teisė, kaip ir visuomenė, vis dar buvo luominė, tačiau ir toks principas jau yra žingsnis teisinės lygybės link. Interpretuojant Statuto 1 str. galima formuluoti tokius principus: bausmę skiria tik teismas; rungiantis teismo procese, procese turi dalyvauti abi ginčo šalys; nekaltumo prezumpcija, tik teismas nustato kaltę; kiekvienas atsako už savo veiksmus, nėra atsakomybės be kaltės (7 str.). Šis demokratiškas principas statute visiškai įgyvendintas nebuvo, kadangi dėl tėvų išdavystės paveldimas žemes prarasdavo ir vaikai. Statuto 3 sk. 7 str. Lietuvos Didysis kunigaikštis įsipareigoja saugoti visų pavaldinių teises ir laisves. Šio skyriaus 8 str. deklaruojama teisė laisvai išvykti iš kunigaikštystės, išskyrus priešų žemes. Kai kurių teisių užsieniečiams ribojimas Lietuvoje tikriausiai susiklostė istoriškai, nes šio skyriaus 3 str. nurodoma, kad svetimšaliams nebus duodamos žemės nuosavybės teisė. Statute ginamos moterų turtinės teisės, garbė. Ne visose kaimyninėse šalyse moterų teisėms skirta tiek dėmesio. Šios svarbios žmogaus teisės jau buvo skelbiamos Lietuvoje XVI a. pradžioje. [4, p.279]

Prie prigimtinių teisių puoselėjimo prisidėjo 1795 m. J. Stoinovskio išleista knyga „Prigimtinės, politinės teisės, politinės ekonomijos ir tarptautinės teisės mokslas“, kurioje jis tvirtino, kad žmogus iš prigimties yra laisvas ir nuo kitų nepriklausomas. [67]

Taip pat didelę įtaką konstitucinės teisės formavimuisi turėjo M. Romerio darbai, bandę sugrąžinti Lietuvą į Europos valstybių konstitucinės tradicijos vagą, iš kurios ją vis „išmušdavo“ valstybės okupacija. Ir tik atgavus nepriklausomybę 1990 m. žmogaus teisės sugrįžo į Lietuvą kaip Vakarų demokratinių valstybių patirtis.

1.3. Žmogaus teisių ir laisvių klasifikacija

Žmogaus teisių samprata neabejotinai yra dinamiška – istoriškai ji kito ir plėtėsi. Yra nemažai teorinių žmogaus teisių klasifikacijų, sudarytų remiantis įvairiausiais kriterijais ir vadovaujantis skirtingu požiūriu į pačią žmogaus teisių sampratą. [49, p. 4]

Žmogaus teisės galima skirstyti pagal teisių įtvirtinimo pobūdį, pagal jų turinį, pagal subjektų, kuriems jos skirtos grupes, pagal teisių ribojimo galimybes, pagal istorines jų susiformavimo sąlygas ir kitus kriterijus.

Pagal žmogaus teisių teisinio įtvirtinimo pobūdį (taip pat ir pagal teisinę galią) jas galėtume išskirti į pagrindines konstitucines, įtvirtintas konstitucijose, ir į formuluojamas kituose teisės aktuose.

Pagal teisių ribojimo galimybes: absoliučios, neribojamos ir ribojamos tam tikromis sąlygomis.

Kai kurie autoriai žmogaus teises ir laisves siūlo klasifikuoti į absoliučias, t.y. neribojamas – pvz.: teisė į gyvybę, draudimas žmogų kankinti ir taikyti žiaurias bausmes; ir teises, kurios tam tikromis sąlygomis gali būti ribojamos, pvz.: laisvė, nuosavybė, teisė į informaciją ir kt. [4, p. 280]

Teises galima suskirstyti ir pagal specialius subjektus, kuriems jos yra skirtos, pvz.: vaikų; moterų turinčių mažamečių vaikų; invalidų ir kt. Nors žmogaus teisės nėra siejamos su pilietybe, tačiau kartais tokios teisės (politinės teisės), kaip teisė dalyvauti valdant savo šalį tiesiogiai ar per išrinktus atstovus, rinkimų teisė, yra sietinos su pilietybe. [4, p.280]

Išskiriamos individualios žmogaus teisės (numatytos Visuotinėje Žmogaus Teisių Deklaracijoje) ir kolektyvinės teisės (tautos apsisprendimo teisė, tautos teisė laisvai disponuoti savo gamtos turtais ir ištekliais). [69, p.235]

Pagal reguliavimo sritį galima išskirti pilietines (asmenines) teises (teisė į gyvybę, asmens laisvę, būsto neliečiamybę ir kt.), politines teises (rinkimų teisė, teisė dalyvauti valdant savo šalį ir kt.), socialines – ekonomines teises (teisė į nuosavybę, saugias darbo sąlygas, teisė gauti sveikatos pensiją ir kt.), kultūrinės teises (teisė į mokslą). [5]

Labiausiai paplitęs yra skirstymas pagal laiką ir turinį. Toks katalogas atspindi istorinį žmogaus teisių raidos nuoseklumą. Doktrinoje populiariu yra žmogaus teises ir laisves išskirti į “kartas”.

Dauguma tyrinėtojų skiria trijų kartų teises, pabrėždami žmogaus teisių sampratos dinamiškumą, jos istorinį kitimą bei plėtimąsi ir formuodami teises pagal jų istorinį susiformavimo laikotarpį.

1.Pirmos kartos - įgimtos.

2.Antros kartos - įgytos siekiant geresnės ekonominės ir politinės padėties.

3. Trečios kartos - žmogaus ir tautų teisės. [91]

Pirmajai grupei priskiriamos žmogaus teisės, kurios yra tradiciškai liberalios vertybės, susiformavusios teisės istorijos bėgyje, po buržuaziniu revoliucijų, o vėliau buvo konkretizuotos valstybių įstatymuose. Pirmosios kartos teisės - tai pilietinės ir politinės teisės, kilusios iš Loko, Ruso ir kitu filosofu idėjų, kurioms pirmenybę teikia Vakarų valstybės. Tai šios žmogaus teisės :

- Žodžio;
- Religijos;

- Nuo savavališko arešto;
- Į viešą ir teisingą bylos nagrinėjimą;
- Teisingas ir nešališkas teismas;
- Prigimtinės teisės (teisė į gyvybę, į laisvę ir nuosavybę ir kt.).

Antrosios kartos žmogaus teisės yra ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės, kurios buvo pripažintos XXa. išplitus socializmui. Šiai grupei priklauso :

- Teisė į darbą;
- Teisė į laisvą darbo pasirinkimą;
- Teisė į socialinį aprūpinimą;
- Teisė į poilsį ir laisvalaikį;
- Teisė į išsilavinimą ir kt.

Trečiosios žmogaus teisių grupės atsiradimas siejamas su besivystančiomis valstybėmis ir pradėtos įteisinti apie 1970 m. Trečiosios teisių kartos sąvoka grindžiama nuostata, jog be pirmųjų dviejų grupių turi egzistuoti ir kolektyvinių, bendrų teisių užtikrinimas. Išskiriamos šios teisės :

- Į sveiką aplinką;
- Į taiką;
- Į socialinį- ekonominį išsivystymą ir kt. [90, p.136-140; 49, p. 4-5; 69, p. 235-236; 87, p. 583]

V.E.Čirkin'as skiria keturių kartų žmogaus teises ir laisves ir teigia, jog 1-os kartos teisės tai asmeninės ir politinės, 2-os kartos – socialinės – ekonominės, 3-ios kartos teisės susijusios su visuomeninio gyvenimo globalizacija, su tautų kolektyviniais reikalavimais, 4-ajai kartai šis autorius priskiria teisių grupes, susijusias visų pirma, su mokslinės-techninės revoliucijos sąlygomis ir jos rezultatais (pvz.: teisė į sveiką aplinką). [88]

A.Pumputis teigia, jog trijų kartų žmogaus teisių ir laisvių išskyrimą lemia tai, kad visą žmogaus teisių ir laisvių sistemą nulemia poreikių sistema, taip pat nemažą įtaką turi visuomenės technologinė aplinka, ekonominiai veiksniai. [55, p.61-65].

Šis autorius pateikia dar vieną klasifikacijos pavyzdį: 1) pirmojo lygio pagrindinės žmogaus teisės (teisė į gyvybę, teisė į darbą, teisė į socialinį saugumą ir kt.); 2) antrojo lygio pagrindinės žmogaus teisės (teisė į laisvę, teisė į lygybę, teisė į santuoką, teisė į pilietybę ir kt.). Pasak A.Pumpučio, “pirmojo lygio žmogaus teisių išskyrimą sąlygoja patys minimaliausi ir prigimtiniai žmogaus poreikiai. Šių teisių sistema leidžia individui egzistuoti pačiu minimaliausiu lygiu”. [56, p.16-17]

E.Šileikis klasifikuoja asmens teises pagal tai, kur jos įtvirtintos ir pagal jų teisių subjektų požymius ir išskiria: a) pirmines (pagrindines) ir išvestines (nekonstitucines) teises ir laisves.

Pirminės – tai žmogaus ir piliečio teisės, įtvirtintos Konstitucijoje. Išvestinės teisės –tai teisės, įvardytos įstatymuose ar juose numatytuose valdymo aktuose. [68, p. 222-223]

Gali būti pasirinktas ir kitas žmogaus teisių klasifikavimo kriterijus. P. Sieghart'o pateiktoje klasifikacijoje socialinės, ekonominės, kultūrinės, politinės ir pilietinės teisės yra grupuojamos pagal šias sritis:

1. fizinis integralumas (teisė į gyvybę, laisvės neliečiamumas, judėjimo laisvė, prieglobsčio teisė ir kt.);
2. gyvenimo lygio teisės (socialinė sauga, šeimos ir asmens gerovė, sveikatos priežiūra ir kt.);
3. sveikata (vaikų sveikata, kūdikių mirtingumo sumažinimas, epideminių ligų, profesinių susirgimų prevencija ir kt.);
4. šeimos gerovė (santuokos sudarymo laisvė, šeimos apsauga, motinystės ir vaikystės apsauga ir kt.);
5. darbas (teisė į darbą, apmokėjimas už darbą, darbo sąlygos, vergijos ir priverstinio darbo draudimas ir kt.);
6. socialinė sauga, parama ir gerovė;
7. mokslas ir mokymas (teisė į mokslą, į profesinį rengimą ir kt.);
8. nuosavybė (teisė į nuosavybę, nuosavybės neliečiamumas ir kt.);
9. teisinė apsauga (pilietybė, vaikų pilietybė, lygiateisiškumas, lygybė prieš įstatymą ir kt.);
10. asmens psichinis ir moralinis integralumas (orumas, privataus gyvenimo neliečiamumas, korespondencijos slaptumas, saviraiškos laisvė, laisvė išpažinti religiją ir kt.);
11. bendra veikla (susirinkimų laisvė, teisė jungtis į asociacijas ir profesines sąjungas ir kt.);
12. politika ir demokratija (teisė dalyvauti valdant savo šalį, laisvų rinkimų teisė, peticijų teisė ir kt.);
13. kolektyvinės teisės (tautų apsisprendimo teisė, teisė į taiką ir saugimą, į sveiką aplinką ir kt.)

[92].

P.Sieghart'o pateiktos klasifikacijos privalumas – ji atspindi žmogaus teisių nedalumo principą. Šis principas taip pat atsispindi ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje.

Šiuo metu formuojasi ir naujos žmogaus teisės, tiksliau – kiek kitoks požiūris į žmogaus teises jas grupuojant kitais pagrindais, t.y. tam tikrose sityse, pvz.: sveikatos priežiūroje neatskiriant socialinių teisių nuo individualių. Tai pasakytina ir apie paciento teises. Žmogaus teisės sveikatos priežiūros srityje vadinamos paciento teisėmis. Pacientų teisės gali būti interpretuojamos kaip socialinės ir kaip individo teisės.

Taigi egzistuoja didelė žmogaus teisių klasifikacijų įvairovė. Žmogaus teisės nuolat vystosi, pasipildo naujomis, keičiasi ir jų turinys. Taigi ir ateityje vieningas požiūris į žmogaus teises ir jų klasifikaciją vargu ar įmanomas. [4]

2. NACIONALINIS ŽMOGAUS TEISIŲ IR LAISVIŲ KATALOGAS

2.1. Žmogaus teisių ir laisvių katalogo formavimasis Lietuvoje

Viduramžiais Lietuvoje buvo atlikta žmogaus teisių normų kodifikacija. Lietuvos Statutas – senosios Lietuvos bajoriškųjų įstatymų kodeksas, sulaukęs trijų redakcijų: 1529, 1566 ir 1588, - kurių kiekviena istorikų vadinama I, II ir III Statutu. Visi trys priklauso laikotarpiui, kai tame Europos regione įstatymų kodifikacija buvo visiškai nežinoma, ir savo pobūdžiu laikomi labai tobulais anų laikų kūrinių. [38]

Statutų kodifikacija prasidėjo vos padvelkus LDK gaiviems Reformacijos ir Renesanso vėjams, o baigėsi išgalint kontrreformacijos reakcijai. Tuo būdu, Lietuvos Statutai savotiškai atspindėjo šios didingos epochos pakilimus ir atoslūgius ypatingomis mūsų krašto sąlygomis.

Senose luominio pobūdžio valstybėse įstatyminių rinkinių sudarymas paprastai sukliūdavo dėl to, kad aukštieji luomai, saugodami savo ypatingąsias teises ir reikšmę, nepritarė kodifikacijai, bijodami, kad kodifikacija nesusiaurintų jų teisių. O tuo tarpu teismų praktika ir piliečių interesai reikalavo sudaryti rinkinius įvairiais laikais išleistų ir dar tebeveikiančių įstatymų. Kuo toliau, tuo sunkiau buvo žinoti susikaupusią atskirų įstatymų masę ir tiek teismams bei administracijos įstaigoms, tiek privatiems asmenims juos taikyti. [76]

Valstybės valdymui centralizuoti ir krašto politinei vienybei stiprinti reikėjo kodekso, kuris vienodai reguliuotų santykius visoje šalies teritorijoje, reikėjo turto perleidimo ir įkeitimo santykių vienodo detalaus reglamentavimo. Reikėjo konsoliduoti bajorus neatsižvelgiant į jų tikyba ir turimą turtą, sulyginti jų ir Lenkijos šlėktų teises ir tuo sustiprinti LDK pozicijas derybose su lenkais dėl unijos. [38]

LDK bajorai praktiniame gyvenime rėmėsi pirmiausia paprotine teise, kuri nebuvo visoje LDK vienoda. Administruodami ir teisdami tarnybinius bajorus, ponai bajorai taikė paprotine teise savo nuožiūra, dažnai piktnaudžiavo savo padėtimi, tarnybiniai bajorai ėmė reikalauti kodifikuoti teisę. Ponai bajorai siekė įtvirtinti statute savo politinį ir ekonominį viešpatavimą, tuo tarpu tarnybiniai bajorai reikalavo lygiateisiškumo. [63]

Lietuvos Statutas – tai pagrindinių LDK įstatymų sąvadas ir kartu savotiška žemvaldžių luomo konstitucija, užfiksavusi visas jų laisves, teises ir pareigas.

Teisės šaltiniai: paprotinė teisė, žemės ir sritinės privilegijos Kazimiero teisyno, Magdeburgo teisės įtaka, kanonų ir romėnų teisės įtaka. [37]

Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.) susideda iš 13 skyrių ir 282 straipsnių. Kiekvienas skyrius liečia kurią nors atskirą gyvenimo sritį. Pirmasis skyrius kalba apie bendrąsias teises garantijas, kad be teismo niekas nebūsiąs baudžiamas, ir apie nusikaltimus valstybei; antrasis – apie krašto gynimą; trečiasis – apie valstybę, jos sienų neliečiamumą bei apie bajorų teises ir laisves; ketvirtasis – apie našlių bei mergaičių paveldėjimo teises; penktasis – apie globą; šeštasis – apie teismų santvarką, septintasis – apie užpuolimus ir užmušimus; aštuntasis – apie sprendimą ginčų dėl žemės, devintasis – apie medžiokles, girias, bitininkystę, ežerų ir kitų gamtos turtų panaudojimą; dešimtas – apie praskolintus ir įkeistus dvarus; vienuoliktasis – apie užmušimą valstiečių bei bausmes už tai ir šiek tiek apie vergus; dvyliktasis – apie kaimynų ginčus dėl įvairių skriaudų; tryliktasis – apie vagystes. [38]

Pirmojo Lietuvos Statuto preambulėje pabrėžiama, kad jis skiriamas visiems valdiniam, nepaisant jų luominės priklausomybės. Vienodai Statutas privalomas gyventojams ir valdžios institucijoms. Taip pat ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui. Mintį tęsia tolesnė jo nuostata, kad teismai visiems turi taikyti tą pačią rašytinę teisę. [76]

Konstitucinio turinio teisės normos dėstomos daugiausia pirmajame šio Statuto skirsnyje. Čia yra nuostatai apie Lietuvos suverenumą, teritorijos neliečiamumą, apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinę santvarką – valdovą, seimo struktūrą ir prerogatyvas, jų tarpusavio santykius. Statutas skelbia, kad Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė yra savarankiška, gyvuojanti skyrium nuo Lenkijos, valstybė. Didysis kunigaikštis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atžvilgiu prisiima įsipareigojimus, kurių tikslas apsaugoti Lietuvos nepriklausomybę, garbę, teritorinį integralumą, užkirsti kelią svetimšalių įsigalėjimui, nemažinti valstybės žemių, pagal išgales atsiimti prarastąsias. Jis pažada nežeminti Lietuvos ir ponų tarybos, kuri bajorams buvo aukščiausias valdžios organas ir teismo instancija. Taip pat skelbia tarsiąs su ponų taryba leisdamas įstatymus, be ponų tarybos žinios nedalysiąs valstybės dvarų, neskirsiąs kraštui privilegijų. [37]

Statute Lietuvos didysis kunigaikštis įsipareigojo saugoti visų valdinių teises ir laisves, laikytis senųjų privilegijų ir papročių, o naujus įvesti tik su ponų tarybos žinia. Skelbiama teisė laisvai išvykti iš kunigaikštystės į kitas šalis, išskyrus priešą žemę, teisė

bajorams vykti į užsienį mokytis karybos. Statutas mėgina ginti moterų turtines teises ir garbę. [37]

Iš Statuto teksto išplaukia svarbiausių konstitucinių žmogaus teisių užuomazgos: vienodų sąlygų ginčo šalims teismo procese nustatymas, kiekvieno atsakomybė tik už savo veiksmus, nebuvimas atsakomybės be kaltės, išimtinė teismo teisė nustatyti kaltę ir skirti bausmę.

Pirmą kartą Lietuvos valstybės istorijoje Statute surašytos bajorų teisės ir pareigos, jų tarpusavio santykiai su didžiuoju kunigaikščiu. [36] Nepaisant bajorų teisių platumo, jos neprilygo ponų teisėms: nors bajorai ir dalyvavo Seime, bet ten dar neturėjo sprendžiamos galios, skirtingai nuo ponų, kuriuos turėjo teisti pats kunigaikštis, bajorus teisė kunigaikščio administracija – vaivados ir teismo seniūnai ar jų vietininkai dalyvaujant dviem bajorų atstovams. [4]

Daugelis straipsnių garantavo piliečio turto ir asmens neliečiamybę. [38]

Statute įtvirtinta mirties bausmė. Mirties bausme baudavo valstiečius už bajorų nužudymą, taip pat asmenis suklastojusius dokumentus. [43, p.98]

Taigi Statutas buvo bajorų teisės kodeksas. Kitiems luomams priklausančių žmonių teises ir pareigas Statutas reglamentavo tiek, kiek tai lietė bajorų luomo ir jo valdomos valstybės interesus. 1529 m. Lietuvos Statutas – realios ponų bajorų ir tarnybinių ponų sluoksnių galios atspindys. Kai kurie autoriai teigia, kad nepakankamai politiškai ir ekonomiškai sutvirtėję, tarnybiniai bajorai nepasiekė lygiateisiškumo su ponais bajorais. Ponai ir toliau administruodavo ir teisdavo tarnybinius bajorus, todėl šie ėmė reikalauti Statuto pataisų. [40]

Pirmasis Lietuvos Statutas ne tik įteisino valdovo valdžios prerogatyvas bei gynė jo „didybės“ asmenį, tačiau dar didesnė straipsnių dalis įteisino bajorų laisves ir gynė juos nuo galimų tos „didybės“ pasikėsinimų. I skyriaus 1, 7 ir 9 straipsniai skelbia bendriausius teisinių santykių principus ir išryškina feodalo juridinio asmens teises (teisinę galią). [37]

Pasak S.Lazutkos, Pirmojo Statuto turinys pakankamai tobulas ir pažangus, jame suformuoti visi pagrindiniai lietuvių teisės įstatymai.[37, p.30]

M.Maksimaitis pažymi, jog įgyvendinus Pirmojo Lietuvos Statuto galiojimą įstatymų kodifikavimas nesibaigė, kadangi intensyviai rutuliojantis socialiniams santykiams teisė buvo papildoma naujomis normomis, keitusiomis ne tik senuosius santykius, bet ir apimančiomis gyvenimo realijų padiktuotas naujas veiklos sritis. Didžiojo kunigaikščio

buvo įsakyta ponų tarybai ir valstybės kanceliarijai smulkiai fiksuoti visus naujus atvejus, pasitaikydavusius teismų praktikoje ir kurių nebuvo galima spręsti pagal 1529 m. Lietuvos Statutą. Jie turėjo būti apsvarstyti ir papildymais įtraukti į Lietuvos Statutą. [3, p.115]

1566 m. priimtas Antrasis Lietuvos Statutas, kuris suskirstytas į 14 skyrių ir 368 artikulius. I-III skyriai yra skirti viešajai teisei; IV – teismams bei proceso teisei; V-X – civilinei teisei; XI-XIV – baudžiamajai teisei. Šio Statuto medžiaga ypač gausi ir įvairi. [38]

Bajorų reikalavimu buvo panaikinti tėvoninių ir užtarnautų dvarų disponavimo ribojimai, pakoreguota dvarų paveldėjimo ir perleidimo tvarka, tarnybų ir dvarų suteikimo vietos feodalams ir užsieniečiams tvarka, taip pat įsteigtas teismas žemės ežių ginčams spręsti. [37]

Statutas įtvirtino vieningo bajorų luomo, turinčio vienodas teises ir privilegijas, atsiradimą ir tapo vadinamosios bajorų demokratijos teisiniu pagrindu. [76]

Statutas leido bajorams jaustis ir vadintis lygiateisiais Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečiais. Tačiau, tik stipriajai lyčiai. Moterys, priklausydamos bajorų luomui, iš tiesų naudojosi daugeliu žemvaldžiams suteiktų teisių bei laisvių, bet jų statusas toli gražu neprilygo vyrų. [75]

Statute įrašytas specialus skyrius ne apie moterų laisves apskritai, o apie jų turto teises. Jau Pirmame Lietuvos Statute, įteisiniame turtinį bei visuomeninį moters statusą, buvo įrašyta specifinė jos teisė ištekėti už vyro laisva valia. [75, p.13]

Politinių teisių neturėjo net ir stambiausios žemvaldės. Taip pat valstiečiai ir miestiečiai dalyvauti politiniame krašto gyvenime neturėjo teisės. [37]

Antrasis Lietuvos Statutas – lyg savotiškas dviejų feodalinės visuomenės epochų slenkstis, perėjimas nuo ponų didikų viešpatavimo prie viso bajorų luomo viešpatavimo.

Taigi Antrasis Lietuvos Statutas išplėtė ir bajorų ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečių asmens laisves. Visiems žemvaldžiams, nepriklausomai nuo žemėvaldos dydžio, buvo suteiktos visos laisvės ir privilegijos, įteisintas bajorų demokratijos įsigaliojimas. [37]

Trečiasis Lietuvos Statutas įsigaliojo 1589 m. Kaip ir Antrasis, Trečiasis susidėjo iš 14 skyrių. Jie gerokai papildyti ir pakeisti. Artikulai, kurių iš viso yra 488, pertvarkyti.

Statute nužymėti bajorų santykiai su kunigaikščiu, įtvirtintos bajorų teisės ir laisvės, jų karinės prievolės, teismų reikalavimai.

Statutas skelbė, kad karo tarnyba yra privaloma visiems bajorams. Jie taip pat turėjo užimti valstybės tarnybas. Bajorai negalėjo būti suimami be teismo sprendimo, išskyrus atvejus, kai už nusikaltimą grėsė mirties bausmė ar jie buvo sugauti nusikaltimo vietoje. Bajorams ir dvasininkams Trečiasis, kaip ir Antrasis Statutas suteikė teisę mokytis užsienio universitetuose. [4]

Įteisinta mirties bausmė už sužalojimą valstiečiams ir pasipriešinimą feodalams. Už žmogaus nužudymą Statutas skyrė tam tikrą piniginę baudą, kurios dydis priklausė nuo nužudytojo socialinės padėties. [37]

Statutas apdraudė bajorų teises ir turtines privilegijas. Taip pat patvirtino, kad Didysis Kunigaikštis bajorams, jų dvarams ir nuo jų priklausomiems valstiečiams negali uždėti jokių mokesčių nei prievolių. Statutas skelbė tikėjimo laisvę, nors valstiečiai net ir dvasiniuose reikaluose turėjo klausyti savo pono; įteisino bajoro santuokos ryšius su ne bajoriškos kilmės mergina, leido jai ir būsimiems vaikams suteikti bajoro titulą.

Statuto straipsniuose buvo smulkiai ir detalai aptartos bei įteisintos visos kitos valstybinės, karo, civilinės, baudžiamosios, šeimos, globos, žemės ir kitų teisės sričių normos.

Šis Statutas skirtingai nuo kitų buvo išspausdintas. Jis įteisino lygybę tarp lygių ir nelygybę tarp nelygių, t.y. tarp bajorų ir valstiečių, įteisino LDK baudžiavą.

Trečias Lietuvos Statutas buvo feodalinių teisių rinkinys, atspindėjęs to meto Lietuvoje buvusias tendencijas.

Diskutuojama, kuris iš trijų Lietuvos statutų yra pats svarbiausias. Manoma, kad visi trys labai svarbūs. Pirmasis, kadangi jis buvo pirmas ir savo metui pakankamai tobulas, jame jau buvo suformuluoti visi pagrindiniai lietuvių teisės įstatymai. Trečiasis – visais atžvilgiais tobuliausias. Antras buvo lyg savotiškas dviejų feodalinės visuomenės epochų slenkstis, perėjimas nuo ponų didikų viešpatavimo. Antrajame Statute visiems žemvaldžiams, nepriklausomai nuo žemėvaldos dydžio, buvo suteiktos visos laisvės ir privilegijos, įteisintas bajorų demokratijos įsigalėjimas. Antras išplėtė ir bajorų ir Lietuvos didžiosios kunigaikštystės piliečių asmens laisves. [37, p.30]

Pripažįstama, jog „Lietuvos statutuose – iškalbinguose LDK visuomenės modernėjimo ir brandos paminkluose – labai ryški teisinės valstybės idėja, kurios tikslas – visų piliečių (bajorų) teisių ir laisvių apsauga“ [75]. Dėl to pastaruosiu metu statutai kartais pavadinami savotiška bajorų konstitucija. [37, p. 6]

Kyla klausimas ar galima Lietuvos Statutą vadinti konstitucija ir lyginti su modernia konstitucija? A.Gurevičius pažymi, kad lygindami savo epochą ir civilizaciją su kitomis, mes rizikuojame joms pritaikyti savo pačių matą, o kas šiuolaikinio žmogaus požiūriu yra svarbiausia gyvenimo vertybė, galėjo ir nebūti vertinama kitos epochos ir kitos kultūros žmonių, ir atvirkščiai, visa, kas mums atrodo klaidinga ir nereikšminga, buvo teisinga ir esminga kitos visuomenės žmogui. [15, p.17]

Statutuose – aiškiai atspindinčiuose humanistinių Renesanso idėjų dvasią, išreiškiančiuose pasaulietinį, demokratinį pobūdį, įtvirtintas žmogaus teisių ir laisvių katalogas pasižymintis plačia apimtimi, turiniu, o ypač teisinių formuluočių užbaigtumu, ir kalbos tobulumu.

Statutai labia pasaulietiški, tačiau negalima jų idealizuoti, nes tai buvo savo epochos, feodalinės santvarkos teisinis. [37]

XVI a. pastebimas visuotinis susidomėjimas teisės kodifikavimu buvo susijęs ne tik su valstybės suverenumo doktrinos, kurios atributas buvo „nuosava“ teisė, sustiprėjimu, bet ir su teisės kaip vertybės sampratos išaugimu. [75, p.9]

Europos Viduramžių ir Naujųjų laikų mentaliteto tyrinėtojai į ano meto visuomenės vertybių skalę (kuri, žinoma, buvo kintantis reiškinys) pirmiausia įrašo religingumą (tikėjimą), kilmingumą, laisvę ir teisę. Viduramžių epochos žmogui „laisvė buvo privilegija, laisvė – tai garantuotas statusas“. [75, p.12]

Įsigalint valstybės kaip piliečių laisvių saugotojos sampratai, buvo suvokiama, kad tas laisves valstybė apgina būtent per Statutą. Tai liudija Leonas Sapiega Trečiąjį Statutą vadindamas didžiausiu visuotinės laisvės sargybiniu.

Pasak D.Kuolio, XVI a. pabaigoje Lietuvos kultūroje įsigalėjo savotiška laisvės mitologija, bajorų laisvę šlovinanti retorika. [32] Tačiau verta pastebėti, jog ne tik laisvės retorika, bet ir laisvės kaip didžiausios vertybės samprata aptinkama gerokai anksčiau, o svarbiausia kasdieniniame bajorų gyvenime. Bajorai Lietuvos Statutą vertino ne tik kaip įstatymų kodeksą, bet ir kaip pagrindinį jų laisvių garantą.

Bajorai labai didžiavosi ir džiaugėsi Statute surašytomis teisėmis ir laisvėmis. Frazė „džiaugtis šlėktiškomis laisvėmis“ netgi buvo įrašyta į Trečiojo Statuto III skyriaus 21 straipsnį. [35, p.17] Renesanso juridinė leksika buvo kitokia, nei šiuolaikinė, ir jausmų išraiškos formos skyrėsi nuo dabartinių. Bajorai prašydami į būsimą Antrąjį Statutą įrašyti visas jų privilegijas motyvavo savo prigimtinę teisę ginti laisves „ kiekvienas nuo

prigimimo privalo savąsias laisves ginti“ [75, p. 17]. Ir visai neatsitiktinai terminai teisės ir laisvės šaltiniuose dažniausiai vartojami kaip sinonimai.

Lietuvos Statuto autoritetas buvo labai didelis, jis buvo vertinamas kaip teisinės išminties ir kaip bajoriškų teisių ir laisvių knyga.

Prigimtines teisės vertybės buvo puoselėjamos Vilniaus universitete. Ten dėstyta prigimtinė teisė. J.Stroinovskis tvirtino, jog kiekvienas žmogus iš prigimties yra laisvas ir nuo kitų nepriklausomas. Šalia prigimtinių laisvės ir lygybės teisių jis išskiria ir žmogaus nepriklausomybę naudotis nuosavybe. [45]

Istorija darė lemiamą įtaką žmogaus teisių doktrinos raidai Lietuvoje, XVIII a.pabaigoje Lietuva buvo padalinta ir okupuota Rusijos imperijos, kuri nepasižymėjo europine žmogaus teisių tradicija, taigi šis Lietuvos valstybės teisės palikimas nebuvo plėtojamas. Savarankiškas teisės kūrimas, demokratinių žmogaus teisių nuostatų puoselėjimas buvo prarastas daugelį dešimtmečių, ir tik atgavus nepriklausomybę XX a. pradžioje Lietuva galėjo savarankiškai kurti teisę, formuoti konstitucinės teisės tradiciją. [63]

1918 m. lapkričio 2 d. Lietuvos Taryba priėmė pirmąjį laikiną Lietuvos konstitucinį aktą – Lietuvos valstybės Pamatinius dėsnius. Tai trumputis dokumentas, jį tesudarė 6 skyriai, suskirstyti į 29 straipsnius, jame aptariamai tik patys svarbiausi dalykai. Valstybės taryba dokumento preambulėje priminė, jog nesiima Steigiamojo seimo teisės spręsti Lietuvos valstybės valdymo formos. Reikšdama suverenią valstybės galią, ji steigia laikinąją tos valstybės vyriausybę. – Ministrų kabinetą -, kuri nedelsdama ėmė kurti valstybės aparatą.

1918 m. Lietuvos valstybės Konstitucija (Laikinoji) savo V skyriuje (22-25 str.) šitaip nustato pamatines piliečių teises: a) visų piliečių lygybė prieš įstatymą; jokių privilegijų nėra; Konstitucijoje dar pabrėžiama, kad šioje lygybėje nedaromas joks lyties, tautybės, tikybos ar luomo skirtumas; b) asmens neliečiamybė; c) buto neliečiamybė; d) nuosavybės neliečiamybė; e) tikybos laisvė; f) spaudos laisvė; g) susirinkimų laisvė (išskyrus ginkluotų asmenų susirinkimus); h) draugijų (sajungų laisvė), tačiau su ta sąlyga, kad jų tikslai ir priemonės nebūtų priešingi valstybės įstatymams. [77, p. 68]

Siekdama tęsti pradėtą valdžios telkimą Vyriausybės rankose, 1919 m. balandžio 14 d. Valstybės taryba dar kartą peržiūrėjo Lietuvos valstybės Pamatinius dėsnius ir priėmė naują jų redakciją. Dabar Konstitucija buvo iš 8 skyrių, suskirstytų į 40 straipsnių. Dauguma šios Konstitucijos nuostatų žodis žodin kartojo 1918 m. Pamatinių dėsnių nuostatus. Buvo įsteigta

Valstybės prezidento institucija. Pastarasis perėmė valstybės tarybos prezidiumo vykdomosios valdžios funkcijas. Valstybės tarybai buvo palikta teisė rinkti valstybės prezidentą, priimti įstatymus, keisti Konstituciją ir kontroliuoti vykdomąją valdžią. Tai buvo antroji valstybės tarybos to paties pavadinimo laikina konstitucija, priimta tebesant vokiečių okupacinei valdžiai. [74]

1920 m. birželio 10 d. Steigiamasis seimas priėmė trečiąją konstituciją – Laikinąją Lietuvos Valstybės Konstituciją. Pagal ją Lietuvos valstybė paskelbiama demokratine respublika. Konstitucijoje nurodoma, kad Steigiamasis seimas yra suvereninės Lietuvos galios išreiškėjas. Jis leidžia įstatymus, ratifikuoja sutartis su kitomis valstybėmis, tvirtina valstybės biudžetą ir prižiūri įstatymų vykdymą. Vykdomoji valdžia priklauso prezidentui ir ministrų kabinetui.

Ši Konstitucija, kaip ir ankstyvesnės skelbė visų piliečių lygybę prieš įstatymą, asmens neliečiamybę prieš įstatymą, sąžinės, tikybos, spaudos, žodžio, organizacijų laisvę ir streiko teisę. Buvo panaikinta mirties bausmė. Išimtis buvo galima tik karo bei valstybei gresiančio pavojaus atvejais. [74]

1920 m. laikinosios konstitucijos priėmimas teisiškai užbaigė Lietuvos valstybės kūrimosi ir laikinųjų vyriausybių veiklos laikotarpį.

Status egalitatis ir Status libertatis

1920 m. Laikinosios Konstitucijos 5 skyrius reglamentuoja žmogaus teises ir laisves. Teisingiau pasakius, čia kaip ir 1918 m. balandžio 4 d. Laikinojoje Konstitucijoje kalbama tikrai apie piliečius, o ne apie asmenis apskritai. Čia piliečio terminas suvokiamas kaip valstybinės tautos (tautos - populi) ar teritorinės tautos narys.

Taigi visų piliečių lygybė prieš įstatymus pareikšta tais pačiais žodžiais, kaip ir 1919 m. Konstitucijoje. Skirtumas tikrai tas, jog vietoje 1919 m. konstitucijos formuluotės „luomų privilegijų nėra“, šios piliečių lygybės išvadoje pasakyta – „luomų ir titulų nėra“, t.y. prie luomų dar pridėta ir titulų. Tai liečia valstybinės funkcijos ir jos teisės sritį, nes titulas yra būtent teisės padarinys. Teisė jį tvarko, kuria, naikina. Luomas - tai ne tam tikra socialinė grupė, tam tikras socialinis junginys, korporacija: jį teisiškai pripažinti ar nepripažinti gali valstybė. Vadinasi, jog jį įteisinti ar neįteisinti valstybinės ar teisės atžvilgiu gali juo, taip sakant, teisiškia išjungti ir valstybės atmet bet kurį nors subjektyvinių valstybėje teisių arba kurios nors teisinės valstybėje padėties jungimą su dalyvavimu luome, - „viskas galima ir teisinės asmens lygybės principu loginga“. [58, p.99]

Taigi greta status egalitatis šiame skyriuje nustatytas ir status libertatis. Jis yra klasifikuojamas į dvi kategorijas:

1. neliečiamybė (būtent fizinė, buto ir korespondencijos neliečiamybė);

2. laisvė (psichinė autonomija).

Šiai Konstitucijai būdinga tai, kad įrašius naują korespondencijos neliečiamybę, kuri nebuvo minėta 1919 m. Konstitucijoje, buvo išbraukta nuosavybės neliečiamybė. Ši neliečiamybė nebuvo perkelta į laisvės sritį ir iš viso ji niekur nėra minima ir jokia konstitucinė apsauga jai nesuteikta. Išbraukdama ją iš viešųjų subjektyvinių teisių, ši Konstitucija atsižada nuosavybės kaip grynai individualinės asmens teisės ir nepareiškia kai viešosios socialinės funkcijos. Manau, jog tai būtų galima išaiškinti tuo, kad buvo ruošiamas žemės reforma, kurią Steigiamasis Seimas laikė tokiu pat svarbiu savo veiklos tikslu kaip ir nuolatinės konstitucijos nustatymą ir priėmimą. Steigiamasis Seimas, jau nustačius žemės reformą ir praėjus pereinamajam laikui su įvairiomis pasekmėmis bei visais laikiniais sociališkai ekonomiais nesklaidumais, kurie pateisino ar netgi reikalavo paliesti visuomeninę nuosavybę, norėjo, kad būtų sugrįžtama į klasikinę liberalinę nuosavybės konstrukciją. Buvo galima, nuostačius žemės reformą, remtis įgyvendintu nauju nuosavybės suskirstymu ir užfiksuoti jį bei apdrausti ta pačia griežčiausia klasikine nuosavybės teise, arba buvo galima sankcionuoti žemės reformoje glūdėjusį socialinės nuosavybės esmės, kaip funkcijos, principą. Būtent tai ir paveikė, kad Steigiamojo Seimo konstitucijoje nuosavybė buvo nutylima. [58]

Laisvių srityje, be 1919 m. Konstitucijoje išdėstytų tikybos, spaudos, žodžio, susirinkimų ir draugijų laisvių yra pridėta sąžinės ir streikų laisvė. Sąžinės laisvė arba tiksliau sąžinės reiškimosi laisvė iš esmės, galime teigti, jog apima ir tikybos laisvę. Jeigu tikybos laisvę laikytume ne tikėjimo, o kulto organizavimo ir vykdymo laisve, tai būtų matomas daug ryškesnis skirtumas tarp sąžinės ir tikėjimo laisvių. Streikų laisvės deklaravimas atspindi Steigiamojo Seimo sociališkai teisinę veiklą Konstitucijos srityje. Iš vienos pusės tai rodo Steigiamojo Seimo rūpinimąsi socialiniais darbininkų ir iš viso samdinių reikalais bei jų teisine padėtimi jų socialinėje kovoje, tačiau tai tuo pačiu užfiksuoja ir konstitucionalizuoja liberalizmą. Valstybė yra pašalinama, t.y. ji negali kištis į šią klasinio pobūdžio socialinę kovą (ši socialinė kova perkeliama į status libertatis sritį). [74]

Be 16 straipsnyje reglamentuojamų neliečiamybių bei laisvių yra įrašyta dar viena labai svarbi nauja konstitucinė nuostata: Mirties bausmė naikinama. Tai taipogi nauja konstitucinė nuostata, o jos priskyrimas prie status libertatis reiškia, kad greta kitų garantuojamų piliečių neliečiamybės ir laisvės objektų nustatoma ir piliečio gyvybės neliečiamybė. Taigi piliečio gyvybė yra įvedama į tą žmogaus gyvenimo sritį, kuri nepasiekiamas valstybei, t.y. lieka už ribų ir į kurią valstybė nesikiša.

Šios nuostatos išskyrimas į atskirą sakinį yra visai suprantamas, nes taip pasiekiamas jos aiškumas: įterpus žodį gyvybės į kitų neliečiamybės objektų sąrašą - asmens, buto, korespondencijos - būtų galima manyti, kad tai labiau manifestacinis, o ne realus teisės gyventi pareiškimas. Šia nuostata norėta pasakyti, kad gyvybė turi būti apsaugota net prieš teisimą ir

įstatymą, t.y. gyvybės atėmimas (mirties bausmė) turi būti visiškai išimti iš bausmių sistemos. Tuo būtų suvaržyti paprastų įstatymų leidėjas ir teismas, jei spręsdamas baudžiamąją bylą, rastų įstatyme būtent tokią baudžiamąją sankciją. [58]

Visgi, nors ši Steigiamojo Seimo konstitucija garantuoja konstitucinę joje deklaruotų teisių ir laisvių apsaugą, tačiau yra numatytos dvi išimtys, kuomet šios status libertalis garantijos sustabdomos ir nebeveikia. Tai gali atlikti įstatymų leidėjas (Steigiamasis Seimas), tačiau tik tai įstatymu ir tik karo metu arba tuomet, kaip tai reikia padaryti, norint pašalinti valstybei grėšiantį pavojų. Šias būtinas aplinkybes, jų reikalingumą nustato taip pat įstatymų leidėjas. Beje, Steigiamojo Seimo atostogų metu Konstitucija šių konstitucinių garantijų sustabdymo galią paveda Vyriausybei, tačiau tada, Vyriausybei pasinaudojus šia galia, per 3 dienas turi susirinkti Steigiamasis Seimas ir spręsti šį klausimą. Vadinasi, ši Vyriausybės galia veikia tik 3 dienas.

Pirmųjų laikinųjų Lietuvos Konstitucijų (1918, 1919, 1920) pamatiniai dėsniai reglamentavo tik kai kurias žmogaus, piliečio, teises, nesukurdamos išsamesnio šių teisių katalogo, o ir pačios teisės buvo dėstomos konstitucijų baigiamosiose dalyse. T.Birmontienė tai aiškina konstitucijų laikinu pobūdžiu ir nepakankamai išsamiu konstituciniu reguliavimu, konstitucinio reglamentavimo tradicijų trūkumu. [6, p.125]

T. Birmontienės teigimu, 1922 m. Lietuvos valstybės Konstitucija ryškiai skiriasi nuo laikinųjų ne tik valstybės sąrangos klausimų sprendimu, teisinio reguliavimo platumu, bet ir teisinio reglamentavimo brandumu. [6, p. 127]

1922 m. Lietuvos valstybės konstitucija, remdamasi liberaliosios filosofijos nuostatomis, iškėlė asmenybę, skelbė ją visuomeninio gyvenimo centru. Tačiau Konstitucijoje, kaip, beje ir kitose nepriklausomybės laikotarpio Lietuvos konstitucijose, iš esmės nekalbama apie žmogų, beveik visais atvejais čia minimos tik piliečio teisės ir laisvės.

Šioje Konstitucijoje žmogaus teisėms skirtas antras skyrius, kuris vadinasi „Lietuvos piliečiai ir jų teisės“. Dalis žmogaus teisių suformuluotos kituose skyriuose. Pavyzdžiui rinkimų teisė įvardyta trečiame skyriuje.

Konstitucija skelbė, kad Seimo rinkimai vykdomi visuotiniu, lygiu, tiesioginiu ir slapiu balsavimu taikant proporcinę rinkimų rezultatų nustatymo sistemą. Atstovus į Seimą turėjo teisę rinkti Lietuvos piliečiai, vyrai ir moterys, ne jaunesni kaip 21 metų, o būti išrinkti - ne jaunesni kaip 24 metų amžiaus.

Socialinės – kultūrinės teisės formuluojamos devintame, vienuoliktame, dvyliktame skyriuose. Šių teisių apimtis nedidelė. Priskiriama teisė į mokslą, 81 straipsnyje nustatytas privalomas (nemokamas) pradžios mokslas. Konstitucijoje pažymima, jog visų laipsnių mokyklos yra visiems prieinamos. 80 straipsnis nustatė privalomą religijos mokymą mokykloje. Religijos klausimams buvo skirta nemažai dėmesio.

Nė viena Lietuvos laikonoji konstitucija, reglamentuodama piliečių teises, neaptarė dalykų, susijusių su pilietybės samprata. [62]

1922 m. Lietuvos valstybės konstitucija pirmą kartą Lietuvos praktikoje paskelbė teisės į Lietuvos pilietybės įgijimą ir nustojimą, vadovaujantis atitinkamu pilietybės įstatymu, bei negalimumą būti kartu Lietuvos ir kitos valstybės piliečiu (nepripažino dvigubos pilietybės).

Nustatydamą piliečių teisinę padėtį, Konstitucija pirmiausia pabrėžė jų lygiateisiškumą nepaisant lyties, kilmės, tautybės ir tikėjimo, skelbiamas demokratių teisių ir laisvių sąrašas: asmens ir buto neliečiamumas, tikėjimo ir sąžinės laisvė, susirašinėjimo slaptumas, žodžio ir spaudos, susirinkimų ir sąjungų laisvės, peticijos bei įstatymų iniciatyvos teisės. Tuo pačiu metu Konstitucija pabrėžė, jog viskas turi būti įstatymų ribose. Tiesioginį poveikį šių demokratių teisių ir laisvių realizavimui turėjo nepaprastosios padėties įvedimas kilus karui, ginkluotam sukilimui, taip pat atsiradus kitokiems pavojingiems neramumams.

Dėl tuometinės Lietuvos padėties ir dėl kai kurių rengėjų pažiūrų Konstitucija truputį atitrūko nuo liberalios koncepcijos. Buvo skelbiama apie valstybės rūpestį, kad kiekvienas pilietis turėtų darbo, kad būtų sudarytos sąlygos taisyklingai žemės ūkio gamybai, kad darbininkai būtų apsaugoti ligoje, senatvėje, nuo nelaimingų atsitikimų, nedarbo. Konstitucija skelbė nuosavybės teisės apsaugą nurodydamą, jog piliečio turtą galima nusavinti tik įstatymo keliu ir tik esant viešajam reikalui, bet nutylėjo visuotinai pripažintą reikalavimą apie išankstinį ir teisingą atlyginimą. Septintame skyriuje nusakyta ir tautinių mažumų padėtis.

1922 m. Konstitucijoje įtvirtinto žmogaus teisių instituto pilietinių politinių teisių blokas, rėmėsi liberaliomis idėjomis ir beveik nenumatė piliečiams pareigų. [6]

Kaip pastebi M.Maksimaitis, bendrąją prasme Konstitucijoje neminima pagrindinė įgimta žmogaus teisė – teisė į laisvę, ji čia kataloguojama, virsta tam tikru konkrečiu laisvių sąrašu. [43, p. 129]

Konstitucijoje suformuluota žmogaus teisių doktrina yra artima ir dabartinei 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos tradicijai. [6, p. 132]

Deje 1922 m. Konstitucija galiojo gan trumpai, ji nedemokratiu būdu buvo pakeista 1928 m. Konstitucija, kurioje, kaip pažymi M.Romeris, žmogaus teisės buvo formuluojamos su kai kuriais pakeitimais beveik analogiškai. [58]

Naujoji Konstitucija žodis žodin pakartojo daugelį 1922 m. Konstitucijos nuostatų, todėl jos išleidimas taip pat kartais interpretuojamas kaip senosios Konstitucijos reforma, jos nauja redakcija.

Nors kai kurie pasikeitimai buvo esminiai.

Būdingiausias 1928 m. Konstitucijos skiriamasis bruožas - vykdomosios valdžios, pirmiausia, Prezidento galios išplėtimas, autoritarnių elementų į valstybės valdymą diegimas išsaugant pagrindinių demokratių institutų, skyrium imant parlamentarizmo regimybę. Stiprinant

Prezidento galią, pirmiausia buvo pradėtas išsilaisvinimas nuo priklausomybės Seimui. Tuo tikslu atsisakyta Prezidento rinkimų Seime, buvo nustatyta, kad jį rinks specialiai tuo tikslu sudaryta rinkikų kolegija, vadinamieji ypatingieji tautos atstovai, o rinkimų tvarką nustatys specialus įstatymas. Prezidento kadencija buvo prailginta iki 7 metų ir nebesiejama su seimų kaita.

1928 m. konstitucija buvo pakėlusį Seimo rinkėjų amžiaus ceną: aktyvią rinkimų teisę turėjo piliečiai sulaukę 24, pasyvią – 30 metų amžiaus. Seimas turėjo būti renkamas penkeriems metams. [74]

1928 m. Lietuvos Valstybės Konstitucija - vienas pirmųjų Europoje konstitucinių aktų, pasukusių nuo demokratijos į autoritarizmą.

Tai buvo tautininkų kūrinys ir turėjo atvaizduoti jų konstitucinę koncepciją bei jų siekiamą valdžios organizaciją. [58]

Naujas konstitucinis aktas kartojo daugelį 1922 m. Konstitucijos nuostatų, išlaikė pagrindinius ankstesnėje konstitucijoje įtvirtintus politinės valdžios organus, tačiau esminį skirtumą suponavo vykdomosios valdžios galių išplėtimas ir teisinis autoritarinių elementų įdiegimas. [59]

Rengiant 1928 m. Konstituciją, tautininkų konstitucinės valdžios organizacijos koncepcija ir apskritai požiūris į valstybės ir visuomenės uždavinius dar tik mezgėsi. Jų pagrindą sudarė visuomenės solidarumo arba tautos vienybės siekimas, besiremiantis nuostatomis, jog tauta nėra vienalytė, todėl jos interesai gali sutapti tik tada, kai individai paklūsta vienam vadui. [43]

Konstitucija susidėjo iš 21 skyriaus ir buvo atvirai autoritarinė. Autoritarizmo idėjos darė neigiamą įtaką žmogaus teisių doktrinai. [6, p.133]

Naujųjų politinių pažiūrų fone 1928 m. Konstitucija pasirodė esanti beviltiškai pasenusi. Be to, artinosi 10 metų termino, per kurį leidėjai buvo įsipareigoję ją patikrinti referendumu, pabaiga. Todėl užuot rengusis referendumui, imtasi naujos konstitucijos rengimo. Naują Lietuvos Konstituciją, Seimas priėmė 1938 m. vasario 11 d. Tai savo turiniu buvo naujas aktas.

Konstitucijoje buvo 21 skyrius, suskirstytas į 156 straipsnius.

Konstitucija buvo autoritarinio pobūdžio. Ji skelbė, kad Lietuvos Valstybė yra respublika, jos priešakyje yra Respublikos Prezidentas, kuris ir vadovauja valstybei.

Apibūdindama valstybės ir piliečio santykius, Konstitucija aiškiai pabrėžė valstybės viršenybę. Apie piliečių teises Konstitucijoje kalbama neatsietai nuo pareigų, pabrėžiama, kad pilietis naudojasi savo laisve, visuomet atsimindamas savo pareigas valstybei, kad piliečio pareiga - būti ištikimam valstybei. Pagrindines piliečių laisves Konstitucija sujungė į „visuomeninio veikimo laisvę“. Visuomeninė veikla, ypač spaudoje, organizacijose ir susirinkimuose, turėjo atitikti ištikimybės valstybei reikalavimą. Konstitucija skelbė asmens ir buto neliečiamumą, valstybinę susižinojimo turinio paslapties apsaugą, persikėlimo ir gyvenamosios vietos pasirinkimo laisvę. Teisių ir laisvių realizavimo priežiūrą Konstitucija pavedė tam tikroms valstybės institucijoms. [74]

Konstitucijoje atsirado taip pat specialus skyrius, nustatantis valstybės vaidmenį ūkio reguliavimo srityje. Joje atsirado nauja, savininką įpareigojanti nuostata, kad turtas deda jo valdytojui pareigą turto naudojimą derinti su valstybės reikalais. Taip pat skelbiama, kad valstybė „prižiūri ir rikiuoja“ ūkio ir jo atskirų įmonių veiklą, rūpinasi veiklių ūkininkų dalyvavimu tikslingoje ir taisyklingoje žemės ūkio veikloje, pramonės, prekybos bei amatų ūkiniu galimumu tikslingu panaudojimu ir t.t.. Konstitucija nustatė aktyvią valstybės poziciją šeimos ir motinystės, auklėjimo ir švietimo, darbo, sveikatos ir socialinio aprūpinimo sferose. [57]

T.Birmontienė pažymi, jog į 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstituciją žmogaus teisės sugrįžo kaip viso pasaulio patirtis. Jas veikė žymūs tarptautinės teisės aktai, Jungtinių Tautų Organizacijos, Europos Tarybos dokumentai. Mūsų Konstitucijoje atsispindi ir tradicinės, ir moderniosios žmogaus teisės. [7, p.130]

Rengiant Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektą buvo orientuotasi ne tik į Europos valstybių konstitucijas, bet ir į tarpukario Lietuvos konstitucionalizmo reiškinius – pirmiausia į 1922 m. Lietuvos Konstituciją. [34]

Lyginant 1922 m. ir 1992 m. konstitucijas, pirmiausia matosi apimties skirtumas, skiriasi jų straipsnių skaičius, 1992 m. Konstitucija jų turi kur kas daugiau. 1992 m. Konstitucija įtvirtina platesnį individo teisių ir laisvių katalogą, negu tai buvo padaryta 1922 m. Konstitucijoje.

1922 m. Konstitucijoje išimtinai vartojama sąvoka „piliečiai“, tuo tarpu 1992 m. Konstitucijoje pirmiausia kalbama apie žmogaus teises ir laisves, o piliečio sąvoka vartojama tik įtvirtinant svarbiausias politines teises ir laisves.

Nors 1922 m. Konstitucijoje įtvirtintas ir gerokai siauresnis teisių ir laisvių sąrašas, tačiau negalima pamiršti, jog minėtas konstitucijas skiria net 70 metų, taip pat ir tai, kad kadaise 1922 m. Konstitucija atitiko pažangiausius to meto konstitucinio reguliavimo standartus.

1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija – tai modernus teisės aktas, jame įtvirtintos žmogaus teisių ir laisvių garantijos, šiuolaikinė valstybės valdžios organizacija, ji reglamentuoja asmens ir valstybės santykių pagrindus.

Konstitucija ne tik turinio, struktūros, bet ir esmės, principinių nuostatų požiūriu sudaro vientisą sistemą: atskiri skirsniai ir straipsniai yra susiję glaudžiais tarpusavio ryšiais ir priklausomybe, vienos nuostatos detalizuoja ir plėtoja kitas. [39, p.36]

Konstitucijos preambulėje skelbiama, kad lietuvių Tauta siekia atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės. Konstitucijos preambulėje paskelbtas teisinės valstybės siekis realizuojamas konstitucinėse normose, nuostatuose ir juose įtvirtintais demokratiniais teisėtvarkos principais. [84, p. 5]

Konstitucijoje, įtvirtinamos pagrindinės teisės, kylančios iš žmogaus prigimties.

Galima būtų išskirti tokias Konstitucijoje įtvirtintas asmenines laisves (teises susijusias su individo autonomija): teisė į gyvybę, asmens laisvės, orumo, privataus gyvenimo neliečiamybė, būsto neliečiamybė, teisė į informaciją, judėjimo laisvė, tikėjimo, sąžinės, minties laisvė, teisė laisvai sudaryti santuoką ir kt.

Konstitucijoje suformuluotos tokios socialinės ekonominės teisės: teisė į gyvybę, teisė į darbą, verslą, tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą, socialinę apsaugą nedarbo atveju, kiekvieno dirbančiojo teisė į poilsį ir kasmetines mokamas atostogas, teisė gauti senatvės pensiją ir invalidumo pensiją, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės ir kt. atvejais, šeimos apsaugos teisės, teisė streikuoti ir kt. Iš kultūrinių teisių galima pažymėti svarbiausią - teisė į mokslą.

Politinėms teisėms priskiriamos: susirinkimų, demonstracijų laisvė, rinkimų teisė, teisė inicijuoti referendumus, teisė piliečiams dalyvauti valdant savo šalį, taip pat teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybės tarnybą. Taip pat spaudos, žodžio laisvė ir kt. [35]

Konstitucijoje nėra išsamaus ir baigtinio žmogaus teisių ir laisvių sąrašo. Tai patvirtina ir Konstitucijos 18 straipsnis, kuriame nustatyta, kad „žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtines“. Joks teisės aktas negali nustatyti prigimtinių teisių ir laisvių baigtinio sąrašo.

Taigi matome aiškiai suformuluotą, Konstitucijoje įtvirtintą žmogaus teisių ir laisvių katalogą.

Apibendrinimai:

Lietuva išsiskiria gan ankstyvu teisės doktrinos formavimusi. Ji kūrėsi kaip europinės kultūros dalis ir buvo grindžiama prigimtinių teisių nuostatomis. XVI a. susiformavo teisinė žmogaus teisių samprata. Lietuvos Statutai buvo labai reikšmingi teisės šaltiniai, veikę ir kaimyninių valstybių teisės raidą.

A. Vaišvila pastebi, jog Lietuvos Statutai bajorijos didikų apsaugos tikslais formulavo daugelį teisinei valstybei būdingų teisės normų, išreiškiančių bajorijos asmens teisių neliečiamybės, individualios atsakomybės, asmens laisvės branginimo precedentinės arba teismo teisės ir kitus principus. Autorius pažymi tai, kad Statutų Lietuva – tai savotiška feodalinės epochos liberalistinė valstybė, kuriai, kaip ir kiekvienam liberalizmui, būdingas teisinis dvilypumas: ji skelbė įstatymų viršenybę, o gyveno pagal jėgos viršenybę. Šlėktiškoji „demokratija“ ne padidino žmogaus teisių saugą, o sukėlė tims teisėms dar didesnę pavojų: į jas dabar galėjo nebaudžiamai kėsintis kiekvienas, jėgos turintis. Todėl tokia „demokratija“ virto anarchija ir žiauria didikų diktatūra ne tik didžiajai visuomenės daliai (valstiečiams), bet ir kiekvienam silpnesniajam. [73, p. 19]

Lietuvos konstitucijų nagrinėjama laikotarpį galima padalinti į tris periodus: laikinųjų konstitucijų 1920-1922m., demokratinųjų konstitucijų 1922-1928m. ir autoritarinių konstitucijų 1928-1938 m. Pirmojo periodo konstitucijos skelbė visų piliečių lygybę įstatymui, asmens neliečiamybę, sąžinės, tikybos, spaudos, žodžio, organizacijų laisvę ir streiko teisę. Antrajame periode šitos laisvės ir teisės išliko, tačiau buvo numatyti jų ribojimo atvejai – nusikalstamos veiklos buvimas, karas ir nepaprastosios padėties įvedimas. Trečiajame periode žmogaus teisės buvo ženkliai ribojamos, į pirmą vietą iškyla valstybė.

Žmogaus teisių evoliucijoje išryškėjo trys pagrindiniai žmogaus teisių aspektai, kurie turi būti saugomi, tai: žmogaus laisvė, lygybė ir integralumas. Žmogaus teisių koncepcija remiasi pagarba žmogaus orumui – esmine žmogaus teisių buvimo sąlyga. [6]

Dabartinė žmogaus teisių sistema atspindi kelių šimtmečių filosofines ir teises idėjas. Pirmieji istoriniai žmogaus teisių dokumentai, kurių nuostatos yra civilizuoto pasaulio šerdis, žmogaus teises ir laisves laiko prigimtinėmis, neatimomis ir įvardija jas akivaizdžiomis tiesomis. [30, p.11] Kiekvienas laikmetis pasižymi tam tikru individualizmu.

Visuomenės tam tikrų materialiojo ir dvasinio gyvenimo sričių raida lemia ir konstitucijų turinio pokyčius. Vienos nuostatos tampa nebeaktualios, naujos konstitucijos tekste jiems nebelieka vietos, kitos nuostatos įgauna didžiulę reikšmę ir įtvirtinamos pagrindiniame įstatyme. Kai kurie klausimai šiuolaikinei visuomenei atrodo nebeaktualūs, todėl neverti konstitucinio įtvirtinimo. [4, p.121] Tam tikra epocha atsispindi konstitucijų normose.

Taigi, žmogaus teisių samprata universalėja. Žmogaus teisės tapo ne tik atskiros valstybės, bet ir visos žmonijos vertybe.

2.2. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintos žmogaus teisės ir laisvės

Lietuvos Respublikos Konstitucija buvo rengiama atsižvelgiant į pagrindinius Jungtinių Tautų ir Europos Tarybos dokumentus ir atitinka tarptautinius žmogaus teisių reikalavimus.

Konstitucijoje žmogaus teisės reglamentuojamos II skirsnyje „Žmogus ir valstybė“, III skirsnyje „Visuomenė ir valstybė“ ir IV skirsnyje „Tautos ūkis ir darbas“.

Konstitucija ne tik turinio, struktūros, bet ir esmės, principinių nuostatų požiūriu sudaro vientisą sistemą: atskiri skirsniai ir straipsniai yra susiję glaudžiais tarpusavio ryšiais ir priklausomybe, vienos nuostatos detalizuoja ir plėtoja kitas. [39, p. 36]

Pastebima, jog Konstitucijoje yra „ženkli takoskyra“ tarp prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių ir tam tikra prasme išvestinių – ekonominių, socialinių ir kultūrinių – žmogaus teisių. [39,

p.37] Pilietinės, politinės teisės kurios yra išdėstytos II skirsnyje, ir socialinės, ekonominės, kultūrinės išdėstytos III ir IV skirsniuose, yra atskirtos. Tačiau pagal šiuo metu vyraujančią teisių nedalumo doktriną pilietinės, politinės, socialinės, ekonominės ir kultūrinės teisės Konstitucijoje galėtų būti išdėstytos kartu, nes yra vienodai gerbiamos, svarbios ir glaudžiai susijusios.

Prigimtinės ir išvestinės teisės skiriasi jų įgyvendinimo požiūriu. Prigimtinės žmogaus teisės ir laisvės, išskyrus atvejus, specialiai aptartus Konstitucijoje, kai jos gali būti įstatymų nustatyta tvarka ir procedūromis apribotos, turi būti įgyvendinamos besąlygiškai.

Konstitucijoje pateiktas toks pagrindinių pilietinių ir politinių teisių sąrašas. Pilietinėms teisėms priskirtos: teisė į gyvybę, teisė į laisvės neliečiamybę, asmens neliečiamybę, privataus gyvenimo neliečiamybę, nuosavybės neliečiamybę, žmogaus būsto neliečiamybę, saviraiškos laisvę, teisė į informaciją, minties, tikėjimo ir sąžinės laisvę, kilnojimosi (judėjimo) laisvę, teisė laisvai vienytis į asociacijas, teisė rinktis į taikius susirinkimus, teisė puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius (kuri galėtų būti priskiriama ir kultūrinėms teisėms). Pilietinėms teisėms taip pat priskiriamos itin svarbios procesinės teisės: nekaltumo prezumpcija; teisė į teisingą, viešą bylos nagrinėjimą nešališkame teisme; teisė neduoti parodymų prieš save ir šeimos narius; bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik pagal įstatymą; niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą; asmeniui, kuris įtariamą padaręs nusikaltimą, ir kaltinamajam nuo jų sulaikymo arba pirmosios apklausos momento teisė į gynybą ir teisė turėti advokatą.

Žmogus negali būti laisvas nuo visuomenės, kurioje jis gyvena. Vadinasi visuomenės saugumo, viešosios tvarkos, kitų žmonių pagrindinių laisvių, sveikatos ir dorovės gynimo ar kitais interesais, žmogaus teisės gali būti apribojamos įstatymų. Pavyzdžiui, Konvencijos daugelio straipsnių pirmosios dalys įtvirtina tam tikras žmogaus teises ir laisves, o jų antrosiose dalyse numatomos procedūros ir konkretūs pagrindai, kuriais remiantis šios teisės ir laisvės gali būti apribotos. Šios nuostatos dažnai atsikartoja ar panašiai formuluojamos ir Konstitucijoje, nustatant žmogaus teisių ir laisvių, skelbiamų joje, apribojimus. Šių apribojimų kriterijai, įgyvendinimo tvarka ir procedūra – tai globalinė problema, kurios sprendimui didelę reikšmę teikia visi tarptautiniai žmogaus teisių dokumentai. [13]

Demokratinė visuomenė šiandien pripažįsta ir priskiria kai kurias žmogaus teises absoliučioms, neribojamoms. Prie absoliučių asmens teisių reikėtų priskirti: teisė į gyvybę; teisė būti kankinamam ir žalojamam ir kad su asmeniui nebūtų žiauriai, žeminant jo orumą, elgiamasi; teisė nebūti vergijoje.

Šiame poskyryje išsamiau panagrinėsime kai kurias pilietines ir politines žmogaus teises ir laisves įtvirtintas Konstitucijos skirsnyje „Žmogus ir valstybė“. Apžvelgti visų žmogaus teisių ir laisvių suformuluotų Konstitucijoje nėra galimybės dėl darbo ribotos apimties.

Konstitucijos 18 straipsnyje, kuriuo prasideda skirsnis „Žmogus ir valstybė“, įtvirtinta pamatine norma yra garantuojamos ir ginamos žmogaus teisės ir laisvės. Kituose Konstitucijos straipsniuose skelbiamos atitinkamos pagrindinės teisės ir laisvės, numatomos jų apsaugos garantijos. [2]

Konstitucinės žmogaus teisės ir laisvės turi būti interpretuojamos atsižvelgiant į Konstitucijos 18 str. formuluojamą doktrininį žmogaus teisių principą, kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtines. Prigimtinių žmogaus teisių doktrina teigia, kad žmogaus teisės ir laisvės atsiranda ne valstybės valia, bet žmogus jas įgyja gimdamas, jos yra neatskiriamos nuo asmens ir nesieja jo nei su teritorija, nei su tauta.

Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtinus žmogaus teisių ir laisvių prigimtinę esmę, bet koks žmogaus teisių ir laisvių aiškinimas galimas tik pripažįstant jų prigimtinių pobūdį, t.y. prigimtine teise tapo pozityviosios dalimi. Tai yra konstitucinis pagrindas žmogaus teises ir laisves traktuoti kaip pirminį ir svarbiausią pradą, teisinių vertybių skalėje užimančią aukščiausią vietą. [18, 26 p.]

E.Jarašiūnas pažymi, kad prigimtinių teisių ir laisvių pobūdžio įtvirtinimas reiškia tai, jog neįrašytos konkrečios teisės nėra paneigiamos, jų reikšmė nesumenkinama. Nuo visuomenės raidos priklauso jų teisinis įtvirtinimas. Prigimtinių teisių ir laisvių pobūdžio pripažinimas atveria kelią ir konstitucinei justicijai, kuri, sprendama konkrečių teisių normų atitikimo Konstitucijai klausimus, gali tokias teises ar principus išvesti iš visos pagrindinių teisių konstitucinės sistemos. [18, p. 27]

Konstitucijos 18 str. norma suformuluota labai apibendrintai, lakoniškai, tačiau ji yra viso žmogaus teisių konstitucinio instituto pagrindas.

„Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtines“ nuostatą detalizuoja ir plėtoja kitos konstitucinės nuostatos.

Žmogaus teisių kaip pagrindinių suvokimas padeda atskleisti ir kitų Konstitucijoje formuluojamų teisių prigimtį.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 19 straipsnyje įtvirtinta žmogaus teisė į gyvybę yra svarbiausia prigimtine teise. Toks jos vertinimas kyla iš to, kad gyvybė yra visų kitų prigimtinių ir įgytų teisių pagrindas. Jei nėra gyvybės, beprasmės tampa ir visos kitos žmogaus teisės, nes teisė apskritai yra skirta žmonių bendravimui suderinti.

Šiame straipsnyje pabrėžiama, jog teisę į gyvybę saugo įstatymai ir toliau nekalbama apie jokiais išimtis, kurioms esant ši teisė būtų apribota, kai tuo tarpu kituose Konstitucijos straipsniuose, reglamentuojančiuose žmogaus teises, tokios išimtys numatytos. Tai galėtų būti vienas iš šios teisės absoliutumo įrodymų.

Konstitucijos 19 straipsnyje nustatyta, kad užtikrinama žmogaus teisė į gyvybę, o ne pati gyvybė. Tai reiškia, kad įstatymai negarantuoja, o iš tikrųjų ir negali garantuoti, pačios žmogaus

gyvybės, kurios išlikimas priklauso nuo daugelio aplinkybių, visiškai nesusijusių su teise. Žmogaus gyvybės teisinė apsauga tiesiogiai siejasi su jos pradžios ir pabaigos nustatymu. [50, p. 30]

Šiame Konstitucijos straipsnyje lakoniškai konstatuojama, kad „žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas“, ir nenumatomos jokios aplinkybės, kurioms esant gyvybės apsauga nėra garantuojama įstatymais. Tačiau Konvencijos 2 straipsnio 2 dalis numato tris atvejus, kai netaikomas draudimas tyčia atimti gyvybę. Pirmas jų susijęs su asmens apsauga nuo neteisėto smurto, antras – su teisėtu suėmimu arba sutrukdytu teisėtai sulaikytam asmeniui pabėgti, trečias – su nustatyta tvarka atliekamais teisėtais veiksmais malšinant riaušes ar sukilimą. Šiais atvejais tyčinis gyvybės atėmimas laikomas teisėtu, jeigu tai padaryta neviršijant tokio jėgos panaudojimo, kai tai buvo neišvengiamai būtina. [30, p. 13]

Teisinis teisės į gyvybę reguliavimas susijęs ir su abortų problema. Nėštumo nutraukimas – sudėtinga teisės ir moralės problema įvairiose valstybėse traktuojama nevienodai. Lietuvoje nėštumo nutraukimą reglamentuoja Sveikatos ministro įsakymas, nors T.Birmontienės nuomone, nėštumo nutraukimo problemas turėtų reglamentuoti įstatymas, bet ne ministerijos teisės aktas. [4, p.297] Sveikatos ministro įsakyme tarp sąlygų yra ir ta, kad nėštumas negali būti nutrauktas, kai vaisiui daugiau kaip 12 savaičių, arba esama kitų kontraindikacijų. Taigi gyvybės nutraukimas kai vaisiui daugiau negu 12 savaičių, yra nusikaltimas. Kai kuriose šalyse abortai apskirai uždrausti, jie leidžiami tik būtiną reikalingumo sąlygomis. Tokiu atveju abortas paprastai prilyginamas nužudymui. [50, p. 29]

Europos žmogaus teisių konvencijos jurisprudencijoje yra susiformavęs požiūris, kad žmogaus gyvybę pagal Konvencijos 2 str. ginama nuo gimimo momento, o abortai yra priskiriami moters apsisprendimo teisei, tačiau valstybei leidžiama reguliuoti šią problemą. [14]

Su teisės į gyvybę reglamentavimu siejasi ir eutanazijos problema. Lietuvos įstatymai šiuo metu eutanazijos nenumato. [4]

Konstitucijos 19 str. nuostatos, formuluojančios teisę į gyvybę siejasi su dar viena visuomenės prieštarigai vertinama problema – tai mirties bausmė. Šios problemos interpretavimas turėtų būti sietinas su Europos žmogaus teisių konvencijos 2 str. nuostatomis ir Konvencijos šeštoju protokolu, numatančiu, kad mirties bausmė panaikinama, ir niekas negali būti nuteistas šia bausme ar ji įvykdyta. [31]

Mirties bausmę atrado ne totalitariniai režimai, todėl manyti, kad ši institucija Lietuvoje yra tik sovietinės baudžiamosios politikos recidyvas, būtų neteisinga. Mirties bausmė tikriausiai egzistuoja tiek, kiek egzistuoja žmonija su savo nusikaltimo ir bausmės įvaizdžiais. Tačiau nepriklausomai nuo visų kultūrinių ir istorinių ypatumų, ji visada atliko savo pagrindinę funkciją – būti kraštutiniu socialinės kontrolės mechanizmu. [11, p.71-72]

1990 m. kovo 11 d. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, Baudžiamajame kodekse liko tik vienas straipsnis, pagal kurį nusikaltėlis gali būti nuteistas mirties bausme – tai tyčinis nužudymas sunkinančiomis aplinkybėmis. [9, p.28]

1998 m. gruodžio 9 d. nutarimu Konstitucinis Teismas pripažino, kad Baudžiamojo kodekso 105 str. sankcija prieštarauja Konstitucijos 18, 19 straipsniams ir 21 straipsnio 3 daliai. Konstitucinio Teismo išvada grindžiama tokiais argumentais [50, p.31-37]:

1. Buvo atsižvelgta į kriminalinės bausmės paskirtį. Tarp visų bausmių yra ir mirties bausmė, kuri yra fizinis nuteisto žmogaus sunaikinimas, o ne pastanga nusikaltusį žmogų pataisyti. Lietuvos patirtis rodo, kad ši bausmė neužkerta kelio nusikaltimams.

2. Konstitucinis Teismas atsižvelgė į tarptautinius Lietuvos įsipareigojimus. Europos Tarybos ir Europos Sąjungos dokumentų analizė rodo, kad mirties bausmės panaikinimas Europoje tampa visuotinai pripažinta norma.

3. Konstitucinis Teismas atsižvelgė į mirties bausmės teisinio reguliavimo Lietuvoje istorinę patirtį.

4. Žmogaus gyvybė demokratinių šalių teisėje pripažįstama aukščiausia vertybe.

Laikui bėgant žmonių požiūris į mirties bausmę pasikeitė, žmonės siekia humaniškesnės ir doroviškesnės visuomenės, kuri „nežudytų“ savo narių. Nors, mirties bausmė oficialiai panaikinta, tačiau karšti ginčai šiuo klausimu tęsiasi.

Konstitucinis Teismas pažymėjo, „...kad iš prigimtinių teisių tarptautinė bendruomenė išskiria žmogaus gyvybę ir orumą. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas skelbia, kad kiekvienas žmonių bendruomenės narys turi prigimtinių orumą, o žmogaus orumas yra svarbiausias teisių šaltinis, nes žmogaus teisės kyla iš žmogaus asmenybei būdingo orumo“. [4]

T.Birmontienė pažymi, jog žmogaus gyvybė ir jo orumas sudaro asmenybės visumą, reiškia žmogaus esmę. Gyvybė ir orumas yra neatimamos žmogaus savybės, todėl negali būti traktuojamos atskirai. Prigimtinių žmogaus teisės - tai individo prigimtinių galimybių, kurios užtikrina jo žmogiškąjį orumą socialinio gyvenimo srityse. Jos sudaro tą minimumą, atskaitos tašką, nuo kurio plėtojamos ir papildomos visos kitos teisės ir kurios sudaro tarptautinės bendruomenės neginčijamai pripažintas vertybes. T.Birmontienės nuomone žmogaus gyvybė ir orumas, kaip išreiškiantys žmogaus vientisumą ir jo nepaprastą esmę, yra aukščiau įstatymo. Atsižvelgiant į tai, kad žmogaus gyvybė ir orumas vertintini kaip ypatingos vertybės, Konstitucijos paskirtis užtikrinti šių vertybių gynimą ir gerbimą. [4, p.300]

Teisė nebūti kankinamam ir žalojamam ir kad su asmeniu nebūtų žiauriai, žeminant jo orumą, elgiamasi. Teisė nebūti vergijoje. Šios teisės įtvirtintos LR Konstitucijos 21 str. ir daugelyje tarptautinių dokumentų. Šios teisės absoliutumas, matyt, siejamas su demokratinės visuomenės,

kurioje prioritetas teikiamas žmogui, principais. Remiantis šiomis teisėmis, jų absoliutumu, galime šiuolaikinę visuomenę atriboti nuo ankstesniųjų, kuriose nebuvo uždrausta kankinti bei žaloti žmogų, netgi, atvirksčiai, valstybė buvo nustačiusi tokias bausmes.

Konstitucijoje pasakyta, jog su asmeniu be jo sutikimo ir žinios negali būti atliekami jokie moksliniai ar medicininiai bandymai. Ši konstitucinė norma orientuota į tai, kad turi būti užtikrintas žmogaus orumas, o tam tikrais atvejais – nepasireikštų kankinimas ar žiaurus elgesys. Šių teisių absoliutus pobūdis yra daug aiškesnis negu, pvz., teisės į gyvybę ir nesukelia tiek daug problemų ir klausimų. Visos teisės, įtvirtintos minėtame Konstitucijos straipsnyje, siejamos su žmogaus orumo neliečiamumu. Žmogaus orumo neliečiamumas suprantamas kaip draudimas žmogų kankinti, žiauriai su juo elgtis, žeminti jo orumą, taip pat nustatyti tokias bausmes, draudimas be asmens sutikimo atlikti su juo mokslinis ir medicininis bandymas. „Orumo samprata pirmiausia siejama su tuo, kaip pats žmogus vertina save, koks jo požiūris į save, o kartu – kaip reiškiasi jo santykiai su aplinkiniais. Orumas yra ne tik savikontrolės forma (kad nenukentėtų orumas), bet vienas ir būdų, kuriais žmogus įsisąmonina savo pareigą bei atsakomybę visuomenei. Orumas taip pat reguliuoja asmens ir visuomenės santykius, nes aplinkiniai turi pripažinti asmenį, jo teises. Taigi žmogaus orumas yra ne tik tai, kaip subjektas save vertina, bet ir visuma objektyvių savybių, kurios apibūdina šio asmens vertę visuomenėje. Tai gali būti žmogaus išsimokslinimas, jo gyvenimo būdas, dorovinės savybės, sugebėjimas bendrauti ir padėti kitiems ir pan. Kiekvieno žmogaus orumas turi būti ginamas nepriklausomai nuo to, kokias teises ar kokybines savybes jis turi.“ [51, p.54]

Konvencijos 5 str. nustato, kad bet kokia procedūra sveikatos srityje gali būti atliekama tik po to, kai šios procedūros suinteresuotas asmuo yra informuojamas apie ją ir laisva valia duoda savo sutikimą. Jam iš anksto turi būti pateikiama informacija apie procedūros tikslą ir pobūdį, apie jos padarinius ir riziką. Asmuo, kuriam numatoma atlikti procedūrą, gali bet kuriuo metu atšaukti savo sutikimą. [51, p. 62-63]

Medicininiais tyrimams priskirtini biomedicininiai tyrimai bei klinikiniai tyrimai. Šių tyrimų tvarką, sąlygas reglamentuoja Biomedicininų tyrimų etikos įstatymas, juos prižiūri Lietuvos bioetikos komitetas, Regioninio biomedicininų tyrimų etikos komitetas, Medicinos etikos komisija ir kt. Pažymėtina, jog atliekant įvairiausių medicininis tyrimus turi būti vadovaujamosi principu – žmogaus interesai svarbesni už visuomenės ir mokslo interesus.

Žodžių „kankinti“ ir „žaloti“ turinį sudaro tiek fizinis, tiek ir moralinis, psichologinis smurtas prieš asmenį: grasinimai, spaudimas, įžeidinėjimai, šantažas ir pan. Kiek sudėtingesnė yra žodžio „žeminti“ reikšmė. Konstitucinis Teismas analizavo Europos žmogaus teisių teismo nagrinėtą bylą Airija prieš Jungtinę Karalystę (1978 m.) ir pažymėjo, kad gali būti išskiriami tokie draudžiamos elgesio tipai – „kankinimas – sąmoningas nežmoniškas elgesys, sukeliantis dideles

kančias; nežmoniškas elgesys arba baudimas – didelių moralinių ar fizinių kančių sukėlimas; žeminantis elgesys arba baudimas – toks elgesys, kuriuo tam kad įžeistų, pažemintų arba palaužtų fizinį ar moralinį pasipriešinimą, aukai siekiama sukelti baimės, sielvarto ar nepilnavertiškumo jausmą. Tačiau „žeminantis“ negali būti interpretuojamas tik kaip nemalonus ar nepriimtinas.“ [93] Taip pat nereikia traktuoti teisėtų valstybės pareigūnų veiksmų, kuriais atimama laisvė, paskiriama bauda ar teisių apribojimas, kaip Konstitucijos draudžiamų bausmių, nes tai sudaro būtinajį bausmės elementą ir dėl jų teisėtumo nekyla jokių problemų. Todėl atvejai, kai pvz., sulaikytas įtariamasis ar asmuo už padarytą nusikalstamą veiką teismo nubaudžiamas laisvės atėmimu ir dėl to jis patiria tam tikrų nepatogumų ar kenčia, negali būti laikomi teisės nebūti kankinamam ir žeminamam pažeidimais.

Taigi išskyrėme absoliučias, neribojamas žmogaus teises. Minėtų teisių niekas negali riboti ir jų pažeidinėti; jų aboliutus pobūdis taip pat pasireiškia tuo, kad šiomis teisėmis gali disponuoti visi žmonės, nepriklausomai nuo to, kokioje visuomenėje jie gyvena.

Kitos žmogaus teisės ir laisvės suformuluotos Konstitucijos skirsnyje „Žmogus ir valstybė“ vienaip ar kitaip ribojamos.

Žmogaus teisių ir laisvių ribojimą galime apibrėžti kaip tam tikrus Konstitucijoje numatytus atvejus, kai susiaurinamos asmens galimybės realizuoti jam suteiktas teises ir laisves.

Teisės į laisvę ir asmens neliečiamybę tikslas – apsaugoti individą nuo neteisėto bei savavališko jo laisvės bei neliečiamybės apribojimo. Jei laisvė apribojama, individas netenka savo autonomijos, kuri yra be galo svarbi kiekvienam asmeniui. [60] Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 3 straipsnyje įtvirtintos trys esminės teisės: teisė į gyvybę, laisvę ir asmens neliečiamybę. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje taip pat akcentuojama principinė asmens laisvės ir neliečiamybės idėja. [24, p. 80-81]

Konstitucijos 20 str 1 dalyje įtvirtintas kiekvieno žmogaus laisvės neliečiamumas. Laisvės neliečiamybė – ideali būseną, kuri žmogui priklauso nuo gimimo. Laisvės neliečiamybė sudaro sąlygas asmeniui atlikti bet kuriuos teisėtus veiksmus, įgyvendinti jam suteiktas teises galimybes įvairiose gyvenimo sferose. Tačiau pavienio žmogaus laisvės neliečiamybė negali būti absoliuti, nes individas gyvena tarp kitų visuomenės narių ir jo laisvę riboja kitų individų analogiška laisvė.

Šio straipsnio 2 dalies normose akcentuojamas laisvės atėmimo asmenį sulaikant arba laikant suimtu teisėtumo principas: asmens laisvė neturi būti atimama kitaip, kaip tokiais pagrindais ir pagal tokias procedūras, kokios yra nustatytos įstatyme. [53, p. 43]

Konstitucijos 20 straipsnyje laisvės neliečiamybės ribojimo pagrindai nėra išvardinti. Nurodymas, kad galimas asmens sulaikymas, suėmimas, greičiau rodo laisvės atėmimo formas,

būdus, bet neatskleidžia jų taikymo pagrindų. Taigi tiesiogiai neparodo ir 20 straipsnio taikymo apimties, srities. [53, p.43]

Vertinant Konstitucijos 20 straipsnį kaip vientiso teisės akto dalį pažymėtina, kad jo normos laikytinos bendromis, universaliomis, nes skirtos užtikrinti visų žmonių laisvės neliečiamybei.

Konstitucijos 22 str. įtvirtintas privataus gyvenimo neliečiamumas. Į privataus gyvenimo turinį įeina tokios asmens teisės bei vertybės, kaip teisė gyventi šeimoje, informacija apie asmens sveikatą, asmens duomenų apsauga, teritorinis privatumas, telefoninių pokalbių, korespondencijos, pašto ir kt. saugumas ir privatumas ir kt. [44] Apie teisės į privatą gyvenimą turinį galime spręsti ir iš šio straipsnio 4 d., kurioje teigiama, kad „įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kėsینimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsینimosi į jo garbę ir orumą“. Tačiau ir teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą nėra absoliuti, ji gali būti apribota, bet tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą. „Valstybės institucijos gali apriboti šią teisę tik tada, kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, visuomenės apsaugos ar šalies ekonominės gerovės interesams siekiant užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikalstamoms veikoms, taip pat būtina žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti.“ [4, p.317]

Daugelis sutiks, kad yra individualios laisvės zona, į kurią valstybė paprastai neturėtų kištis. Nesutarimų kyla bandant apibrėžti tos zonos ribas. Tai nagrinėja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnis.

Konstitucijos 22 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta nuostata, kad “informacija apie privatą asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą”, yra viena svarbiausių asmens privataus gyvenimo neliečiamybės garantijų. Jos tikslas – saugoti asmens privatą gyvenimą, šio gyvenimo konfidencialumą nuo bet kokio kišimosi. [25, p.69]

Konstitucijos 22 straipsnio 4 dalies nuostata, kad “asmenį nuo savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, nuo kėsинimosi į jo garbę ir orumą saugo įstatymas ir teismas”, iš esmės kalba apie šių teisių apsaugos ir gynimo garantą, o tas garantas yra visa teisės šakų – civilinės, civilinės procesinės, baudžiamosios, baudžiamosios procesinės, administracinės ir kitų, sistema. [25, p.71]

Galiojančios įstatymų nuostatos dėl galimybės skelbti informaciją, kuri padeda atskleisti įstatymų pažeidimus ar nusikaltimus, taip pat informaciją, kuri pateikiama nagrinėjant bylą atvirame teismo posėdyje, turėtų būti papildytos draudimu skelbti žinias apie piliečio asmeninį bei šeimyninį gyvenimą, nes dėl to dažnai nukenčia nusikaltimų aukos.

Lietuvos Konstitucijoje asmens privataus gyvenimo apsaugai skiriama daug dėmesio, tačiau tik Konstitucija be kitų įstatymų paramos mums šių teisių negarantuos.

E.Jarašiūnas pastebi, jog 20 straipsnyje įtvirtinta žmogaus laisvės teisė, 21 straipsnyje – asmens neliečiamybės ir orumo apsauga, 22 straipsnyje – asmens privataus gyvenimo neliečiamybės teisė, Konstitucijos tekste šios teisės suformuluotos itin lakoniškai, dažnai teisės ribos žymimos stambiais štrichais. Regime principą, labai apibendrintą nuostatą, o ne, teisės teorijos požiūriu, baigtinę normą. Štai kad ir teisė į gyvybę, konstitucinė formuluotė savaime reikalauja tam tikrų pastangų, minties darbo, kad galėtum suvokti, išsiaiškinti jos turinį, kad suprastum, kaip ji gali lemti teisės sistemos žemesnio lygio normų kūrimą. [19, p. 8]

Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtinta: “Nuosavybė neliečiama”. Nuosavybės neliečiamumą skelbia nedaugelio valstybių konstitucijos. Tam, kad mūsų valstybės Konstitucijoje skelbiamas nuosavybės neliečiamumas, atrodo, darė įtaką ne tik Lietuvos valstybės konstitucinės tradicijos, bet ir netolimos praeities patirtis, kai privati nuosavybė iš esmės buvo paneigta. [80]

Svarbus nuosavybės neliečiamumo aspektas yra tai, jog Konstitucijoje tokiu būdu garantuojamas privačios nuosavybės teisės institutas, apsauga nuo valstybės. Šia konstitucine garantija paneigiama visuotinės, neatlygintinos nacionalizacijos galimybė. [65, p.71]

Konstitucinė garantija “nuosavybė neliečiama” gina privatų savininką, o ne profesinių sąjungų, susivienijimų, politinių partijų ir panašių korporacijų turtą, kuris nėra laikomas privačia nuosavybe.

Konstitucijos nuostatoje “nuosavybė neliečiama” yra įtvirtintas intensyvus, bet ne absoliutus nuosavybės gynimas. [66, p.51]

Konstitucijos nuostata “nuosavybės teisės saugo įstatymai” suponuoja teisinį nuosavybės santykių reguliavimą – savininkui garantuojama išimtinė teisė savo valia ir savo interesais tvarkyti nuosavybės reikalus, tačiau taip, kad tai neprieštarautų įstatymams.

Spaudoje dar iki šios dienos kai kurie autoriai pasisako, kad nuosavybės teisė gali būti ir turi būti absoliuti. Tačiau ji tokia nėra. Konstitucijos 23 straipsnio trečiojoje dalyje numatyta galimybė paimiti turtą visuomenės poreikiams už teisingą atlyginimą. [78, p. 80]

Konstitucijos 23 straipsnio trečiojoje dalyje nustatyti ir apsauginio pobūdžio reikalavimai itin sunkios intervencijos į savininko teises – nuosavybės paėmimo – atveju. Konstitucijoje ši galimybė siejama su tokiomis sąlygomis: pirma, nuosavybė gali būti paimita tik visuomenės poreikiui, antra, ji turi būti teisingai atlyginama ir, trečia, paimita įstatymų nustatyta tvarka. [65, p.73-74] Lietuvos Konstitucija, priešingai nei daugelio civilizuotų šalių konstitucijos, tiesiogiai nenumato galimybės įstatymo nustatyta tvarka paimiti nuosavybę neatlygintinai – konfiskuoti ją teismo sprendimu ar kitu įstatyminiu pagrindu (turto konfiskavimą įtvirtina civiliniai, baudžiamieji ir

administraciniai įstatymai, nors teisės sistemos požiūriu tai nėra korektiška, nes įstatymai gali konkretizuoti ir detalizuoti Konstitucijos principines nuostatas, bet ne įtvirtinti jas). [26, p.80]

Pažymėtina, kad Konstitucijos 23 str. 3 dalyje, priešingai nei šio straipsnio 1 ir 2 dalyse, kalbama ne apie visų formų, bet būtent apie privačią nuosavybę, nes visuomenės poreikiams, nors ir esant nurodytoms išlygoms, valstybė negali paimti nuosavybės pati iš savęs. [26, p. 84]

Tas faktas, kad straipsnis dėl nuosavybės nagrinėjamas skirsnyje “Žmogus ir valstybė” ir kad yra stiprus sisteminis ryšys su asmens neliečiamybės teisėmis, rodo panašumą su laisvės ir nuosavybės elementais, būdingais liberaliom – demokratinėm sistemom. [61, p. 91]

Valstybė, kuri gerbia teisę į nuosavybę, savo teisinėje sistemoje turi turėti daug tokių aspektų, kurie gintų šią teisę. Pilietis ir jo nuosavybės teisė turi būti ginami tiek valstybės, tiek piliečių atžvilgiu. Turi būti numatytos griežtos ribos, kad gali būti įsikišama, kada gali būti atimama teisė į nuosavybę bei kaip turi būti atlyginama už nuosavybės konfiskavimą.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje nuosavybės gynimui yra skirtas Konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsnis, kur nuosavybė nėra besąlygiškai ginama. [1] Maža to, straipsnyje dispozicija pateikta tokiu būdu, jog susidaro įspūdis, kad nuosavybė Konvencijoje ginama menkiau nei daugelis kitų žmogaus teisių.

Konstitucijos 24 str. įtvirtintas asmens būsto neliečiamumas yra svarbi žmogaus teisė, kurios interpretavimas glaudžiai siejasi su privataus gyvenimo neliečiamumu. Būstas – tai privati asmens valda. Būsto neliečiamumas gali būti apribotas tik teismo sprendimu arba įstatymo nustatytais atvejais, kai reikia garantuoti viešąją tvarką, sulaikyti nusikaltėlių, gelbėti žmogaus gyvybę, sveikatą ar turą. [27]

“Veiksmingai gyventi – tai reiškia turėti teisingą informaciją.” Ko būtų vertas žmogus – maistančios, jaučiančios būtybės – gyvenimas be galimybės ieškoti, gauti ir skleisti informaciją. Informacija – elementarus žmogaus poreikis, jo žinojimo matas. Ji šalina nežinojimą, neapibrėžtumą, veikia kiekvieno elgesį, daro jį prasmingą. [23, p. 142]

25 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta kiekvieno žmogaus teisė turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti. Ši teisė reiškia, kad valstybė nesikiša ir nevaržo žmogaus įsitikinimų formavimo proceso. Jis ginamas nuo bet kokios prievartos, asmens pažiūrų negalima kontroliuoti ar kaip nors riboti. Pati valstybė neturi teisės nustatyti kokią nors privalomą pažiūrų sistemą, tam tikrus oficialiai leistus mąstymo šablonus. [22, p.94]

Su teise turėti įsitikinimus yra susijusi jų išraiškos laisvė. Tai valstybės laiduota galimybė savo mintis, pažiūras, įsitikinimus pačiais įvairiausiais klausimais netrukdomai reikšti žodžiu, raštu,

ženklais, kitokiomis informacijos perdavimo priemonėmis. Tai ir kalbos susirinkimuose, mitinguose, valdžios įstaigų kritika ir pan. [22, p. 95]

Nuo teisės ieškoti ir gauti informaciją neatskiriama ir teisė laisvai skleisti informaciją bei idėjas. Tokios nuostatos paskirtis – užtikrinti, kad informacija nebus sutelkta vienoje rankose, kad visi asmenys turės lygias galimybes jos ieškoti ir ją gauti. Tai galimybė pasirinkti informaciją, ją gauti įvairią, iš daugelio šaltinių. Ypatinga reikšmė užtikrinant šios informacijos laivės aspektą tenka masinės informacijos priemonėms, informuojančioms visuomenę. [22, p. 95]

Visi trys minimi teisės elementai – “informacijos ieškojimas”, “gavimas”, ir “informacijos skleidimas” – yra vienas su kitu susiję. Šią elementų visumą ir atskleidžia informacijos laisvės turinys.

Informacijos laisvė nėra absoliuti. Konstitucijos 25 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai. Toks ribojimas yra analogiškas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsniui. [22, p. 98]

Vienas iš požiūrio į teisę į informaciją aspektų – asmens galimybės gauti valstybės įstaigų turimą informaciją. Valstybė, jos įstaigos – ne tik žmogaus teisių ir laisvių gynėjos, bet ir potencialiai pavojingiausias priešininkas, todėl jos valdžia ribojama Konstitucijos ir įstatymų, asmuo saugomas nuo valstybės kišimosi. [23, p. 143]

Pabrėždami piliečio teisę susipažinti su valstybės įstaigų turima informacija, turime galvoti apie tos teisės ribas. Piliečio teisę susipažinti su dokumentais gali būti ribojama, jeigu juose esantys duomenys gali pakenkti svarbiems kitų piliečių, visuomenės ar valstybės interesams. Jeigu šios nuostatos taikomos tik dokumento daliai, pilietis, turintis teisę gauti turimą informaciją apie save, privalo būti supažindintas su likusios dokumento dalies turiniu. Pilietis turi teisę susipažinti su valstybės įstaigos vidaus dokumentais, jeigu tik jie: pagrindžia valstybės institucijos sprendimą konkrečiu klausimu; suteikia informaciją, kurią valstybės institucija privalėjo užregistruoti pagal įstatymą. Informacija, su kuria pilietis turi teisę susipažinti, yra bet kokios žinios, su kuriomis susipažinti netaikomi, remiantis Konstitucijoje numatytais pagrindais, ir įstatymo nustatyti ribojimai. [23, p. 148-149]

Konstitucijos 25 straipsnio normos iš esmės atitinka Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 18, 19 straipsnius, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnį.

Sąžinės laisvė – tai viena svarbiausių, pamatinių žmogaus teisių. Ji įrašyta visuose tarptautiniuose žmogaus teisių dokumentuose ir demokratinių valstybių konstitucijose. LR Konstitucijos 26 straipsnis skelbia, kad “minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė yra nevaržoma”.

Sąvokos “mintis”, “sąžinė” ir “religija” gali apimti didelę intelektinės ir dvasinės veiklos įvairovę. Mintis – tai žmogaus mąstymo produktas, kuris atspindi, kaip žmogus pažįsta supantį pasaulį ir save, bei išreiškia jo pažiūras, nuomones, įsitikinimus. Tikėjimas – tai specifinis tikinčiojo santykis su religijos turiniu – religijos doktrinos priėmimas vadovaujantis autoritetu. Sąžinės laisvė – žmogaus teisė ir reali galimybė laisvai pasirinkti pasaulėžiūrą ir pagal ją veikti, išpažinti ir praktikuoti, kurti, propaguoti vienokią ar kitokią religiją ar materialistinę pasaulėžiūrą. [28 p. 103]

Apskritai teise į minties, tikėjimo ir sąžinės laisvę kiekvienas asmuo daugiausia naudojami savo širdyje ir sąmonėje. Įstatymų reglamentavimo dalyku ši laisvė tampa tik tada, kai asmuo išreiškia savo mintis ar įsitikinimus ir valstybė sužino apie jų egzistavimą ir pobūdį. Vadinasi, aptariamas Konstitucijos 26 straipsnis iš esmės įtvirtina ne tiek teisę į minties, tikėjimo ir sąžinės laisvę, kuria kiekvienas individas naudojami savo dvasiniame gyvenime, kiek šios teisės išraiškos laisvę. [28, p.103-104]

Sąžinės laisvė saugo žmogaus slapčiausią sritį nuo žmonių, valstybinių institucijų įsikišimo, religinių ar kitokių visuomeninių kolektyvų prievartos. [9, p. 26]

Sąžinės laisvė demokratinėse šalyse dažniausiai suprantama siauresne prasme – kaip religinio tikėjimo laisvė.

Konstitucija suteikia teisę kiekvienam žmogui laisvai pasirinkti bet kurią religiją arba tikėjimą ir vienam ar su kitais, privačiai ar viešai ją išpažinti, t.y. ši teisė suteikiama kiekvienam asmeniui, o ne tik religinių bendruomenių ar bendrijų nariams. Reikalas tas, kad tikėjimo išpažinimas yra ne tik viešas konkrečios religijos apeigų atlikimas, bet ir tam tikras gyvenimo būdas. Jis apima tiek su tikėjimo išpažinimu susijusias ar iš šio tikėjimo išplaukiančias apeigas, tiek ir veiksmus, kurių tiesiogiai nenumato konkreti religija, t.y. netipiškas apeigas, savitas maldas, bet tai neturi prieštarauti įstatymams ir dorai. [28, p. 104]

Konstitucijos 26 straipsnio 3 dalies formuluotė “niekas negali kito asmens versti nei būti verčiamas pasirinkti ar išpažinti kurią nors religiją arba tikėjimą” įtvirtina draudžiamą nuostatą, kuri įpareigoja asmenis susilaikyti nuo veiksmų, kurie bet kuria forma apriboja žmogaus teisę laisvai pasirinkti ar išpažinti kurią nors religiją ar tikėjimą. Jeigu asmuo yra verčiamas pasirinkti ar išpažinti kurią nors religiją arba tikėjimą ir tokie veiksmai susiję su psichine ar fizine prievarta jo atžvilgiu, verčiantis tai daryti asmuo bendrais pagrindais atsako pagal baudžiamuosius įstatymus. [28, p. 106]

Konstitucijos 26 straipsnio 1, 2 ir 3 dalys išvardija ginamas teises, o 4 dalis numato šių teisių apribojimo pagrindus. Tokie apribojimai gali būti nustatyti tik įstatymu ir tik tada, kai būtina garantuoti visuomenės saugumą, viešąją tvarką, žmonių sveikatą ir dorovę, taip pat kitas asmens pagrindines teises ir laisves. [28, p. 106]

Konstitucijos 26 straipsnis numato galimybę riboti “žmogaus laisvę išpažinti”, o Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 9 straipsnis – tik “laisvę skelbti religiją ar tikėjimą”. [85, p. 53]

Konstitucijos 26 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta tėvų ir globėjų teisė nevaržomai rūpintis vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus. Tėvai ir globėjai, rūpindamiesi vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus, užtikrina išpažįstamos religijos, religinių apeigų, etinių dorovinių normų, kultūrinių tradicijų perėmimą ir tęstinumą. [28, p.108]

27 Konstitucijos straipsnis konkretizuoja ir detalizuoja 26 straipsnio 4 dalyje nustatytus žmogaus teisės laisvai pasirinkti ir išpažinti bet kurią religiją ar tikėjimą įstatyminius apribojimus. 27 straipsnis numato nusikalstamą kėsimąsi į socialines vertybes ir jo pasireiškimą užmaskuota, rafinuota forma, t.y. dangstantis žmogaus įsitikinimais, praktikuojama religija ar tikėjimu. Be to, šis straipsnis numato ne tik veikimą, bet ir neveikimą, t.y. nusikalstamo kėsimosi pasyviają formą – įstatymų nevykdymą. Ši forma gali pasireikšti atsisakymu vykdyti įstatymų nustatytas pilietines ir politines pareigas, pvz. atsisakymu nuo privalomos karinės tarnybos ir alternatyvios tarnybos, vengimu išlaikyti tėvus arba vaikus ir pan. [28, p. 110]

Žmogus negali savo įsitikinimais, praktikuojama religija ar tikėjimu arba kita veikla, kuri yra jo įsitikinimų, religijos ar tikėjimo išraiška, kėsintis į valstybės ar visuomenės saugumą, žmonių sveikatą ar dorovę, trikdyti viešąją tvarką, pažeidinėti bendrus visuomeninio gyvenimo principus ir normas. Sąžinės laisvė negali būti absoliuti. Svarbiausias jos ribojimo kriterijus yra visos visuomenės bendrieji interesai, taip pat ir neigiamos pasekmės, kurias gali sukelti nevaržomai realizuojama sąžinės laisvė. Sąžinės laisvės realizavimo požiūriu svarbu tai, kad Lietuvoje Bažnyčia yra atskirta nuo valstybės. [28, p. 110]

Žmogaus teisės prigimtinės - tik tuo pagrindu asmenys ir gali būti lygūs savo teisėmis vienas kito atžvilgiu: visiems asmenims taikomi tie patys įstatymų reikalavimai, o už tuos pačius teisės pažeidimus arba nuopelnus – tos pačios įstatymų nustatytos baudžiančios ar skatinančios sankcijos. [72, p. 115]

Formali teisinė piliečių lygybė prieš įstatymus – tai visų piliečių veiklos starto ir procedūrų lygybė, taip pat ir teisė reikalauti, kad valstybė vienodo veiksmingumo priemonėmis gintų visus savo piliečius nuo kriminalinės agresijos. Tik tų asmenų, kurių atžvilgiu yra didesnė kriminalinio kėsimosi tikimybė, apsauga gali būti didinama, siekiant išvengti tokio kėsimosi. To reikalauja Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalis. [72, p, 117]

30 straipsnyje įtvirtinta asmens teisė į teisminę gynybą, kurios garantija reiškia žmogaus teisę kreiptis į teismą su skundu, prašymu ar pareiškimu ir kartu teismo pareigą – išnagrinėti tokį

skundą (prašymą, pareiškimą) ir priimti dėl jo teisėtą, teisingą ir pagrįstą sprendimą. Įsiteisėje teismų sprendimai, nuosprendžiai, nutartys ir nutarimai yra privalomi. [29, p. 121]

Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje vartojama sąvoka asmuo, vadinasi, ši sąvoka apima tiek fizinį, tiek juridinį asmenį.

Konstitucinė asmens teisė į teisminę gynybą apima taip pat ir jo teisę apskųsti teismo sprendimą aukštesniajai teisminei instancijai.

Kiekvienas asmuo, kurio konstitucinės teisės ir laisvės pažeidžiamos, gali kreiptis teisminės gynybos ir į tarptautines institucijas, bet yra viena sąlyga – Lietuvos Respublika turi būti ratifikavusi tarptautinius dokumentus, įtvirtinančius tokį žmogaus teisių ir laisvių gynimo įgyvendinimo mechanizmą. [29, p. 126]

Pagal 30 straipsnio 2 dalį – asmeniui neteisėtais veiksmais padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas.

31 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad nekaltumo prezumpcija yra vienas iš svarbiausių teisingumo vykdymo demokratinėje teisinėje valstybėje principų. Šio principo esmė ir reikšmė tokia: asmuo laikomas nepažeidusiu Konstitucijos, įstatymų ir kitų teisės aktų tol, kol įstatymo nustatyta tvarka neįrodoma priešingai. Nuostata dėl asmens nekaltumo prezumpcijos negalioja nuo tada, kai teismas viešai Lietuvos Respublikos vardu apkaltinamajame nuosprendyje paskelbia apie baudžiamojo kaltinimo asmeniui teisėtumą bei pagrįstumą ir pripažįsta jį kaltu. Nuo tada įstatymas leidžia kaltinamajam (dabar jau nuteistajam) taikyti teisių, laisvių apribojimus, suvaržymus. [54, p. 133]

Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta asmens, kaltinamo padarius nusikaltimą, teisė, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas. Taip sudaromos procesinės garantijos objektyviai, visapusiškai išnagrinėti baudžiamąją bylą ir ją teisingai išspręsti. [54, p.139] Tada įgyvendinama asmens konstitucinė teisė į teisminę gynybą.

Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta kiekvieno žmogaus teisė pačiam nuspręsti: duoti parodymus savo byloje, liudyti artimųjų giminaičių bylose ar atsisakyti tai padaryti. Šios normos vertintinos ir kaip užtikrinančios galimybę ginti savo teisę saugoti savo paties, savo artimųjų giminaičių asmeninio gyvenimo privatumą ir nepriklausomybę. [54, p.152]

Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalyje įtvirtintas teisingumo vykdymo principas: niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą. Ši nuostata atitinka Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Septintojo protokolo 4 str. 1 dalį. [54, p. 146]

Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalyje įtvirtinta įtariamojo, kaltinamojo teisė į gynybą nuo pat baudžiamosios bylos proceso pradžios. Gynyba – tai subjektyvi asmens teisė gintis nuo įtarimo, kad jis yra padaręs nusikaltimą, ar nuo pareikšto kaltinimo.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 3 dalyje yra numatytos 5 kaltinamojo teisės, iš kurių Lietuvos Respublikos Konstitucijoje minimos tik teisė į gynybą bei turėti advokatą (31 str.6 d.). [86] Tai reiškia, kad kitos Konvencijoje 6 straipsnio 3 dalyje minimos teisės nėra konstitucinės ir todėl yra lengviau pažeidžiamos.

Kiekvienas įstatymo pažeidėjas asmeniškai yra atsakingas už kiekvieną neteisėtą ar žalingą veiksmą, kuriame jis dalyvavo, ir negali, jeigu veiksmas buvo neteisėtas, gintis teisindamasis, kad tai darė, vykdydamas šeimininko ar viršininko įsakymus. [10, p.146]

Konstitucijos 32 str. laidojama piliečių teisė laisvai kilnotis ir pasirinkti gyvenamąją vietą. Reikėtų pabrėžti, jog šiame straipsnyje deklaruojama teisė yra neatimama asmens konstitucinio statuso dalis, turinti tiesioginį ryšį su kitomis teisėmis ir laisvėmis, pvz.: su teise į nuosavybę, privataus gyvenimo neliečiamumu, būsto neliečiamumu ir kt., nes akivaizdu, jog pilietis, neturėdamas galimybės laisvai kilnotis ar pasirinkti gyvenamosios vietos, neturės ir teisinių prielaidų naudotis ir išvardintomis teisėmis. Čia deklaruojamą teisę turi tik teisėtai valstybėje esantys asmenys: piliečiai, užsieniečiai, asmenys be pilietybės. [82] Į teisę laisvai kilnotis ir pasirinkti gyvenamąją vietą įeina ir teisė laisvai kilnotis savo valstybės teritorijoje, ir teisė išvykti iš Lietuvos, t.y. teisė emigruoti. Tačiau 32 str. deklaruojama teisė nėra absoliutaus pobūdžio. Teisė emigruoti gali būti apribota jei: 1) asmuo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn; 2) asmuo yra neatlikęs bausmės pagal teismo nuosprendį; 3) asmuo nėra atlikęs krašto apsaugos prievolės ar jai prilygintos tarnybos ir kt. Apribojimai taip pat taikomi, jeigu asmuo yra susijęs su valstybės paslaptimi. Teisės laisvai kilnotis apribojimo kriterijai įvardinti Konstitucijos 32 str. 2 d.: apribojimai gali būti nustatomi tik įstatyme ir jeigu tai būtina valstybės saugumui, žmonių sveikatai apsaugoti, taip pat vykdant teisingumą.

Kalbant apie teisę laisvai kilnotis ir pasirinkti gyvenamąją vietą, taip pat apie teisę laisvai išvykti iš Lietuvos reikėtų atsižvelgti į tai, kaip šios teisės turinį aiškino Konstitucinis Teismas savo 1995 m. sausio 24 d. išvadoje. Paklausime buvo nurodoma, jog Konvencijos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad “kiekvienas asmuo, teisėtai esantis kokios nors valstybės teritorijoje, turi teisę joje laisvai judėti ir laisvai pasirinkti savo gyvenamąją vietą”. Tuo tarpu Konstitucijos 32 straipsnio 1 dalyje skelbiama, kad “pilietis gali laisvai kilnotis ir pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje, laisvai išvykti iš Lietuvos”. Konstitucinis teismas nusprendė, kad Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4 protokolo 2 straipsnis neprieštarauja Konstitucijai, nes pilietis visada valstybėje yra teisėtai. Konstitucijos 32 straipsnio 3 dalyje nustatyta: “Negalima drausti piliečiui grįžti į Lietuvą”. Tuo tarpu užsieniečio ar asmens be pilietybės atvykimo ir išvykimo bei buvimo šalyje teisėtumo sąlygos nustatomos valstybės vidaus teisėje. [82, p.153-154]

Konstitucijos 32 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos teisės turinyje galima išvelgti du komponentus. Pirma, tai yra teisė laisvai kilnotis ir pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje ir, antra – teisė laisvai išvykti iš Lietuvos. Šie du minimos teisės aspektai yra susiję su konstitucine neatimama asmens statuso dalimi – būti laisvam. [82, p. 155]

Konstitucijos 32 straipsnyje įtvirtinti kai kurie teisių apribojimai gali būti nustatomi įstatymų pagrindu ir Konstitucijos 145 straipsniu (įvedus karo ar nepaprastąją padėtį).

Konstitucijos 32 straipsnio 4 dalyje yra įtvirtinta, kad kiekvienas lietuvis gali apsigyventi Lietuvoje. Ši konstitucinė nuostata konkrečiau apibrėžta Pilietybės įstatyme.

32 straipsnį nustatytos teisės glaudžiai siejasi su tarptautinės teisės dokumentais. Vienas svarbiausių – Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, kurioje skelbiama, kad kiekvienas žmogus turi teisę laisvai kilnotis ir pasirinkti gyvenamąją vietą kiekvienoje valstybėje ir teisę išvažiuoti iš kiekvienos šalies bei grįžti į savo šalį. [82, p. 159]

Žmogaus teisė dalyvauti valdant savo šalį yra visuotinai pripažintas konstitucinis žmogaus teisių ir laisvių institutas, nuo Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos priėmimo (1948 m.) tapęs ir tarptautinės teisės institutu. Dažniausiai ši žmogaus teisė interpretuojama kaip teisė dalyvauti laisvuose rinkimuose, slaptai balsuojant. Tik tokiu aspektu ji įtvirtinta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmojo protokolo 3 str. Plačiau ši teisė įtvirtinama Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje bei Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte (1966 m.). [64, p. 57]

Konstitucija yra svarbiausia žmogaus teisių įgyvendinimo garantija ir ta prasme, kad joje įtvirtintos ne tik žmogaus, bet ir piliečio teisės, t.y. visos politinės žmogaus teisės.

Visuotinai pripažinta, kad piliečių teisė dalyvauti valdant savo šalį yra politinė teisė. Taip ji apibūdinama ir Lietuvos konstitucinėje doktrinoje. Tokį šios teisės vertinimą nulemia jos pobūdis, turinys, akivaizdus ryšys su Tautos suverenitetu. Taigi galima daryti principinę išvadą: teisė dalyvauti valdant šalį tiek tiesiogiai, tiek per išrinktus atstovus, teisę lygiomis sąlygomis stoti į valstybinę tarnybą, įstatymų leidybos iniciatyvos teisę, peticijos teisę, referendumo teisę turi tik Lietuvos Respublikos piliečiai, kaip visuomeninių politinių santykių subjektai. [83, p.164]

Apžvelgus bendruosius piliečių teisės dalyvauti valdant savo šalį turinio ypatumus, tikslinga paminėti atskirus šios teisės komponentus, t.y. konkrečias šios teisės įgyvendinimo teises formas: [83, p. 166-175]

1. Teisė dalyvauti laisvuose rinkimuose slaptai balsuojant.
2. Visuotinė rinkimų teisė. Konstitucijos 34 straipsnyje įtvirtintą piliečių subjektinę rinkimų teisę atskleidžia du jos komponentai – teisė rinkti (aktyvioji rinkimų teisė) ir teisė būti išrinktam (pasyvioji rinkimų teisė). Šis rinkimų teisės principas reiškia, kad rinkimų teisę turi visi

piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų, o rinkimuose nedalyvauja piliečiai, kurie teismo yra pripažinti neveiksniais (34 str. 3 d.). Tiesioginiai ar netiesioginiai rinkimų teisės apribojimai – dėl kilmės, politinių pažiūrų, socialinės padėties ir t.t. – draudžiami. Pasyviosios rinkimų teisės, tai yra piliečių teisės būti išrinktam į atitinkamą valstybės ar savivaldos instituciją, pagrindai įtvirtinti Konstitucijos 34 str. 2 dalyje. Joje skelbiama, kad teisę būti išrinktam nustato Lietuvos Respublikos Konstitucija ir rinkimų įstatymai. [46, p. 178-179]

3. Lygi rinkimų teisė. Šis rinkimų teisės principas iš esmės reiškia, kad kiekvienas turintis teisę rinkti pilietis rinkimuose turi vieną balsą vienmandatėje ir daugiamandatėje rinkimų apygardose, o šie balsai yra lygiaverčiai kiekvieno kito, turinčio teisę rinkti, piliečio balsams.

4. Tiesioginiai rinkimai. Šis rinkimų teisės principas reiškia, kad rinkėjai per rinkimus balsuoja “už” arba “prieš” kandidatą ar politinių partijų sąrašą tiesiogiai. Šio principo laikomasi per visus rinkimus.

5. Teisė lygiomis sąlygomis stoti į valstybinę tarnybą.

6. Referendumo teisė. Šiai teisei taikomi bendrieji rinkimų teisės principai. Referendumą gali skelbti Seimas arba jis gali būti skelbiamas, jei to reikalauja ne mažiau kaip 300 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę.

7. Peticijos teisė. Ji tiesiogiai remiasi konstitucine piliečių teise dalyvauti valdant savo šalį. Piliečių peticijos teisė Konstitucijos 33 straipsnyje yra suformuluota atskiroje straipsnio dalyje. Iš esmės tai reiškia, kad šiai teisei yra suteikiama išskirtinė konstitucinė reikšmė. Akcentuojant tai, kad piliečių peticijos teisė yra tiesioginio taikymo teisė, kartu pabrėžtina, jog jos įgyvendinimo tvarka turi būti reglamentuojama įstatyme.

Piliečiams laiduojama teisė kritikuoti valstybės įstaigų pareigūnų darbą, apskusti jų sprendimus. Draudžiama persekioti už kritiką (33 str.)

Įvairaus pobūdžio visuomeniniai susivienijimai – būtinas atviros pliuralistinės visuomenės elementas. Žmonės jungiasi į juos siekdami organizuotai ginti savo teises ir interesus politinio, ekonominio, kultūrinio, socialinio ir kitose gyvenimo srityse. Šie susivienijimai – reikšminga iškilusių bendrų problemų sprendimo priemonė, savo veikla daranti įtaką valstybės bei visuomenės gyvenimui. [47, p.183]

Konstitucijos 35 straipsnyje įtvirtinta asmens teisė jungtis su kitais asmenimis į visuomeninius susivienijimus apima keletą teisių: teisę steigti bendrijas, politines partijas ar asociacijas, teisę įstoti į jas ir dalyvauti jų veikloje, taip pat teisę nebūti bendrijų, politinių organizacijų ar asociacijų nariu bei asmens teisę išstoti iš šių visuomeninių susivienijimų. [47, p. 183]

Konstitucijoje numatytas tik vienas ribojimo pagrindas – šių susivienijimų tikslai ir veikla neturi būti priešingi Konstitucijai ir įstatymams.

Šio Konstitucijos straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nuostata, kad niekas negali būti verčiamas priklausyti kokiai nors bendrijai, politinei partijai ar asociacijai. Savanoriškumas, laisva valia – pamatiniai šio konstitucinio instituto principai. Todėl bet kokie sprendimai, veiksmai, pažeidžiantys savanoriškumo principą susivienijimų veiklos srityje, prieštarauja Konstitucijai. [47, p. 186]

Susirinkimų laisvė, įtvirtinta Konstitucijoje, leidžia piliečiams dalyvauti šalies politiniame gyvenime. Susirinkimuose laiduojama galimybė reikšti savo mintis, pažiūras, įsitikinimus, kritikuoti valdžios sprendimus. Taigi susirinkimų laisvė užtikrina asmenybės pilietinio aktyvumo įgyvendinimą visuomenėje ir valstybėje.

36 straipsnio 1 dalis reiškia, kad niekas negali trukdyti piliečiui organizuoti mitingų, demonstracijų bei kitų viešųjų renginių ir dalyvauti juose. Susilaikyti nuo trukdymo įgyvendinti šią konstitucinę teisę turi tiek valstybės ir savivaldybių institucijos bei pareigūnai, tiek kiti individai bei juridiniai asmenys. [48, p. 189]

Šio straipsnio 2 dalyje nustatyti susirinkimų teisės ribojimo pagrindai. Riboti leidžiama tik įstatymu ir tik tada, kai reikia apsaugoti šias konstitucines vertybes: valstybės ir visuomenės saugumą, viešąją tvarką, žmonių sveikatą, dorovę, kitų asmenų teises ir laisves. Ribojimai turi būti proporcingi šiems tikslams, t.y. neperžengti būtinumo ribų. [48, p. 191]

Pažymėtina, kad Konstitucijoje susirinkimų laisvė laiduojama tik Lietuvos piliečiams, tuo tarpu tarptautinės teisės aktuose ji nesaistoma su pilietybe.

Asmens teisės priklauso kiekvienam žmogui, nesvarbu, ar jis yra Lietuvos Respublikos pilietis, užsienietis, ar asmuo be pilietybės. Konstitucijoje vartojant šių teisių subjektą vartojami žodžiai „žmogus“, „asmuo“, „pilietis“, „lietuvis“. Tais atvejais, kai Konstitucijos normoje vartojama sąvoka „pilietis“ kalbama apie Lietuvos Respublikos piliečių teises. Pažymėtina, kad Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvadoje „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ yra konstatuota, kad užsieniečiai ir asmenys be pilietybės, kurie įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties Lietuvos Respublikoje“ pagrindu Lietuvos Respublikoje yra teisėtai, turi tokias pat teises ir laisves kaip ir Lietuvos Respublikos piliečiai. [18, p. 26]

Žmogaus ir asmens terminai turi būti traktuojami kaip sinonimai. Taigi analizuojant konkrečius Konstitucijos straipsnius, galima teigti, kad ne visada pagrįstai yra vartojamas piliečio terminas. Išskirtinis teisinis piliečio ryšys su valstybe turėtų apsiriboti tik politinėmis teisėmis. Konstitucijoje yra straipsnių, kuriuose piliečio termino vartojimo pagrįstumas abejotinas, pvz., 25 straipsnio 5 dalyje, numatančiame teisę gauti valstybės įstaigų turimą informaciją apie save; 32 straipsnyje, deklaruojančiame teisę laisvai kilnotis ir pasirinkti gyvenamą vietą Lietuvoje ir galimybę laisvai išvykti iš Lietuvos (išskyrus šiame straipsnyje nurodytą atvejį, kad negalima

drausti piliečiui grįžti į Lietuvą); 35 straipsnyje, laiduojančiame teisę laisvai vienytis į bendrijas ir asociacijas; 36 straipsnyje, reglamentuojančiame teisę rinktis į taikius susirinkimus, 37 straipsnyje, nustatančiame teisę puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius, yra įvardytas pilietis, nors tokios teisės neturėtų būti ribojamos ir kitiems asmenims. Lietuvos terminas yra vartojamas 32 straipsnyje formuluojant principą, kad kiekvienas lietuvis gali apsigyventi Lietuvoje.

Apibendrinimai:

Konstitucijos normose, reglamentuojant tam tikrą Konstitucijos ginamų vertybių neliečiamumą, galima buvo numatyti straipsniuose ir bendras sąlygas, kurioms esant tos teisės gali būti ribojamos (išskyrus tokias absoliučias teises, kaip teisę į gyvybę, teisę būti apsaugotam nuo kankinimų, nežmoniško ar žiauraus elgesio). Nors kai kuriose Konstitucijos normose ir minimos tam tikros sąlygos, pvz., 20 straipsnyje, kuriame nustatyti galimi asmens laisvės apribojimai, ar 24 straipsnyje, kuriame reglamentuojamas būsto neliečiamumas, 22 straipsnyje apie privataus gyvenimo neliečiamumą, vis dėlto geriau būtų įvardyti ne atskirus ribojimo atvejus, bet suformuluoti jiems galimas pagrįstas bendrąsias demokratijos principais sąlygas, kaip nurodoma Konstitucijos 25 straipsnio 3 dalyje, kad laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai. Nenumačius tokių bendrų sąlygų, kyla abejonių, ar tokios teisės, kaip teisė į nuosavybę, kuri yra reglamentuota Konstitucijos 23 straipsnyje, apskritai gali būti ribojama, išskyrus Konstitucijoje nurodytą atvejį, kad nuosavybė gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginama. Nors Konstitucinis Teismas, interpretuodamas šią Konstitucijos nuostatą, išaiškino ir galimus kitus teisės į nuosavybę apribojimus, pvz., galimybę konfiskuoti turtą, kai tuo siekiama užkirsti kelią sunkiems savanaudiškiems nusikaltimams, kuriais kėsinama į Konstitucijos saugomą kitų asmenų nuosavybę, vis dėlto būtų geriau, kad galimybė taikyti tokius ir panašius apribojimus būtų aiškiau suformuluota tame pačiame Konstitucijos straipsnyje. Šiuo požiūriu tikslesnės yra Europos žmogaus teisių konvencijos normos, kuriose suformuluota ne tik teisė į konkrečią žmogaus teisę, bet ir sąlygos, kurioms esant tokia teisė galėtų būti ribojama, pvz., Konvencijos 8 straipsnis „Teisė į privataus ir šeimos gyvenimo apsaugą“, nusakantis, kad kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų saugomas jo privatus ir šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas. Antroje šio straipsnio dalyje sakoma, kad valstybės institucijos neturi teisės apriboti naudojimosi šiomis teisėmis, išskyrus įstatymo numatytus atvejus ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, visuomenės saugos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti. Tai, kad Lietuvos Konstitucijoje, reglamentuojant

konstitucinių teisių ribojimą, vengiama blanketinių formuluočių, gali būti vertinama ir kaip Konstitucijos teisinio reguliavimo privalumas tuo atveju, jeigu pavyktų konkrečiai įvardyti visus apribojimus, tačiau tai nelengvai pasiekama. Aišku, Konstitucinio Teismo praktika, nagrinėjant bylas dėl įstatymų ir kitų Seimo priimtų teisės aktų atitikimo Konstitucijai, iš dalies išsprendžia šią problemą, sudarydama galimybes interpretuoti Konstitucijos nuostatas. [94]

Apžvelgus Konstitucijos turinį matyti, kad išsamaus ir baigtinio žmogaus teisių ir laisvių sąrašo nėra, o kai kurios Konstitucijos normos labai abstrakčios. Dėl šių nuostatų glausto žodinio formulavimo ar abstraktaus pobūdžio nėra taip paprasta suvokti jų turinį ir prasmę. Konstitucijoje galima rasti nemažai normų, kurias galima labai nevienodai suprasti.

Baigtinio pagrindinių teisių ir laisvių katalogo neradime ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje – „europiniame žmogaus teisių apsaugos šventraštyje“. [19, p.7]

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintas žmogaus teisių ir laisvių katalogas iš esmės atitinka tarptautinius žmogaus teisių ir laisvių standartus, įtvirtintus Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte, Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir kt. [18]

Konstitucija, kaip rašo K.Jovaišas, tėra tik skambių frazių rinkinys, jei nėra sudarytos žmogaus teisių ir laisvių, kurias ji skelbia, įgyvendinimo sąlygos ir prielaidos, sukurtas jų gynybos mechanizmas – demokratiški, aiškūs ir nedviprasmiški įstatymai, efektyvi teisėsaugos institucijų ir teisių sistema. Plėtodamas savo mintį K. Jovaišas pažymi, kad lakoniškos, imlios, bet nekonkretizuotos Konstitucijos nuostatos tiesioginį jos taikymą, nustatytą 6 straipsnio 1 dalyje, daugeliu atveju daro problemiška, sunkiai realizuojama praktiškai. Nesant detalaus įstatyminio reglamentavimo, teisės normų sistemoje susidaro spragos. Tiesioginis konstitucinių nuostatų taikymas, nors ir įmanomas iš principo, lemia neigiamas pasekmes – skirtingą jų interpretavimą, subjektyvizmą ir kolizijas. Todėl konstitucines nuostatas būtina konkretizuoti, plėtoti, atskleisti jose įtvirtintų žmogaus teisių esmę, turinį ir apimtį bei jų įgyvendinimo tvarką ir sąlygas. [30, p. 14]

E.Jarašiūnas pastebi, jog žmogaus teisės Konstitucijos tekste suformuluotos nepaprastai glaustai. Kaip teisingai suvokti tam tikros teisės turinį, rasti atitinkamą apsaugos būdą? Kadangi konstitucinis pagrindinių teisių sąrašas neišsamus, ką daryti, kai ginčijama įstatymo ar poįstatyminio akto norma akivaizdžiai pažeidžia žmogiškąją esybę, tačiau tiesioginio atsakymo pagrindinio įstatymo tekste nerandame. Tai klausimai, atsakymo į kuriuos neretai tenka ieškoti konstitucinei justicijai. [19, p. 8]

3. KONSTITUCINIS TEISMAS – ŽMOGAUS TEISIŲ TURINIO IR ESMĖS SAMPRATOS INDIKATORIUS

Konstitucijos normų interpretavimas – svarbus Konstitucijoje įtvirtinto teisinio reguliavimo įgyvendinimo etapas. Tik išsiaiškinus Konstitucijos normų turinį, galima tikėtis, kad įgyvendinant šias normas, Konstitucijos siekiai bus įgyvendinti.

Normos aiškinimas, interpretavimas – veikla skirta pažinti, suvokti teisės normų turinį, prasmę. Teisės interpretavimas – svarbi teisės normų realizavimo stadija. Ypač ji svarbi taikant Konstitucijos – pagrindinio šalies įstatymo – normas.

Teisės normų interpretavimas turi du elementus. Tai teisės normos prasmės išsiaiškinimas ir išsiaiškintos teisės normos prasmės paaiškinimas. Teisės normos prasmės išsiaiškinimui būdinga tai, kad interpretatorius pats mintyse išsiaiškina, suvokia teisės normos turinį, o išsiaiškintos teisės norma paaiškinama tuo atveju, kai interpretatorius, pats išsiaiškinęs normos prasmę, ją įvairiomis formomis (žodžiu ar raštu) paaiškina kitiems. Neretai teisės normų interpretavimas apsiriboja tik pirmu elementu. [4, p. 184]

Skiriami įvairūs teisės normų interpretavimo būdai (gramatinis, sisteminis, istorinis, teologinis ir kt.) bei interpretavimo rūšys (oficialus ir neoficialus – pagal interpretavimo subjektus; adekvatus, plečiamasis, siaurinamasis – pagal aiškinimo apimtį). Konstitucinės teisės normos, įtvirtinančios pagrindines žmogaus teises, turi būti interpretuojamos kaip ir kitos teisės normos. Šitaip pripažįstame, kad Konstitucija yra normų aktas. Konstitucinė justicija paprastai jokiam metodui pirmenybės neteikia. Dažniausiai naudojamas tam tikras šių konstitucinių normų aiškinimo būdų derinys. Siekdamas atskleisti tikrąją normos esmę, Konstitucinis Teismas kiekvienu atveju sprendžia, kokiais normų aiškinimo būdais tai darys. Prireikus konstitucinė justicija pasitelkia ir papildomų kriterijų. Šitaip siekiant sustiprinti norminę Konstitucijos nuostatų galią taikomas Konstitucijos vientisumo kriterijus. [19, p. 9]

Lietuvos Respublikos Konstitucija- aukščiausios galios šalies įstatymas, pagrindinis nacionalinės teisės šaltinis, teisėkūros bazė. Konstitucijos suformuluotos taisyklės itin lakoniškos, labai abstraktaus pobūdžio. Dėl šių normų glausto žodinio formulavimo ar abstraktaus pobūdžio nėra taip paprasta suvokti jų turinį ir prasmę. Todėl konstitucinėje teisėje, palyginus su kitomis teisės sritimis, kurių normos detalesnės, konkretesnės, interpretavimui tenka itin svarbi reikšmė. Be to, Konstitucija – labai plataus spektro politinių jėgų kompromisas. O kompromisas visada susijęs su kai kurių teisinio reguliavimo aspektų sąmoningu nutylėjimu ar formulavimu taip, kad būtų galima daryti bendresnes išvadas. Konstitucijoje galima rasti nemažai normų, kurias galima labai nevienodai suprasti. Taip pat gali iškilti normų suderinamumo ar konstitucinio sureguliuavimo

spragų problemos. Konstitucija – vieninga sistema, todėl suderinti reguliavimą ar užpildyti spragą vadovaujantis konstitucinio reguliavimo sistemos samprata – užduotis Konstitucijos interpretatoriui. [4]

Įstatymų ir poįstatyminių aktų atitikties Konstitucijai tikrinimas – Konstitucinio Teismo darbo kasdienybė. Tai veikla, kurios esmę atskleidžia kelios operacijos: tikrinamo teisės akto turinio išaiškinimas, konstitucinio reguliavimo, į kurį atsižvelgiant aktas tikrinamas, prasmės suvokimas, po to – abiejų teisinių reguliavimų turinio palyginimas. Taigi kiekvienoje byloje, norėdamas atsakyti į pareiškėjo prašyme formuluojamus klausimus dėl vieno ar kitų nuostatų konstitucingumo, konstitucinis teismas turi ir interpretuoti aktą, kurio atitiktis konstitucijai ginčijama, ir atskleisti konstitucijos normų bei principų turinį, kad po to palyginęs interpretavimų rezultatus galėtų konstatuoti, jog aktas atitinka konstituciją arba jai prieštarauja. [21]

„Interpretuoti tekstą teisėje reiškia suteikti jam teisinį gyvenimą“. Dėl šios paprastos priežasties interpretavimo problemos itin aktualios konstitucinėje justicijoje. Šioje srityje teoriniai ir praktiniai aspektai neatsiejami. Doktrinos pokyčiai neišvengiamai koreguoja praktiką, lygiai taip pat vieno ar kito klausimo naujai susiklosčiusi sprendimo praktika verčia galvoti: ar neišryškėjo naujas teisinės tikrovės aspektas, kurį įvertinus gali tekti peržiūrėti vieną ar kitą doktrinos pripažintą teiginį? [20, p.234]

Doktrina rodo Konstitucinio Teismo mąstymo eigą, logišką kelią į sprendimą. Negana to, be doktrinos Konstitucinio Teismo sprendimas būtų negyvas. Juk Konstitucinis Teismas – normų konstitucingumo teismas. Jo vertinimai – tai teisiniai mokslinio pobūdžio vertinimai. Konstituciniame Teisme dirba žinomi Lietuvos konstitucininkai, be to, jis dažnai remiasi specialistų – teisės mokslininkų ar kitų sričių mokslo atstovų išvadomis, kuriose taip pat gausu doktrinos vertinimų.

Be platesnių teorinių koncepcijų, konkrečių Konstitucijos normų interpretacija pakibtų ore. Doktrina – vienokios ar kitokios sampratos pagrindas. Ji lemia, kodėl pasirenkamas vienoks ar kitoks aiškinimo būdas arba jų derinys. [21, p. 49]

Kokius svarbiausius tikslus Konstitucinis Teismas privalo kelti sau interpretuodamas Konstituciją? Teisės interpretavimo teorijoje šiuo aspektu skiriamos dvi doktrinos: subjektyvioji (statinė) ir objektyvioji (dinaminė). [21]

Pagal pirmą doktriną, teisės normų interpretavimo svarbiausias tikslas – nustatyti teisės normų kūrėjo valią, kuri per visą tų normų galiojimo laiką yra ta pati ir negali kisti. Jeigu tokios normos nebeatitinka joms keliamų tikslų, reikia priimti naują teisės aktą, kuriuo minėtos normos pakeičiamos ar papildomos. Laikantis šios doktrinos, būtina aiškintis aktą priėmusios institucijos siekius. Tai galima padaryti studijuojant ne tik patį teisės akto tekstą, bet ir išsiaiškinant daugelį kitų aplinkybių, susijusių su teisės akto priėmimu. [4]

Antros doktrinos – objektyviosios – tikslas yra užtikrinti maksimalų teisės normos ir teisinės tikrovės atitikimą. Socialinė realybė keičiasi greitai, o norma išlieka ta pati. Todėl teisės normą reikia aiškinti taip, kad būtų užtikrintas maksimalus normos atitikimas pasikeitusiai tikrovei, t.y. interpretuotojas turi formuluoti tokį normos turinį, kuris atitiktų to meto visuomenės poreikius. [4, p.186]

Tiek teisės mokslininkų, tiek ir įvairių šalių konstitucinės kontrolės institucijų interpretavimo prioritetai skiriasi. Koks yra lietuviškasis kelias, kokiam interpretavimui teikiamas prioritetas? Konstitucinis Teismas savo nutarimuose nėra tiesiogiai pareiškęs, kokiai kryptčiai jis būtų linkęs atstovauti ar kokiomis nuostatomis vadovaujasi interpretuodamas Konstituciją. Tai galima padaryti tik analizuojant įvairiose bylose priimtų nutarimų tekstus. Jų analizė leidžia daryti prielaidą, kad Konstituciniam Teismui svarbiausia yra nustatyti konstitucinės normos esmę. [52, p. 19]

Konstitucijos interpretavimo subjektas kiekvienu konkrečiu atveju pats sprendžia, kokią interpretavimą (adekvatų, plečiamąjį ar siauriamąjį) pasirinkti, kokius naudoti interpretavimo būdus (gramatinį, sisteminį, istorinį, teleologinį ir kt.). Tačiau kiekvienu atveju jis turi atminti, kad būtina laikytis pačioje Konstitucijoje suformuluotų jos interpretavimo pagrindų. Tai Konstitucijos kaip vientiso akto samprata (6 straipsnis), žmogaus teisių ir laisvių prigimtinis pobūdis (18 straipsnis), atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis (Konstitucijos preambulė), Lietuvos valstybė – nepriklausoma demokratinė respublika (1 straipsnis), valdžios galių ribojimas Konstitucijoje (5 straipsnis) ir kt. [21, p. 50]

Taigi, pagrindinių žmogaus teisių prigimties pripažinimas turi reikšmės interpretuojant Konstitucijos normas bei principus. Kaip pažymėta ne viename Konstitucinio Teismo nutarime, Konstitucijos interpretacija negali būti tokia, kad jos pagrindu būtų paneigtos prigimtinės žmogaus teisės ir laisvės. Tai – principinė konstitucinės justicijos nuostata. Žinoma, tai nereiškia, kad Konstitucijoje, siekiant laiduoti visą konstitucinių vertybių sistemą, negali būti nustatytos šių prigimtinių teisių ribos. Tačiau ribų nustatymu negalima paneigti pagrindinių teisių ir laisvių esmės. [18, p. 26]

Paprastai teisės aktų interpretavimą nagrinėjančiuose darbuose keliami tokie klausimai: kaip aiškintis šių aktų turinį? Kokius metodus taikyti? Kokia šių aktų interpretavimo specifika? Nagrinėjant interpretavimo problemas įprasta laikytis tokio tyrimo eiliškumo: pirmiausia aptariami Konstitucijos, kaip interpretavimo objekto, ypatumai, po to analizuojami konstitucijos interpretavimo būdai, taip pat išsiaiškinamas interpretavimo ribų klausimas. [20, p.235]

Interpretuojant Konstitucijos nuostatas, nepakanka apsiriboti tik žodis žodin normos tekstu, būtina įvertinti jos kontekstą ir vietą Konstitucijos normų sistemoje. Be to, interpretuojant vieną Konstitucijos normą, negalima jos supriešinti su kitomis, nes Konstitucija – vieninga sistema.

Todėl Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos normas, kiekvienu atveju turi naudoti visus Konstitucijos normų aiškinimo būdus – sisteminį, gramatinį, istorinį, teleologinį ir kitus. [4]

Konstitucinis Teismas kiekvienu Konstitucijos interpretavimo atveju turi vadovautis interpretavimo tikslu – atskleisti konstitucinio reguliavimo prasmę, užtikrinti konstitucinę santvarką, tiksliai nustatyti Konstitucijoje apibrėžtas valdžios galių ribas, apsaugoti Konstitucijos laiduotas pagrindines teises ir laisves. Nepaisant šių reikalavimų, negali būti užtikrinta Konstitucijos apsauga. [4, p.187]

Oficialus Konstitucijos aiškinimas pagal savo teisinę reikšmę skiriasi nuo doktrininio (mokslinio) Konstitucijos interpretavimo. Pastarasis yra dėstomas mokslininkų straipsniuose, monografijose, Konstitucijos straipsnių komentaruose ir pan. Nors mokslo teikiamos interpretacijos teisinių pasekmių nesukelia, tačiau negalima neigti oficialaus ir mokslinio Konstitucijos interpretavimo rūšių sąryšio. Oficialus Konstitucijos interpretavimas dažnai yra pagrįstas mokslininkų interpretavimais, beje, Konstitucinio Teismo nutarimuose dėstomos konstitucinių normų interpretacijos savo ruožtu tampa mokslo vertinimo objektu. [4]

Pasak E.Jarašiūno, Konstitucija yra didžiausias teisinės konsistencijos aktas, t.y. aktas, kurio formuluotėms tenka didžiausias norminis krūvis. Autorius pažymi, kad didžiausias norminis krūvis tenka Konstitucijos principams, nes iš tokios pamatinės nuostatos išsirutulioja ištisas teisinių konstrukcijų tinklas. [20, p. 240]

E.Kūris teigia, kadangi konstitucija yra vientisas aktas, konstituciniai principai vienas kitą sąlygoja, vieni principai suponuoja, leidžia formuluoti kitus. Konstitucinių principų sistema – savotiškas „tinklas“, kurio įvairūs elementai tarp savęs susiję sudėtingais determinaciniais ir koordinaciniais ryšiais. [4, p. 225]

Taigi vienu atveju iš vieno principo kildinami keli kiti principai, iš šių – vėl nauji ir t.t. Kartais principas kildinamas iš kelių ar net daugelio Konstitucijos nuostatų. O principo turinį reikia mokėti iššifruoti. Tai visų Konstitucijos interpretatorių, pirmiausia Konstitucinio Teismo, darbo baras. Būtent Konstitucinio Teismo nutarimuose principas, kuris egzistuoja kaip filosofijos, teisės doktrinos, moralės ar politikos kategorija, įgyja teisinę galią, t.y. Konstitucinis Teismas, interpretuodamas Konstituciją, iš esmės sukuria taikomą normą, apibrėžia jos ribas. Konstitucijos principų interpretavimas ir kelia daugiausia problemų. Kartais teigiama, kad Konstitucinio Teismo formuluojami Konstitucijos principai - teisinės inovacijos – gryna kūryba: kaip galima formuluoti principą, jei teisiniame tekste apie jį net neužsimenama. Žinoma, teisę suprantant tik kaip primityvų teisinį tekstą gal ir galima vadovautis tokiais argumentais. Tačiau šiais laikais Konstitucija suprantama kiek plačiau: tai ne tik tekste esančios normos, bet ir principai – tiek tiesiogiai išdėstyti, tiek kylantys iš konstitucinio reguliavimo visumos ir Konstitucijos, kaip teisę jungiančio ir

nukreipiančio akto prasmės. Principui konstitucinio reguliavimo sistemoje tenka anaipol ne pagalbinis, bet pagrindinis vaidmuo. [20, p. 240]

Konstitucijos principo norminė reikšmė konstitucinėje jurisprudencijoje išryškėjo palaipsniui. Dabar konstitucinis principas pripažįstamas tiesioginiu ginčijamo akto atitiktis Konstitucijai tikrinimo matu. Anksčiau principas, kaip teisinę reikšmę turinti kategorija, buvo nurodomas papildomai prie konkrečia žodine forma Konstitucijoje tiesiogiai išdėstytų normų.

E.Kūris pastebi, jog iki Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimo konstatuojant ginčijamo akto (jo dalies) prieštaravimą Konstitucijai visuomet būdavo nurodomas ne tik konstitucinis principas, kuriam prieštarauja tas aktas (jo dalis), bet ir tam tikras Konstitucijos straipsnis. Konstitucinės doktrinos plėtra ir konkrečiai – vis platesnis konstitucinių principų išaiškinimas įgalina tam tikrais atvejais pasitenkinti tuo, kad konstatuojama ginčijamo akto neatitiktis konstituciniam principui kaip tam tikram pradui, persmelkiančiam visą Konstitucijos audinį ir neredukuojamam į vieną ar kitą jos straipsnį. Konstatuoti, kad teisės aktas (jo dalis) prieštarauja, tarkime, konstituciniam teisinės valstybės principui, šiandien jau nėra jokia erezija. [33, p. 24]

Daugelis teisės mokslininkų konstatuoja, kad Konstitucijoje reikia ieškoti ne tik teisės turinio, bet ir formos tikrojo etalono. Teisės teorijos vadovėliuose etalonu neretai laikomos vadinamosios trijų dalių teisės normos pavidalas (hipotezė, dispozicija ir sankcija). E.Jarašiūnas pažymi, jog sunku teisės aktų tekstuose rasti tokią taisyklę, kuri visiškai atitinktų tokią trijų elementų struktūrą. Autoriaus teigimu, vargiausiai tokios „klasikinės“ doktrinos požiūriu atrodo konstitucinė teisė, nes laikantis daugelio konstitucijos formuluojamų nuostatų šios doktrinos negalima pavadinti teisės normomis. Taigi Konstitucija – kažkokia nevisavertė, netelpanti į pasiūlytą schemą teisė. Arba tiksliau – „ne visai tikra teisė“, turinti, matyt, tik programinę ar vien visuomenę telkiančio akto prasmę. [20, p.24]

Tačiau teisiškumo mato ieškoma Konstitucijoje, nes tai vienintelis teisiškumo matas, kadangi visa kita tik išvestinė teisė.

Iš Konstitucijos formuluočių ryškėja, kad Konstitucijos normą, kaip ir bet kurią kitą normą, sudaro du būtini elementai: nustatomasis, t.y. ta dalis, kuria kažkas įtvirtinama, nustatoma, fiksuojama, ir apsauginis elementas, t.y. teisinės gynybos galimybė. Kiekvieno reguliavimo esmė – kažką nustatyti ir apsaugoti tą nustatymą. Tačiau, E.Jarašiūno teigimu, Konstitucijoje nėra teisiškai nereikšmingų, nieko nenustatančių arba (ir) teisinės gynybos neapsaugotų formuluočių. [20, p. 242]

Interpretavimo problemas galima nagrinėti įvairiais aspektais. Tai ir interpretavimo teorijos pasirinkimo aspektas. Šiuolaikinėje literatūroje priešpriešinamos trys interpretavimo teorijos: pažintinė teorija (arba formalistinė), skeptiškoji teorija (arba realistinė) ir mišrioji teorija (tarpinė tarp dviejų pirmesniųjų). Šiuo atveju reikėtų aiškintis kas svarbiau: Konstitucijos teksto

kūrėjų ketinimai ar paties interpretatoriaus Konstitucijos suvokimas, pirminė Konstitucijos samprata ar konstitucinio konteksto pokyčių įtaka. [20, p.244]

Kitas aspektas – Konstitucijos interpretavimo laisvės ribos. Ar Konstitucijos interpretavimas – vien loginių operacijų mechaninė seka laikantis griežtai nustatytos tvarkos, ar tai kūrybinis procesas? Neretai teigiama, kad apskritai nubrėžti ribą tarp Konstitucijos interpretavimo ir kūrybos neįmanoma, kiekviena interpretacija – teisinė kūryba. Todėl Konstitucijos interpretavimo kūrybiškumo klausimas – ne mažiau svarbus. Kartu pažymėtina, kad kūryba ir savivalė – ne sinonimai. Kūrybiškai interpretuojant Konstituciją būtina vadovautis Konstitucijos, kaip darnios teisės normų ir principų sistemos, samprata, tinkamai taikyti interpretavimo metodus, formuoti nuoseklią konstitucinę jurisprudenciją. Kitaip sakant, tai reiškia, kad Konstitucinis Teismas, atskleidamas Konstitucijos normų ir principų turinį bei prasmę, yra saistomas Konstitucijos – akto, įtvirtinančio vieningą ir darnią normų ir principų sistemą, sampratos, taip pat savo ankstesnės jurisprudencijos atitinkamu konstitucinio reguliavimo klausimu. [20, p.245] Kūrybiškumas paprasčiausiai reiškia, kad teisė negali būti aiškinama mechaniškai, kad teisinio reguliavimo išsiaiškinimas – visada aktyvi paieška. [20, p. 251]

Konstitucinis Teismas nagrinėdamas Konstitucijos laiduotas žmogaus teises, pirmiausia susiduria su šių teisių ir laisvių žodiniu katalogu, o ginti šias teises ir laisves dažniausiai tenka remiantis ne vien atskirais nuostatais, bet ir jų sistemos samprata. Todėl neretai tenka griebtis kūrybinių veiksmų. Tai lemia dvi priežastys: žmogaus teisių ir laisvių prigimtinis pobūdis ir Konstitucijos, kaip sistemos, samprata. [17]

Taigi reikėtų kalbėti ne tiek apie Konstitucijos aiškinimo kūrybiškumą, kiek apie interpretavimo daugiapakopiškumą, interpretavimų tinklo persipinymą, interpretavimų grandines. Teismas supranta: interpretavime glūdi visa jo galia, apskritai interpretavimas lemia teismo darbo sėkmę. [4]

Kūrybiškas Konstitucijos interpretavimas neatsiejamas ir nuo tokio Konstitucijos interpretavimo ypatumo: Konstitucinio Teismo interpretacijomis šis aktas yra nuolat papildomas, jo nustatytas reguliavimas pratęsiamas. Konstitucinis Teismas nesiekia pakeisti įstatymų leidėjo, jis gali tik įvertinti šio akto atitiktį Konstitucijai. Pavyzdžiui kad ir Konstitucijos 18 straipsnis, skelbiantis, kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtines. Ši nuostata – tiesioginis pagrindas Konstituciniam Teismui nuolat pildyti pagrindinių konstitucinių teisių katalogą, išryškinti naujus pagrindinių teisių sistemos aspektus. [20, p. 251]

E.Jarašiūnas pastebi, jog dėl to, kad konstitucinių teisių katalogas nėra išsamus, pačių žmogaus teisių apsaugos užtikrinimas ar siekis jas tinkamai apginti verčia Konstitucijoje ieškoti kriterijų siekiant apsaugoti tiesiogiai nesuformuluotas, bet su Konstitucija susijusias vertybes. Sprendžiant bylą, tik konstitucinė justicija, vykdydama konkrečios bylos konstitucinę kontrolę ir

galėdama aiškinti konstitucines normas, pajėgi identifikuoti tokią pagrindinę teisę, t.y. fiksuoti ją esant. Kartais nauja teisė išvedama iš kitų, Konstitucijos įtvirtintų pagrindinių teisių. [19, p.14]

Kartais autoriai, rašydami apie konstitucingumo kontrolę, linkę vartoti sąvoką – „konkretinimas“. Turimas omenyje Konstitucijos normų, taip pat kuriose įtvirtintos pagrindinės žmogaus teisės, konkretinimas.

Apskritai pagrindinių teisių konkretinimas – plačiai suprantama sąvoka. Visų pirma įstatymų leidėjo pareiga yra suteikti pagrindinei teisei akivaizdžią formą, išreikšti ją konkrečiau, preciziškai nubrėžti jos ribas. Dažnai toks sukonkretinimas yra privalomas. Tiesiogiai iš pačios Konstitucijos teksto matome įstatymų leidėjo pareigą įstatyme nustatyti vienos ar kitos žmogaus teisės juridinės materijos ribas (Konstitucijos 23 straipsnio 2 dalis: „Nuosavybės teises saugo įstatymai“; 25 straipsnio 4 dalis: „Pilietis turi teisę įstatymo nustatyta tvarka gauti valstybės įstaigų turimą informaciją apie jį“; 33 straipsnio 3 dalis: „Piliečiams laiduojama peticijos teisė, kurios įgyvendinimo tvarką nustato įstatymas“; 30 straipsnis: „Asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas“ ir t.t.). [39]

Kitais atvejais pagrindinių teisių konkretinimo klausimas iškyla sprendžiant konkrečiu klausimus, svarbius visuomenei, valstybei, kai vienaip ar kitaip paliečiamos Konstitucijos ginamos žmogaus teisės. Pasak E.Jarašiūno, nėra teisių be ribų. Viena teise ribojamos kitos teisės, vieno teise – kitų teisės. [19, p.10]

Pagrindinių normų konkretinimo sąvoką galima pritaikyti ir apibūdinant Konstitucinio Teismo veiklą. Konstitucinio Teismo atliekamas pagrindinių teisių ir laisvių konkretinimas neišivaizduojamas be tam tikros pagarbos įstatymų leidėjo pasirinkimui, priimtiems sprendimams užtikrinant tiesiogiai taikomą, tegul ir gana abstrakčiai apibrėžtą, pagrindinę teisę. [17]

E.Jarašiūno nuomone, konkretinant pagrindinę teisę įtvirtinančią normą, neturima išleisti iš akių ir pagrindinių teisių imanentinių ribų. Tai itin svarbu siekiant garantuoti jų apsaugą [19, p.11]

Atrodytų, kad tokius svarbius Konstitucinio Teismo veiksmus išaiškinant, apibūdinant teisės turinį, ribas išties geriau tiktų vadinti konstitucinės normos konkretinimu, bet ne normos aiškinimu (ar interpretavimu), t.y. paprastu teisės normos prasmės, turinio suvokimu siekiant priimti teisingą sprendimą. Tai, ką daro Konstitucinis Teismas, yra akivaizdesnės turinio išraiškos suteikimas konstitucinei normai, kurioje įtvirtinta atitinkama žmogaus teisė, o ne vien teisės normų aiškinimas ta prasme, kaip paprastai suprantama. [19, p.11]

Konstitucija pateikia tik būdingiausius požymius, tam tikrus rėmus. Galutines ribas dažnai nubrėžia įstatymų leidėjas ar jas neretai tenka užbaigti konstitucinei justicijai. Tokio ribos nustatymas remiantis Konstitucijos tekstu – kaip sistema, organizuota visuma. Pagaliau ribas lemia konkrečios teisės prigimtis, esmė, jos susidūrimo su kitomis teisėmis ypatumai. Tai atskleidžia

konstitucinė justicija vadovaudamasi „adekvačios pusiausvyros“, „racionalumo“, „proporcingumo“ ir kitais principais. [19, p.10]

Su Konstitucijos, kaip atviros, nuolat papildomos teisės aukščiausiosios srities samprata reikėtų sieti ir Konstitucijos teisinio praturtinimo galimybę. Konstitucinis Teismas, interpretuodamas Konstitucijos principus ir normas, neretai remiasi užsienio teisine doktrina ar jurisprudencija. Ypač pastebima Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos bei Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos, kaip Konstitucijos normų interpretavimo „įkvėpimo šaltinio“, reikšmė. Tai orientacija į visuotinai pripažintus teisinės praktikos etalonus. [20, p. 252]

Kai kuriuos bendruosius standartus Konstitucinis Teismas perima iš Europos Žmogaus Teisių Teismo. Pastebima jo įtaka Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimų motyvams. [17]

Konstituciją veikia laiko veiksnys, jos normos taip pat sensta, ypač jei konstitucija nelanksti. Tokiu atveju savo vaidmenį atlieka konstitucinė justicija, ji sprendama konkrečias bylas, Konstitucijos normas interpretuoja atsižvelgdama į besikeičiantį kontekstą. Šitokia kūrybinė interpretacija, neleidžia nuostatoms pasenti. E.Jarašiūnas konstitucijos justicijos interpretaciją vadina konstitucinių normų gyvybės eliksiuru. Konstitucija laikoma gyvu teisiniu tekstu. Ji pati lemia besikeičiančią tikrovę ir kartu yra veikiamą laiko pokyčių. [17, p. 153]

Nors, manyčiau, modernią ir pakankamai detalią konstituciją, taip pat būtina interpretuoti.

Konstitucijos sudedamoji dalis – žmogaus teisės ir laisvės. Konstitucija žmogaus teisėms ir laisvėms pripažįsta svarbiausios vertybės statusą.

Konstitucinis Teismas, kuriam tenka interpretuoti Konstitucijos normas ir principus, atskleidžia šių gana abstrakčių principų ar normų turinį.

Pavyzdžiui ką reiškia LR Konstitucijos 18 straipsnio nuostata „Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtines“? Arba „Žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymai“ nuostatos turinys? [16]

E.Jarašiūnas pažymi, jog Konstitucinio Teismo nutarimuose išdėstyta Konstitucijos principų ir normų interpretacija – teisės doktrinai, teisėkūrai ir teisei praktikai įtaką darantis ir skatinantis pagrindas. [16, p.135] Štai keletas tokios interpretacijos pavyzdžių.

Konstitucinis Teismas, atskleisdamas Konstitucijoje įtvirtintą žmogaus teisių sampratą, pažymėjo: „Žmogaus prigimtis yra pirminis prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių šaltinis (...). Konstitucijos 18 straipsnyje, kuriuo prasideda Konstitucijos skirsnis „Žmogus ir valstybė“, yra įtvirtinta pamatinė norma, kuria remiantis garantuojamos ir ginamos prigimtines žmogaus teisės ir laisvės. Kituose Konstitucijos straipsniuose numatytas atitinkamas prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių neliečiamumas, numatomi apsaugos būdai“. Ši norma reiškia, kad žmogaus teisės ir laisvės atsiranda ne valstybės valia, o žmogus jas įgyja gimdamas ir valstybės pareiga jas gerbti ir saugoti.

Konstitucinis Teismas plėtojo Konstitucijos 18 straipsnio interpretaciją: „Prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis reiškia, kad jos yra neatskiriamos nuo individo, nesusietos nei su teritorija, nei su tauta. Prigimtines žmogaus teises žmogus turi nepriklausomai nuo to, ar jos yra įtvirtintos valstybės teisės aktuose, ar ne. Šias teises turi kiekvienas žmogus, tai reiškia, kad jas turi ir geriausiai ir blogiausiai žmonės“.

E.Jarašiūnas teigia, jog paprastai įstatymo normoje prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis nėra tiesiogiai fiksuojamas. Tai visų pirma teisės doktrinos sritis. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtinus žmogaus teisių ir laisvių prigimtinę esmę bet koks žmogaus teisių ir laisvių aiškinimas galimas tik pripažįstant jų prigimtinių pobūdį, t.y. prigimtinė teisė tapo pozityviosios teisės dalimi. Tai yra konstitucinis pagrindas žmogaus teises ir laisves traktuoti kaip pirminį ir svarbiausią pradą, teisinių vertybių skalėje užimančią aukščiausią vietą. Šios nuostatos tapo Konstitucinio Teismo plėtojamos pagrindinių teisių doktrinos pagrindu. Toks pagrindinių žmogaus teisių prigimties pripažinimas turi reikšmės interpretuojant Konstitucijos normas bei principus. Konstitucijos interpretacija negali būti tokia, kad jos pagrindu būtų paneigtos prigimtinės žmogaus teisės ir laisvės. Tai – principinė konstitucinės justicijos nuostata. Nors tai nereiškia, kad Konstitucijoje, siekiant laiduoti visą konstitucinių vertybių sistemą, negali būti nustatytos šių prigimtinių teisių ribos, tačiau nustatant šias ribas negalima paneigti pagrindinių teisių ir laisvių esmės. [16, p.136]

Interpretavimas – tai Konstitucijos modernizavimas, „kartu su visuomenės pokyčiais, t.y. besikeičiančiu kontekstu, interpretuojant konstitucines normas užtikrinamas giluminis jos dinamiškumas“. [17, p. 144]

Kai normos abstrakčios, jų turinys gali būti suprantamas nevienprasmiškai. Konstituciniam Teismui priimti konstitucinį sprendimą paprasčiausia, kai konstitucinės normos turinys daugiau ar mažiau suprantamas vienprasmiškai. [17]

Tačiau Konstitucinio Teismo uždavinys – net abstrakčiausiai suformuluotą normą paversti „gyva teisine taisykle“. [17, p.144]

Konstituciniam Teismui daugelį kartu teko interpretuoti Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintą principą, nustatantį visų asmenų lygybę prieš įstatymą, teismą ar kitas valstybės institucijas, 23 straipsnio, įtvirtinančio asmens nuosavybės teises nuostata, Konstitucijos 31 straipsnio, nustatančio asmens teisės į gynybą pagrindus, taip pat 46 straipsnis ir kt. Konstitucinis Teismas atskleidė įvairius šių teisių ir laisvių aspektus. Formuodamas konstitucinę nuosavybės sampratą Konstitucinis Teismas atskleidė įvairius jos elementus ir pažymėjo, kad nuosavybės santykius galima reguliuoti tik įstatymu, kad atskiriant nuosavybę negalima pažeisti kitų asmenų teisių ir kt. [16]

Kiekvieną kartą aiškindamas Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtinto asmenų lygiateisiškumo principą, Konstitucinis Teismas atskleidavo skirtingus šio principo aspektus. Šis principas interpretuotas kaip prigimtinė žmogaus teisė ir su šiuo principu siejamas sutarčių laisvės principas, kitame nutarime pažymėta, kad visų lygybės prieš įstatymą principas – demokratinės visuomenės pagrindas, taip pat šis principas interpretuotas nuosavybės teisių atkūrimo kontekste, pažymėta, kad civiliniame procese šis principas reiškiasi šalių procesiniu lygiateisiškumu ir t.t. [16]

Ne vienoje byloje Konstitucinis Teismas atskleidė minties, tikėjimo ir sąžinės laisvės konstitucinę sampratą, skirtingus teisės į mokslą užtikrinimo aspektus, suformulavo valstybės ir bažnyčios atskirumo principą. Konstitucijos 43 straipsnio 7 dalyje įtvirtintas valstybinės religijos nebuvimo Lietuvoje principas. „Ši konstitucijos norma ir norma, numatanti, kad yra tradicinės Lietuvoje bažnyčios bei religinės organizacijos, reiškia, jog religijos tradiciškumas netapatinamas su jos valstybiškumu: bažnyčios bei religinės organizacijos nesikiša į valstybės, jos institucijų ir pareigūnų veiklą, neformuoja valstybinės politikos, o valstybė nesikiša į bažnyčių bei religinių organizacijų vidaus reikalus; jos laisvai tvarkosi pagal savo kanonus ir statutus“ [16, p. 138]

Daugelį kartų Konstituciniam Teismui teko interpretuoti Konstitucijos preambulėje įtvirtintą atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės principą. Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas, be kitų reikalavimų, reiškia ir tai, kad turi būti užtikrintos žmogaus teisės ir laisvės. Konstitucinio Teismo bylose ši nuostata kaskart papildoma vis naujais elementais. [16]

Nagrinėjant bylas Konstituciniame Teisme, Konstitucijoje įtvirtintos teisės idėjos ir kategorijos įgyja akivaizdų pavidalą. E.Jarašiūnas teigia, kad konstitucinė justicija pačiai konstitucionalizmo idėjai baigtinę išraišką suteikia, kai vienu ar kitu pavidalu fiksuoja savo nusistatymą ją apibrėžti ir apginti. Regime nuoseklią teisinės materijos grandinę: idėja, norma, praktika. [17, p. 145]

Taigi vienintelis oficialus Konstitucijos interpretatorius – Konstitucinis Teismas. Jis, aiškindamasis, ar įstatymas bei kitas teisės aktas neprieštarauja Konstitucijai, gali visiškai kitaip nei konkrečioje byloje tai padaręs bendrasis teismas interpretuoti tam tikrą Konstitucijos normą. Konstitucinio Teismo sprendimas, kuriame išdėstyta Konstitucijos normų ir principų interpretacija, galutinis ir neskundžiamas. [4, 185 p.]

Konstitucinio Teismo nutarimuose interpretuojant Konstitucijos normas ir principus išaiškinama jų prasmė ir turinys bei papildomas pagrindinių konstitucinių teisių katalogas.

Žmogaus teisių problematika Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje labai plati, todėl šiame skyriuje nebuvo įmanoma apžvelgti visos Konstitucinio Teismo praktikos mums aktualiu klausimu.

IŠVADOS

1. Šiandienos pasaulyje nėra svarbesnės ir populiarnesnės idėjos kaip žmogaus teisės ir laisvės, jos šiuolaikinėje civilizacijoje – esminė vertybė. Lietuvos konstitucinė doktrina remiasi prigimtine žmogaus teisių ir laisvių samprata, esančia ilgo istorinio proceso ir raidos rezultatu, atspindinčiu daugelio šimtmečių filosofines bei teises idėjas, reiškiančiu tai, jog prigimtines teises ir laisves kiekvienas žmogus turi nuo pat gimimo, jos yra pirminės ir neatimamos. Bet koks žmogaus teisių ir laisvių klasifikavimas yra sąlyginis ir sugrupuoti pagal vieną bendrą sistemą neįmanoma, kadangi jos išsiskiria pagal atsiradimo laikotarpį, turinį, išdėstymą ir kiekvieną teisę galima priskirti ne vienai, o kelioms klasifikacinėms grupėms.

2. Statutuose – aiškiai atspindinčiuose humanistinių Renesanso idėjų dvasią, išreiškiančiuose pasaulietinį, demokratinį pobūdį, suformuotas žmogaus teisių ir laisvių katalogas pasižymintis plačia apimtimi, turiniu, o ypač teisių formuluočių užbaigtumu, ir kalbos tobulumu. Tačiau nereikėtų Statutų vertinti pernelyg idealizuotai ir laikyti visiškai tobulais, nes tai buvo, nors ir aukšto lygio, tačiau feodalinės visuomenės ir epochos sukurti įstatymai, kuriuose ryški luominė diferenciacija.

3. Šiuolaikinė žmogaus teisių ir laisvių samprata nesutampa su praėjusių laikų samprata. Žmogaus teisės pavaldžios kitimams. Vertybių matas smarkiai pakitęs, kas anksčiau buvo laikoma svarbiausia gyvenimo vertybe, dabar gali būti nevertinama, kas mums atrodo klaidinga ir nereikšminga, galėjo būti teisinga ir svarbu kitos epochos žmonėms. Žmogaus teisių ir laisvių katalogas kiekviename laikmetyje turi savų ypatumų, kurie susiformuoja veikiami nacionalinių tradicijų, valdymo formų ir kitų faktorių. Galima drąsiai teigti, kad katalogas tobulėja, nes iki XX a. pradžios žmonės tenkinosi tik pilietinėmis ir politinėmis teisėmis, o po Pirmojo pasaulinio karo žmogaus teisių ir laisvių katalogas išsiplėtė kitokiomis žmogaus vertybėmis, šalia pilietinių ir politinių atsirado ir ekonominės, socialinės ir kultūrinės žmogaus teisės.

4. 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje suformuluota žmogaus teisių ir laisvių koncepcija yra grindžiama reikšmingiausiais tarptautinės teisės aktais ir atitinka tarptautinius žmogaus teisių ir laisvių standartus. Konstitucijoje svarbiausia nuostata – 18 straipsnyje suformuluotas doktrininis žmogaus teisių ir laisvių principas, kad žmogaus teisės yra prigimtines. Būtent dėl prigimtinių

žmogaus teisių ir laisvių pobūdžio aišku, kad Konstitucijoje nėra ir negali būti išsamaus ir baigtinio žmogaus teisių ir laisvių sąrašo. Konstitucijoje įtvirtintas demokratiškas ir modernus žmogaus teisių ir laisvių katalogas, tačiau žmogaus teisės ir laisvės suformuluotos labai apibendrintai, glaustai ir abstrakčiai, jų turinį išaiškinti paliekama konstitucinei justicijai.

5. Bet koks žmogaus teisių ir laisvių aiškinimas galimas tik pripažįstant jų prigimtinių pobūdį, į tai atsižvelgia Konstitucinis Teismas aiškindamas Konstitucijos normas, taip kuriama unikali jurisprudencija, - tikslinant, konkretinant ir interpretuojant žmogaus teisių ir laisvių turinį bei prasmę, naujais aspektais papildomas pagrindinių konstitucinių teisių katalogas.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA:

Norminė literatūra:

1. Europos žmogaus teisių ir laisvių apsaugos konvencija (1950). - Vilnius, 1993
2. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). - Vilnius, 1996

Specialioji literatūra:

3. Andriulis V., Maksimaitis M., Pakalniškis V., Pečkaitis J.S., Šenavičius A. Lietuvos teisės istorija. - Vilnius, 2002
4. Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., Maksimaitis M., Mesonis G., Normantas A., Pumputis A., Vaitiekienė E., Vidrinskaitė S., Žilys J. Lietuvos konstitucinė teisė.- Vilnius, 2002
5. Birmontienė T. Žmogaus teisės Lietuvos Respublikos Konstitucijoje// Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė. Lietuvos žmogaus teisių centras. – Vilnius, 1999
6. Birmontienė T. Žmogaus teisių ir laisvių koncepcija 1922 m. Lietuvos valstybės konstitucijoje// Mūsų konstitucionalizmo raida. - Vilnius, 2003
7. Birmontienė T. Žmogaus teisės Lietuvos Respublikos Konstitucijoje.// Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė. - Vilnius, 1998
8. Čilinskas K., Jočienė D. Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir LR teisėje. - Vilnius, 2005
9. Deveikis L., Poviliūnas A.. Žmogaus teisės ir pilietinė visuomenė. - Vilnius, 1998
10. Dicey A.V. Konstitucinės teisės studijų įvadas. - Vilnius, 1998
11. Dobryninas A. Mirties bausmė Lietuvoje: tarp teisinės semantikos ir politinės pragmatikos // Žmogaus teisės Lietuvoje: teoriniai ir praktiniai aspektai.- Vilnius, 1996
12. Europos žmogaus teisių normų įgyvendinimas Lietuvoje// Lietuvos žmogaus teisių centras. - Vilnius, 2004
13. Goda G. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos Konvencijos ir Lietuvos Konstitucijos tiesioginio taikymo problemos // Teisės problemos. – Vilnius, 1995, `95/3
14. Gomien D. Trumpas Europos žmogaus teisių konvencijos vadovas. - Vilnius, 1995
15. Gurevičius A. Viduramžių kultūros kategorijos. - Vilnius, 1989
16. Jarašiūnas E. Konstitucija, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ir teisės konstitucionalizacija// Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė. - Vilnius, 2003

17. Jarašiūnas E. Apie konstitucinės justicijos funkcijas// Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė. - Vilnius, 1998
18. Jarašiūnas E. Konstitucijos 18 straipsnis// Teisės problemos. – Vilnius, 1999, 1-2
19. Jarašiūnas E. Pagrindinių teisių katalogas ir konstitucinė justicija//Žmogaus teisių apsaugos mechanizmas. – Vilnius, 1997
20. Jarašiūnas E. Konstitucija ir įstatymas: kelios interpretavimo problemos /Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis jos taikymas// Baltijos ir Skandinavijos šalių konferencijos medžiaga. - Vilnius, 2002
21. Jarašiūnas E. Keletas Konstitucinio Teismo, vieno iš konstitucinės doktrinos kūrėjų, veiklos aspektų// Jurisprudencija. – Vilnius, 1999, t.12 (4)
22. Jarašiūnas E. Konstitucijos 25 straipsnis // Teisės problemos `99/1-2. - Vilnius, 1999
23. Jarašiūnas E. Teisė į informaciją. Pilietybės įstaigos // Asmens konstitucinės teisės Lietuvoje. - Vilnius, 1996
24. Jočienė D. Administracinio sulaikymo problemos Lietuvoje //Teisės problemos. – Vilnius, 1998, `98/3-4
25. Jovaišas K. Konstitucijos 22 straipsnis // Teisės problemos. – Vilnius, 1999, `99/1-2
26. Jovaišas K. Konstitucijos 23 straipsnis // Teisės problemos. – Vilnius, 1999, `99/1-2
27. Jovaišas K. Konstitucijos 24 straipsnis // Teisės problemos. – Vilnius, 1999, `99/1-2
28. Jovaišas K. Konstitucijos 26 straipsnis // Teisės problemos. – Vilnius, 1999, `99/1-2
29. Jovaišas K. Konstitucijos 30 straipsnis // Teisės problemos. – Vilnius, 1999, `99/1-2
30. Jovaišas K. Konstitucijoje įtvirtintų žmogaus teisių sisteminė ir loginė analizė// Teisės problemos. – Vilnius, 1999, 1-2
31. Katuoka S. Mirties bausmė ir tarptautinė teisė. - Vilnius, 2000
32. Kuolys D. Laisvės sampratos XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštijoje. - Vilnius, 1998
33. Kūris E. Konstitucija, Konstitucinė doktrina ir Konstitucinio Teismo diskrecija// Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis jos taikymas// Baltijos ir Skandinavijos šalių konferencijos medžiaga. - Vilnius, 2002
34. Lapinskas K. Lietuvos konstitucijų istorinių teisinių sąsajų beiškant// Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė. - Vilnius, 1998
35. Lappo J. 1588 metų Lietuvos Statutas. - Kaunas, 1938
36. Lazutka S. Pirmasis Lietuvos Statutas. - Vilnius, 1983-1991
37. Lazutka S. Lietuvos Statutai, jų kūrėjai ir epocha. - Vilnius, 1994
38. Lietuvių enciklopedija. - Boston, 1958 m.
39. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras (1 dalis). - Vilnius, 2000

40. Machovenko J. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai.- Vilnius, 2000
41. Maksimaitis M., Vansevičius S. Lietuvos valstybės ir teisės istorija// Justitia. - Vilnius, 1997
42. Maksimaitis M. Lietuvos valstybės konstitucijų istorija.- Vilnius, 2005
43. Maksimaitis M., Vansevičius S. Lietuvos valstybės ir teisės istorija.- Vilnius, 1997
44. Meškauskaitė L. Teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą// Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė. - Vilnius, 2003
45. Namavičius Z. Teisės sistema Jeronimo Stroinovskio kūryboje// Teisė. - Vilnius, 1985, 20
46. Normantas A. Konstitucijos 34 straipsnis // Teisės problemos. – Vilnius, 1999, `99/1-2
47. Normantas A. Konstitucijos 35 straipsnis // Teisės problemos. – Vilnius, 1999, `99/1-2
48. Normantas A. Konstitucijos 36 straipsnis // Teisės problemos. – Vilnius, 1999, `99/1-2
49. Paksas A. Tarptautinės ir nacionalinės žmogaus teisių apsaugos priemonės ir institucijos.– Vilnius, 2000
50. Pavilionis V. Konstitucijos 19 straipsnis // Teisės problemos. – Vilnius, 1999, `99/1-2
51. Pavilionis V. Konstitucijos 21 straipsnis // Teisės problemos. – Vilnius, 1999, `99/1-2
52. Pavilionis V. Konstitucijos interpretavimas vykdant abstrakčią teisės aktų teisėtumo kontrolę// Konstitucijos priežiūros institucijų baigiamieji aktai. - Vilnius, 2000
53. Prapiestis J. Konstitucijos 20 straipsnis // Teisės problemos. – Vilnius, 1999, `99/1-2
54. Prapiestis J. Konstitucijos 31 straipsnis // Teisės problemos. – Vilnius, 1999, `99/1-2
55. Pumputis. A. Poreikių ir žmogaus teisių sistemos klausimu// Jurisprudencija. - Vilnius, 2000, 15 (7)
56. Pumputis A. Žmogaus teisių sistema. Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė. - Vilnius, 2003
57. Račkauskas K. Lietuvos konstitucinės teisės klausimais. - Vilnius, 1967
58. Romeris M. Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos. - Vilnius, 1990
59. Romeris M. Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose. - Vilnius, 1994
60. Ruželytė O., Ambrasienė D., Burkauskas A. Konstitucinis asmenybės statusas ir jos socialinis aktyvumas. - Vilnius, 1985
61. Siclari M. Nuosavybės konstituciniai principai ir jų praktinis įgyvendinimas // LR Konstitucija: tiesioginis taikymas ir nuosavybės teisių apsauga: tarptautinės konferencijos medžiaga. Vilnius, 1994
62. Sinkevičius V. Lietuvos Respublikos pilietybė 1918-2001 m. - Vilnius, 2002
63. Skirius. J., Šapoka G. Iš Lietuvos teisės ir valstybės istorijos. - Vilnius, 2001
64. Stačiokas S. Žmogaus teisė dalyvauti valdant savo šalį // Asmens konstitucinės teisės Lietuvoje. - Vilnius, 1996
65. Staugaitienė T. Nuosavybė Lietuvos Respublikos Konstitucijoje// Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė. - Vilnius, 1998

66. Staugaitienė T. Nuosavybės teisių gynimas pagal Konstitucinio Teismo nutarimus // V. Rinkevičius (sud.) Konstitucinis Teismas ir konstitucingumo garantijos Lietuvoje. - Vilnius, 1995
67. Stroinovskis J. Prigimtinės, politinės teisės, politinės ekonomijos ir tarptautinės teisės mokslas, 1795
68. Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. - Vilnius, 2003
69. Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis.- Vilnius, 1998
70. Vaišvila A. Žmogaus teisės ir jų gintis: mokomasis leidinys parengtas pagal Tempus Phare projektą "Valstyvės pareigūnų rengimas teisinės sistemos reformai Lietuvoje". – Vilnius, 2000
71. Vaišvila A. Teisės teorija // Justitia. – Vilnius, 2000
72. Vaišvila A. Konstitucijos 29 straipsnis // Teisės problemos. – Vilnius, 1999, '99/1-2
73. Vaišvila A. Lietuvos istorinis įnašas kuriant teisinės valstybės koncepciją//Jurisprudencija. - Vilnius, 1998 9(1)
74. Valančius K.L. Lietuvos valstybės konstitucijos. - Vilnius, 2001
75. Valikonytė I. Konstitucijos link: Lietuvos Statutas bajoriškos visuomenės vertybių hierarchijoje// Mūsų konstitucionalizmo raida. - Vilnius, 2003
76. Valikonytė I., Lazutka S., Gudavičius E. Pirmasis Lietuvos Statutas. - Vilnius, 2001
77. Vancevičius S. Valstybės ir teisės teorija // Justitia. – Vilnius, 2000
78. Vilčinskis Š. Konstituciniai nuosavybės teisės gynimo pagrindai // LR Konstitucija: tiesioginis taikymas ir nuosavybės teisių apsauga: tarptautinės konferencijos medžiaga. - Vilnius, 1994
79. Vilčinskis Š. Konstitucinis žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimas // Asmens konstitucinės teisės Lietuvoje. - Vilnius, 1996
80. Vilčinskis Š. Konstitucijos taikymo problemos// Lietuvos Respublikos Konstitucija: tiesioginis taikymas ir nuosavybės teisių apsauga: Tarptautinių konferencijų medžiaga// Teisė. - Vilnius, 1994
81. Vilkickas E. Konstitucinio teismo išaiškinimai: imperatyvas ar rekomendacija// Justitia. - Vilnius, 1998, 2
82. Žilys J. Konstitucijos 32 straipsnis // Teisės problemos. – Vilnius, 1999, '99/1-2
83. Žilys J. Konstitucijos 33 straipsnis // Teisės problemos. – Vilnius, 1999, '99/1-2
84. Žilys J. Konstitucinis teismas – teisinės ir istorinės prielaidos. - Vilnius, 2001
85. Žmogaus teisės ir laisvės. Lietuvos Respublikos įstatymų ir 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos suderinamumo problemos. - Vilnius, 1995
86. Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. - Vilnius, 1993

Literatūra užsienio kalba:

87. Brownlie I. Principles of public international law. Oxford, 2003
88. Čirkin V.E. (Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран) 1997
89. Henkin L. Human Rights. In: Encyclopedia of Public International Law (2nd ed.)

90. Lukaševa E.A. (Лукашева Е.А. Права человека). – Moskva, 2000
91. Malanczuk P. Akehurst's modern introduction to international law. -London, New York, 1997
92. Sieghart P. The international law of human rights. Oxford University Press, 1992

Internetiniai puslapiai:

93. www.lrkt.lt/Dokumentai.html - Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo internetinė svetainė
94. www.manoteises.lt/Zmogausteises.html - Lietuvos žmogaus teisių centro internetinė svetainė

Raktiniai žodžiai: žmogus, teisė, laisvė, katalogas, problema

ŽMOGAUS TEISIŲ IR LAISVIŲ KATALOGO PROBLEMA

SANTRAUKA

Šiame darbe bandyta atskleisti žmogaus teisių ir laisvių katalogo, įtvirtinto valstybės teisės aktuose nuo viduramžių iki šių dienų, problematiką.

Pirmame skyriuje pateikiama žmogaus teisių ir laisvių samprata, istorinė raida, tyrinėjamos žmogaus teisių ir laisvių klasifikacijos, sudarytos remiantis įvairiais kriterijais ir vadovaujantis skirtingu požiūriu į pačią žmogaus teisių sampratą.

Žmogaus teisės ir laisvės šiuolaikinėje civilizacijoje – esminė vertybė. Žmogaus teisių ir laisvių samprata susiformavo filosofijos bei pozityvios ir prigimtinės teisės doktrinų įtakoje. Prigimtinės žmogaus teisės ir laisvės asmuo turi nepriklausomai nuo to, ar jos įtvirtintos įstatymuose, ar ne, jos yra pirminės ir turi būti garantuojamos. Niekas negali jų atimti.

Antras skyrius skiriamas žmogaus teisių ir laisvių formavimosi atskleidimui Lietuvoje, LR Konstitucijos turinio ir sąsajų su tarptautiniais dokumentais ištyrimui, šiame skyriuje žmogaus teisės ir laisvės analizuojamos ne tik jų turinio, bet ir Konstitucijos normų formulavimo požiūriu. Prigimtinės teisės idėjos Lietuvoje atsispindi jau XVI a. pradžioje. Pirmame Lietuvos Statute užfiksuoti pagrindiniai demokratijos principai. Lietuvos konstitucijose remtasi prigimtine žmogaus teisių samprata, paskelbtas platus piliečių demokratiškas teisių ir laisvių sąrašas. 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintas demokratiškas ir modernus žmogaus teisių ir laisvių katalogas, tačiau žmogaus teisių ir laisvių formuluotės labai apibendrintos ir glaustos, taigi jų turinį išaiškinti paliekama konstitucinei justicijai.

Trečiame skyriuje atskleidžiama žmogaus teisių ir laisvių aiškinimo problematika Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Žmogaus teisių sistemai didelę įtaką daro Konstitucinis Teismas. Konstitucinio Teismo nutarimuose interpretuojant Konstitucijos normas ir principus išaiškinama jų prasmė ir turinys bei naujais aspektais papildomas pagrindinių konstitucinių teisių katalogas.

Key words: person, right, freedom, catalogue, problem

PROBLEM OF THE CATALOGUE OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS

SUMMARY

The thesis attempts to reveal the range of problems of the catalogue of human rights and freedoms, enacted in state legal acts from the Middle Ages until now.

The first section presents the concept, historical development of human rights and freedoms, investigates the classification of human rights and freedoms, composed on the grounds of various criteria and governed by different points of view to the very concept of human rights. Human rights and freedoms present a basic value in modern civilization. The concept of human rights and freedoms has been formed under the influence of philosophy and positivist and inherent right doctrines. A person has inherent human rights and freedoms irrespective of the fact, whether they are enacted into law or not. They are primary and are to be granted. No one can debar a person from these rights.

The second section is devoted to the revealing of the formation of human rights and freedoms in Lithuania, examination of the contents of the Constitution of the Republic of Lithuania and its interrelation with international documents. Human rights and freedoms are being analyzed in this section not only from the point of view of their contents, but from the point of view of the formulation of the norms of the Constitution. The ideas of the inherent right appeared in Lithuania already at the beginning of the 16th century. The fundamental principles of democracy are recorded in The First Lithuanian Statute. Lithuanian Constitutions were based on the notion of inherent human rights, the vast list of democratic rights and freedoms of the citizens was announced. In 1992, the democratic and modern catalogue of human rights and freedoms was enshrined in the Constitution of the Republic of Lithuania; however formulations of human rights and freedoms are very generalized and terse, therefore interpretation of their contents is the prerogative of constitutional justice.

The range of problems relevant to the interpretation of human rights and freedoms in the jurisprudence of the Constitutional Court is being examined in the third section. The Constitutional Court exerts great influence on the system of human rights. Decrees of the Constitutional Court interpreting constitutional norms and principles clarify their implications and contents and supplement the catalogue of the basic constitutional rights with new aspects.